

OLÁH JÁNOS (1942–2016)
EGY TŰSZÚRÁS

*Egy tűszúrás a Kárpátok havában,
vonatfütty hideg cérnája mögöttem.
A szélbe lobban, nem varr össze semmit,
rozsdás a tű is, vérmérgezés-görbe.*

*A lepedőn a műbőr szaga átüt,
a fejem nehéz, tompa, mint az ólom,
az üvegen vad fenyvesillat érzik,
torz képzetek ölében forgolódom.*

*Korom szital az utazás egéből,
belepi nyitott szemem és az arcom.
Káromkodik a kalauz szlovákul,
s a szerb utasok furcsa páva-hangon.*

*Te már alszol, és paplanaik mélyén
a gyerekek is az otthoni házban,
elszáradt ágon ingadozó fészkek,
honnan sokáig szinte ki se láttam.*

*Végleg eltévedt világutazóként,
mint aki soha nem lehet már otthon,
a veszély görcsét agyvelőmben érzem,
de a szavait jobb, ha ki se mondom.*

EGYÜTT

EGYÜTT 2019 / 3

XVII. évfolyam
2019 | 3

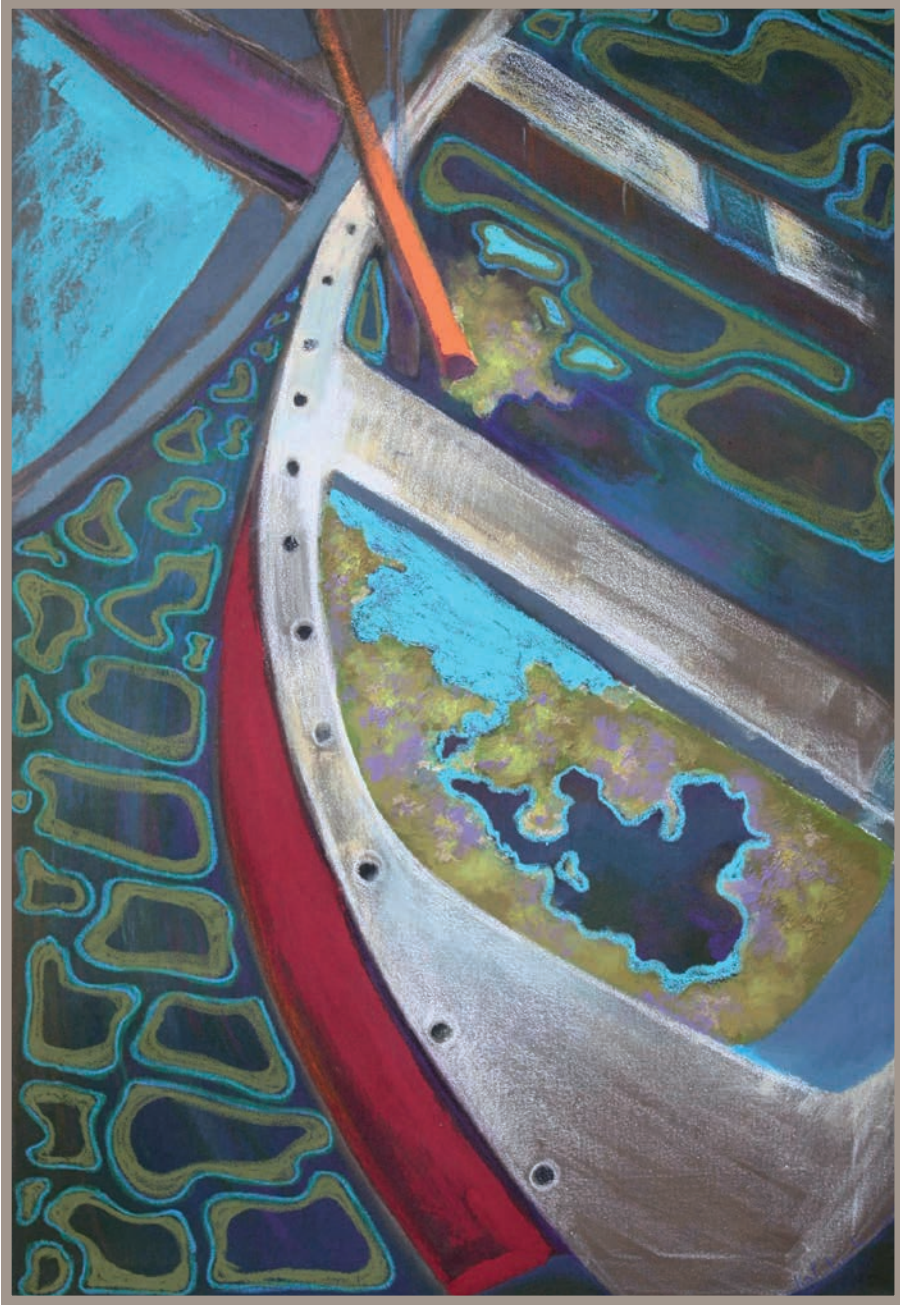
EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

irodalom | művészet | kultúra

FINTA ÉVA, NÉMETI ANETT, SHREK TÍMEA versei,
BARTHA GUSZTÁV, CSEH SÁNDOR,
SHREK TÍMEA, SZÖLLŐSY TIBOR, ZELDA FITZGERALD prózája,
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ jegyzete,
MARCSÁK GERGELY, ORTUTAY MÁRIA könyvismertetése,
DUPKA GYÖRGY, KÁSA CSABA tanulmánya, KALITICS ERIKA festményei

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2019/3

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábián László* (szépirodalom, kritika)

Szerkesztők:

Csordás László (olvasószerkesztő)

Zubánics László (tanulmány)

Fábián Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967)

Pomogáts Béla irodalomtörténész

Tanácsadók:

Botlik József, Füzesi Magda

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap,
a Magyar Művészeti Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap,
valamint a Magyar Értelmisségiek Kárpátaljai Közössége
és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa-Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815
e-mail: kmmi@swi.net.ua, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-kultúra számai elektronikus változatban is olvashatóak
a KMMI honlapján: www.kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmisségiek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737
e-mail: dupkagyorgy@gmail.com **Közreműködő:** *Fuchs Andrea*

Készült: Shark magánvállalkozás

Lapengedély száma: 3T №682/274P

A folyóiraton nyereség nem képződik.

TARTALOM

FINTA ÉVA: Cseresznyefámhoz, Barackfámhoz (versek)	4
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Ugyanaz a kéz (gondolatok a könyv ünnepén – jegyzet)	6
NÉMETH ANETT: Fergeteg, Mint a kő, Hideg kövek (versek)	9
BARTHA GUSZTÁV: Kiút (kisregény, folytatás)	11
SHREK TÍMEA: Hidegfüst (vers)	21
SHREK TÍMEA: A javasasszony (novella)	23
CSEH SÁNDOR: A csavargó (kisregény, befejezés)	25
SZÖLLŐSY TIBOR: A kígyó önmagába mar (regényrészlet), Rövidkék 8. (aforizmák)	35
ZELDA FITZGERALD: A jéghegy (novella – Ortutay Péter fordítása)	40
MARCSÁK GERGELY: Gyermekkor a szögesdróton túl (Vári Fábián László: Vásártér – recenzió	43
ORTUTAY MÁRIA: Miért a közös gondolatvilág? (Reflexiók Nagy Zoltán Mihály <i>A sátán fattya</i> és Ortutay Péter <i>Apage Satanas</i> című könyvéről)	46
KÁSA CSABA: Küzdelem a magyar nemzetpolitikáért (tanulmány)	50
DUPKA GYÖRGY: Történelmi zarándokúton a Kaukázusban és Euráziában (történelmi szociográfia, 6. rész)	63
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek	94

FINTA ÉVA

CSERESZNYEFÁMHOZ

*Mintha egy madár
csőrébe fogva
elvitte volna messzire –
letermett cseresznyefánk és
reggelre nem volt semmi se.*

*Talán seregély
vitte magával
a kárminpiros szemeket
rubintnak vélhette a szarka
meggyvágó azt hitte, hogy meggy ...*

*A maradék szem
mind összeszáradt –
földről, fáról néz vissza rám.
Egy boldog asztal megterítve
sok vendéggel – ez volt a fám.*

*Áldott vagy te
gyógyító gyümölcsöd
tömött húsodnak vérbő leve
a madarak elteltek rajtad –
az ég adta s aratta le.*

2019. 06. 04.

BARACKFÁMHOZ

*Tapasztalt fa vagy
voltál már beteg –
sárgabarackommal beszélgetek.*

*Eső szakad rá
égeti a nap –
simogatom a beteg ágakat.*

*Annyi gyümölcse
várja, mi legyen
és szárad annyi ága vészesen.*

*Gyógyulgass, mondom
ne add meg magad!
Kertemnek legszebb gyümölcsfája vagy.*

*A királyasszony!
Krinolinba bújt.
Éld túl mindazt, mi körben elvadult!*

2019. 06. 04.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

UGYANAZ A KÉZ*

(GONDOLATOK A KÖNYV ÜNNEPÉN)

Vannak vidékek – ezt Kányádi Sándor erősíti meg igazán –, amelyek valamely oknál fogva, szívünk-lelkünk előtt akár a szülőföldnél is kedvesebbek lehetnek. Olyan vidékekre gondolok, melyekre a nagyvilág édeneiből is gyakran visszavágyunk. Ilyen számomra a Nyírség, a nép egyszerű nyelvén a Nyír dombja. Ha kisgyerekként, a napi csavargásból a csordahajtás utáni szürkület vetett haza, anyám indulatos kérdésekkel vont felelősségre: Most kell haza jönni? Csupa egy mocsok vagy, tán kutyát szoptál? Pont úgy nézel ki, mint egy nyíri zsvány! S míg a lavór fölé terelt arcomat és karomat csutakolta, én azt a szurtos és borzas alakot próbáltam magam elé képzelni, akihez szegény néhai szülém hasonlított, akiről annak előtte egy árva szót sem hallottam. Máskor meg arról daloltak a rádióban, hogy a debreceni suszter által varrt csizmára nyíregyházi sarkantyú dukál. No, már még ez is! Itt van ismét az a nyír, ami az én értelmezésemben csak a hajnyírást jelenthette, de sarkantyút sem állt még módomban látni, hisz a sarkantyúk kora már születésem előtt leáldozott. Lehettem tán tizennyolc, tizenkilenc esztendő is, amikor egy öreg vak ember Geszten Jóskáról, a nevezetes nyírségi betyárról énekelt nekem. A zsványt tehát már nevesíteni tudtam, ám az anyámtól való jellemzés sehogyan sem akart illeszkedni a bizonyos jó képű, megnyerő modorú betyárhoz, aki a történet szerint magát tehetős polgárasszonynak álcázva fosztogatta a pesti méteráru kereskedéseket. Meg kell adni, tehetséges ember lehetett, s a maga szakmájában valóban sokra is vitte, ha jóféle híre Ugocsába is eljutott. De ez mind csak hagyj! Maga Krúdy is elismeréssel írt róla, s ezzel védetté tette a Geszten nevet.

Ha már Krúdynál tartunk – elnézést a mulasztásért –, ezt a kis eszmefuttatást talán vele kellett volna kezdenem, hisz a magamfajta számára Krúdy neve a magyar irodalom és e térség egyik legfontosabb kulturális védjegye, maga a nevesített vonzerő. Virágzás idején az akácfavirágok édes illata sem toltheti be úgy ezt a várost, mint az ő méltán nagy híre, egykori jelenlét-

---

* Elhangzott Nyíregyházán 2019. június 13-án

ének lépten-nyomon felbukkanó emlékezete. Hogy mi mindent köszönhet neki Nyíregyháza, azt akkor foghatnánk fel igazán, ha minden hozzá kapcsolódó kulturális emléket törölné közösségi memóriánkból valami tréfás kedvű fölöttünk való. Micsoda lelki sivárságba jutnánk nélküle! Belegondolni is elképesztő! Pedig oly korban élt, amikor még nem halmozták el díjakkal és rangos elismerésekkel az írókat. Ma már minden az övé lehetne itthon, de a Nemzet gavallérja címet is nyugodtan létre lehetett volna hozni miatta, mert az csakis őt, a legelső nyíregyházi illetné mindenekelőtt. Legalábbis így gondolják ezt hívei, akik feltétlen szeretettel és tisztelettel beszélnek róla, akik álmatlan, hűvös-holdas éjszakákon ma is hallani vélik a Vörös postakocsi vasalt kerekeinek zörgését. Ne féljünk tőle, nem ártó szándékú a kísértés. Sokkal inkább emlékeztetni szeretne az irodalom hajdani tekintélyére, máig ható ízlésformáló szerepére. Nagy kérdés azonban, hogy kell-e ma Krúdy, van-e a Nyírségnek igénye a minőségi irodalomra?

Akár kell, akár nem, Krúdy volt és lesz, de utána is volt, van és bizonyára lesz a jövőben is Nyíregyházán irodalmi élet. A Vörös Postakocsi márkás gumikkal felszerelt kerekei ma már nem zörögnek, s utasai saját művészi-esztétikai szűrőiken áteresztve egy Krúdy korában még elképzelhetetlenül fejlett, műszaki és szellemi környezetben élő közösség krónikáját írják, akárcsak a Partium című testvérnap szerzői. A gyeplőszarakat tartó Kürti Lacit és Oláh Andrist respektálni való versvallomásaikból sokkal inkább megismerjük, mint a Wikipédia életrajzi vázlatából, s ennek alapján kimondható, hogy a Nyírség legfontosabb folyóiratainak navigációja avatott és értő kezekbe került. Bízthatnám őket, ha meghallgatnának, hogy a töretlen kísérletező kedv megtartása mellett nem ártana olykor egy kevés Krúdyra emlékeztető nosztalgiával fordulni az olvasóhoz. Annyival csupán, ami a folytonosság felmutatásához s a lélek időnkénti lélegzetvételéhez szükséges. Tekintsünk ezúttal úgy a lélekre, mint az emberi struktúra legállandóbb alkotórészére, amely képtelen ugyan lépést tartani az agy és általában az ember fejlődéskövető képességével, de feltétlenül igazodni szándékszik, s idővel fel is zárkózik hozzájuk.

Meggyőződhetünk ennek igazáról Váci Mihály példáján is, akit szobra és a róla elnevezett intézmények ellenére manapság hajlamosak vagyunk figyelmen kívül hagyni. Ritka, egyre ritkább az olyan költő, aki saját népszerűségét egyedül az olvasóra bízva, hozzá fogható szeretettel és hűséggel borulna a nyírségi tájra. „Olyan kis ország a hazám – írta valaha –, ha szívemre szorítanám, átütne rajta szívverésem, mint szivárgó vér a kötél-

sen.” Nos, ezek után az vessen rá újabb követ, aki ennél a négy sornál kifejezőbbet, hatásosabbat tud írni. Talán Ratkó, a „halott halottakat” faggató költő? Igen, ő képes volt rá, de „vérben csávázott holt mag” formájában rég eggyé vált ő is az átkozott-áldott nyírsegi földdel. De hol a „vérben csávázott holt mag” termése, melyet ő olyan biztosra ígért? Sok tehetséges fiatal alkotója van a térségnek, s közülük többen talán mégis az ő sarjai lehetnek. Ha pedig így van, pihenjenek csak békén még évtizedekig a vészharangok, mert a Vörös Postakocsi útban a Partium felé a kárpátaljai Együtt barátait is fel tudja keresni, s ez így van jól, mert Kürti Laci egyszer már megállapította, hogy a mi csillagainkat is ugyanaz a kéz gyűjtja, s oltja majd, mint a Kányádi Sándorét. Azaz: Isten mindenható keze.

FERGETEG

*Szemembe csapnak a fények,
átrajzolódnak az árnyak,
tágul a tér, ha elérek
hazáig – ott vár a varázslat.
Érezni most is a lángját:
mennyei tűz a sötétben.
Táncukat ideleln járják,
Teremtőnk szent tenyerében.
Kezeim üresek, árvák,
kezeim fogják a semmit,
táncukat odafönt járják,
táncukból fergeteg lesz itt.
Felfogat eget és földet,
hamis valónkról leválaszt.
A semmi után nagy csönd lesz,
s a csöndből újabb varázslat.*

MINT A KŐ

*Ki megfér csendben önmagával,
és jó mértékkel mérni tud,
s ha összeér szíve a szájjal,
a mennyben ő nyit majd kaput.
Felőrölnék a megszokások,
szorít a tékozolt idő,
a jelszavak is mindig mások,
csak te nem mozdulsz, mint a kő.
Lehetsz sóhaj a hallgatásban,
papírra rálehelte betű,
s itt lent, ahol sötét, s halál van,
csak itt lehetsz emberszerű.*

*Legyél egész ott, hol törés van,
kacagj a szélbe akkor is, ha fáj.
Kacagd a szélbe öntudatlan,
hogy nincs sötét és nincs halál.*

HIDEG KÖVEK

*Hideg kövek vagyunk,
bolygói a magánynak.
E csüggedt égitesten
mint borsót, falra hánynak.
Hogyan érhetne bármit
a szó, a tett, s az álom,
ha jövőnk már csak billeg
egy vékony pókfonálon?
Csak egyszer szólna tisztán
húrja a választott hangnak,
a szűk térben rezegve
ott, ahol jelt akarnak.
Esküt lehelni szélbe,
s igazságként leírni,
hegyet mozdító hittel
Istenhez visszatérni.
Miért ne lenne sarka
e szédülő világnak?
a súlyos kapuk egyszer
mögöttem is bezárnak.
Hideg kövek vagyunk –
bolygói a halálnak...
...egy másik égitesten
talán majd hazavárnak.*

KIÚT

„Nincs el nem rottott élet.”

W. Goethe

18.

A lépcsőkre vetülő árnyékom szemlátomást zsugorodott. Nyár elején a nap kilenc óra tájt már magasan jár. A kék égen, nem a zöldön, amilyennek Elemér látta. Bár, ki tudja?! Meglehet, hogy valóban zöld színű, csak mi látjuk égszínkének.

Szegény Elemér!

Cs-s! Mondtam valamit, Sárika, na, nem kell mindjárt felkapni a vizet! Úgyis az van a városban, hogy aki az elmeosztályon dolgozik, az egy se normális. Miért lennék kivétel, hm? Attól, hogy valamit elhallgatok, még nem kapcsol üresjáratba az agyam. Látod, az árnyékom is ellenemre vall. Nem eskü alatt ugyan, mégis őszintén. A perceken magam alatt leszek. Miért hazudjon, kiért? Nem lettem Hófehérke, és Szélike királykisasszony se voltam soha, senkinek a fia nem futott velem, kéz a kézben, szembe az elmúlással.

Csitt, Emmuska-muska!

Negyvenes nőcike lehettem, kétségbeejtően öreglány. Ah! Jut eszembe, inkább Ágival egykorú, épp hogy túllendültem a harmincon. Volt kedves halottam és sötét titkom...

Hány lépcsőfokot kell megmásznom a lépcsőház bejáratától a lakásajtóig, hm?

Senki?

Maradjon titok.

A titkot az alvabeszéd kimotyogja, és nem titok többé. Nagyapa riadozott álmában, évekig rémítgette mamámat éjnek évadján. A lágerévek nem múltak el nyomtalanul. Trauma, állította fel a diagnózist Szeles doktor, és azt javallta, hogy lefekvés előtt igyon meg nagyapa egy-két pohár bort, mert a nyugtatózás, egy idő múltán hozzáad a bajhoz, nem elvesz. Az éberlélet sem ússza meg frászok nélkül. Apu két pohár bort ivott meg lefekvés előtt, holott csak horkolt. Állítólag. De én tudom, amit... De nem kizárt, hogy csak bemagyarázom magamnak, így utólag, szóval, mert az abortuszomat meg-

előzően fel-felhorkant ugyan, de nem horkolta át az éjszakát. Anyu hiába forgatta bal és jobb oldalára, és ébresztette fel aput azzal, hogy forduljon hasra, mert végtére ő is fáradt, nem aludni jár a varrodába. Öt perc múlva újra a hátán feküdt, és a garatmandulájához ugyanígy ragaszkodott. Észérvek! Igen, ha minden hawaii dizsi, talán érnek valamit, és nem ismétli el számtalanszor a fül-orr-gégész hiába, hogy a garatmandula műtétnél a foghúzás tízszer fájdalmasabb. De a hiányérzetnél nincs üresjárat, jelen van az őszben, a télben, a tavaszban, a nyárban; a gondolatban, az érzésben és a mozdulatban. S hiába próbáljuk elbújtatni, rejtegetni önmagunkban még magunk előtt is, a hiányérzet csak nő, növekszik, és egy napon túlsordul kicsinyes érdekeinken. Ellepi a konyhát, a házat, az udvart; elárasztja az utcát, a gyárat, a várost, és nyilvánvalóvá lesz, hogy mire vágyunk.

Így történt, apu?

Az ember az Isten hiányérzete – nem tudom, hogy olvastam vagy hallottam valakitől, meg azt, mellékesen, hogy ezért annyira borzasztó rádöbben, hogy nincs újrajátszás, mert maga az isten hagyott bennünket cserben.

Pótszerelem, pótgyerek: a papírlapra várkastélyt is rajzolhatok, bástyával, tornyokkal, a tornyokon zászlókkal, mert azért az sem igazság, hogy végig szűkölködöm az életem egy harmincvalahány négyzetméteres lakásban, fönt a negyediken!

A való dolog az más, Sáríka, részednek tudni valamit az egészen mást jelent.

Első lépcsőfok, második, harmadik... Retikulómet a hónom alá szorítva elindultam le a lépcsőn. Onnan, ahol álltam a zsugorodó árnyékkal, nem fordulhattam vissza, már nem. Köpjének szembe, tiporjanak sárba a Sárkányok völgyében, mi rosszabb jöhet még, hm?

Két évig szüzesedtem, vártam, hogy István jelentkezik: levelet ír, telefonál, vagy személyesen keres fel. Az ostoba piccsák már csak ilyenek. Közben teljesen kiöltözködtem az életből, volt két agyonkopott farmer-nadrágom, néhány elnyúlt pulcsim, sok számmal nagyobb kockás férfiingem. Egykori osztálytársnőim túsarkúban tipegtek a korzón. A szovjet sportcipő szúper viselet, a gumitalpa, estére, lila színűre szívja a lábat. Fáj. Hm! Sáríkához hármásával jártak az udvarlók, velem a ficsúrok csak baszni akartak, meg kibaszni. Fityiszt nekik! Szombat esténként, disco helyett, mamám kiságyán ültem és nyavalyogtam:

– A kórházban dobálnak egyik osztályról a másikra. Ma a traumatológián dolgozok, holnap a belgyógyászatra kapok beosztást, holnapután a rákos osztályra. Miért nem mindjárt a boncterembe?! Hullamosó még nem voltam.

– Foglald magad jóba, fogadj szót az orvosnak, a főnővérnek, lázadozni Maris is tud. Na és mit ér el vele?

Na, mit?

Mumus Marisból, kontyos-okos Marisból, segédápoló Maris lett. Átköltözött a mesembe, ágytálazott, vécére hordta a szart, bocs’, de nem helyettem. Rút kiskacsának lenni, reggelenként búsan kelni, és egész nap az eget kémelve arra gondolni, hogy szerelem nélkül az élet fabatkát sem ér, az egészen más dolog, Sárika. Mit tudhat mamámnak a kontyos-okos Marisa a szerelemről, hm?

István, hol vagy?

Mamámat a hol lehet, merre jár, mit csinál körkérdésem már nem érdekelte, és az élet sem nagyon. Beteltem vele, mondogatta jöttében-mentében, és egyik este rárakta a varrógépre a borítódobozt. Piacra sem járt. Mamám, aki névről ismerte a kofákat, és a hétvégéken, csarnoknyitáskor, az elsők között járta sorra a standokat, mustrálgatta a felhozatalt, jó, ha havonta kétszer-háromszor elcsoszogott a sarki boltba.

– A szerelem nem múlik el hipp-hopp – mondta, ráunva a nyafogásomra, de nem folytatta, kezdte-hagyta, hogy István ilyen meg olyan alávaló gazember.

– Akkor mikor?

– Nagyapádat a mai napig szeretem – válaszolta mamám, aztán szépre gondolt. Szeme körül megsokasodtak a mosolyráncok.

Megy le a várúrnő a lépcsőn, vezeklő ruhában és mezítláb.

Első lépcsőfok, második, harmadik...

Pillanat, Emmuska-muska!

Mély levegő, kifúj!

Egyszer éjszakáztam egyedül Emma mamám házában, na, végtére az én nagyanyai örökségem, reggel nekem illene lesöpörni a járdát a kapukisajtóig. A járda söpretlen maradt. Nem a seprűt nem találtam, hanem a régi önmagamat. Kurvára hiányzott mellőlem a mamám, érted, Sárika?! Egész éjjel égettem a villanyt, annyira, meg, mert a sötétben megmozdultak a tárgyak, lélek költözött beléjük, vagy mi. Szünet nélkül reccsentek, nyikorogtak, ráadásul a varrógép zakatolását is hallani véltem. Mamám, hol vagy? Kinyújtottam a kezem a keze után, semmi. Hálóingben és mezítláb, székelt döntve, kibotorkáltam a konyhába, hátha, senki. A padfeljárónál elfogyott a bátorságom, és csupán annyi erőm maradt, hogy kitapogassam a falon a villanykapcsolót. Aztán ültem, előre-hátra ingadozó felsőtesttel az ágyon,

nem tudva, hány óra, milyen nap van, és hogy arra se találjak választ, hogy mivé leszek nélküle.

Harminc éve számolom, hány lépcsőfokon kell felmennem a bejárattól a lakásomig. Egyszer-kétszer majdnem sikerült. Negyvenes nőcike lehettem, kétségbeesetten öreglány. Ah! Jut eszembe, inkább Ágival egykorú, épp hogy túllen-dültem a harmincon. Volt kedves halottam és sötét titkom, és Sárika azzal karolt belém a korzón, hogy szégyell, messziről lerí rólam, hogy kurva vagyok.

Átgondoltam, belátom, tekintettel...

Engem senki nem dobhat, csak úgy!

A mamám házában eltöltött éjszaka ezért nem lett hiábavalósággá.

Egyik reggel kölcsönkértem tőled egy szoknyát, emlékszel? A lábamra aznap reggel selyemharisnyát húztam, fehér blúzom alá kombinét vettem föl, és lábbelinek a magas sarkú szandált választottam. Abban rohangáltam, fehérköpenyesen, föl-alá a kórházfolyosón. A főnővér, traumatológiaián, délben rám bízta a gyógyszererezést, délután megengedte, hogy bekö-ssem két betegnek az infúziót, és hogy injekciózzak. Persze ágytálaztam, kacsáztattam is aznap, de nem vettem zokon.

Átgondoltam, belátom, tekintettel...

Nem leszek útszélre kirakott csajszi!

Apuval átbeszéltük, helyesnek láttuk és eldöntöttük, hogy a kutyahara-pást szőrivel kúráljuk, mert senki, az égadta világon senki nem találhat abban semmi kivetnivalót, ha az első adandó alkalommal férjhez megyek. Akkor, ha tudom, hogy a kurta szerelmek kurvává teszik a nőt, és hogy a férfiak, kivétel nélkül, saját gyerekekre vágynak, huh: kés, kötél, kút, vagy jobb híján víznek megyek. Nem vicc, Sárika. Tizenkét évig tanultam, jártam az iskolákat, és a nagybetűs élet tantárgyból már félévkor megbuktam.

Apu három pohár bort ivott meg lefekvés előtt.

Kit sem érdekelt, hogy mekkora házat örököltem, sem az, hogy a gyitdomból¹ akárhány gyereket örökbe fogadhatunk. A férjjelöltek meg-basztak tízszer, hússzor, és még párszor, és a hátam mögött, ezer százalék, hogy röhögtek rajtam.

Apu éjjelente is fel-felkelt, és megivott két-három pohár bort, ha nem többet.

Mély levegő, kifúj!

Nincs megállás Emmuska-muska, vezekelj! Szórj hamut a fejedre, szag-gasd sallangosra az otthonkád, és imádkozz!

Meglehet, hogy az ég valójában zöld színű, csak mi látjuk égszínkének.

Megbasztak tízszer, hússzor, százszor...

Elég legyen!

Apu kis híján alkoholista lett miattad, Emmuska-muska.

Első lépcsőfok, második, harmadik...

Nem állhattam le, huszonévesen beteges dolog a magány: hidegrázás, aléltóság, tetszhalál.

A légyottok mamám-féle házában zajlottak, és utóbb már én noszogattam, taszigáltam ágyirányba a nőtlen, fiatal orvosokat főként.

Átgondoltam, belátom, tekintettel...

Túlcsordult rajtam a hiányérzet, na, és kurvaként is kurvára leszerepeltem. A nagykórházban legalábbis kitelt az esztendőm, kirúgtak, két lábbal, és hogy nem szegtem a nyakamat, azt Komarov doktornak köszönhetem. Kérdés nélkül aláírta az ápolónővéri állásra beadott kérvényemet. Oda való voltam, a diliházba. Hova máshová, hm?

Mély levegő, kifúj!

Anyu, Szeles doktor segítségével, kitalpalt apunak egy anonim² alkohol elvonókurát.

Apu nem volt kommunista, bennem csalódott.

Első lépcsőfok, második, harmadik...

Púp lettem a hátán.

– Tudod, ki az a Károly, a gyárban kezem alatt dolgozik, többször járt már nálunk. Magas, a felesége a városi buszon jegyáros.

– Mi történt vele?

– Megszületett a harmadik gyerekük.

– Apu, mi közöm van neked hozzá?

– Sok, Emma.

– Nem értem, látásból, ha ismerem.

– Van egy negyedik emeleti másfél szobás lakásuk.

– Na és! Másoknak is van.

– Szívesen elcserélné a mamád-féle házra. Gondolj bele: gáz, hideg-melegvíz, központi fűtés...

– Ez most komoly?!

– Állná az átíratás és a hivatali hercehurca költségét, és még fizetne három-ezer rubelt. Kitelne belőle a bútoraid ára, és Sáríkáknak is jutna valamicske: az eljegyzésre, a lakodalomra... Elemér komoly udvarlónak tűnik, egyelőre...

Nem tiltakoztam, visítotam, törtem-zúztam, nem, egyszeriben lebé-nultam – cserbenhagyott az Isten.

19.

Lépcsőházanként tíz lakás, öt lépcsőház az ötven lakás, lakásonként kb. három lakó, az annyi, mint... Harminc éve többen voltunk, hétvégén a háztömb előtti placcsádkát³ reggeltől estig betöltötte a gyerekzsivaj. A fiúk fociztak, a lányok ugróköteleztek: sírva néztem őket a konyhaablakból. Bőgtem, na, és rondábban, mit egy kamaszlány. Kinek használtam vele, hm? Mehettem kisírt szemmel a munkába, és kénytelen voltam elviselni, hogy a hátam mögött össze-össze súgnak a kolléganők. Mit gondoltak rólam, mit nem... Azzal vizsgasztalódtam, Sáríka, hogy munka után, sötétedésig jártam-keltem, barangoltam a városközpontban, vagy ötlet híján, az üzletek csicsás kirakatai előtt pityeregtem. Elmosogatni, főzni: minek? A fürdőszobában halomba állt a szennyes, majd kimosom. Élelmiszert vásárolni: kinek? Éljlél száraz kenyéren és hidegvízen, mert olyan, de olyan szerencsétlen vagy, bühü-hü...

Gyerekész, kislány dac, pulyamódi.

Komarov doktor azzal vizsgasztalt, hogy az időben való visszahátrálás az én-védő mechanizmus része.

– Mélyvízből úszik a part felé, hogy értse, közben fárad, nehezebben emeli a karját, szedi a levegőt, de a part még messze, egyetlen reménye, hogy a lába mihamarább mederfeneket ér. Emma Karlovna, az nem gyerekeskedés...

A pszichiátria kezdő-tanuló nővéreként egy kukkot se értettem a magyarázatból.

– Igor Vasziljevics, szál magamra hagytak, kirakták a szűrőm, elkergettek a háztól, bühü-hü...

Első lépcsőfok, második...

Sugallat volt, nem több, ami utánam nyúlt, és színevesztett otthonkám-nál fogva visszahúzott a második és az első emelet közötti lépcsőfordulóra. Hátráltam és közben sírva fakadtam, behúzódtam a sarokba és zokogtam, rendesen megríkatott a bensőmből feltörő hálaérzet. Nem apunak tartoztam vele, bár kijárna, hisz ő dobott a mélyvízbe: ússzál Emmuska-muska, ússzál! Partok híján, parttalanul! Remekül kimódoltad, apu. Ph-h! Mások előtt szerencsés véletlennek nevezem, hogy az utolsó előtti pillanatban, felém sodorta a sors az utolsó szalmaszálat. Utána nyúltam, belekapaszkodtam, és partot értem, apu. De tudod, apu, nagyrészt ennek a betonszürke, koszos-poros, és ocsmányságokkal telefirkált falú lépcsőháznak tartozom hálával. Mederfenék és menedék lett számomra, de megesik, hogy mindkettő egyszerre.

Zsebkendő, orrkifújás, mély levegő!

Megülni a fenekemen, tenni-venni a lakásban, a kezdet kezdetén, maga volt a pokol. Le-felrohagáltam hát a lépcsőházban, külön-külön vásároltam a kenyeret, a makarónit, a rizskását a lakótelepi gasztronómban⁴. Plusz azt, amit még megláttam az üzlet polcain. A gasztróból jövet folyton a lépcsőfokokat számolgattam. Kíváncsiság? Fogjuk rá, nem árt tudni, hány lépcsőt járok meg napjában többször. Mégsem sikerült a végére járnom. Jöttek-mentek a lakók, családostól vagy egyedül sietek az országhatárra, és érkeztek folyamatosan haza Magyarból, fülig tele csikostáskákat cipelve. Előzékenyen utat adtam, előre köszöntem, új lakóként napok alatt megtanultam, hogy a tömbházban meddig tart az odáig. A magánélet például tabutéma, Sárika. S mégis, vagyis, hál' istennek, a lépcsőházban, egy szombati napon, Elizke odanyúlt, ahol a legjobban fájt.

Pár hónapos csecsemőjét – meg nem mondom, hogy kislány volt-e vagy kisfiú, a gyerekkocsi színe mit sem számított, megvigyázták és kézzől-kézre adták őket a kisgyerekes anyukák –, Elizke naponta levitte a friss levegőre. Ha az időjárás engedte, órák hosszat tologatta a piros színű gyerekkocsit oda-vissza a placcsádkán. Az odaadás, a gondoskodás, a szeretet még nem ment deficit számba. Pedig nem egyszerű dolog, bal karon pályás pulyát tartva, leereszkedni egy gyerekkocsival az ötödikről. Felcihelődni meg pláne nem. Mindig segítettem, kivettem jobbjaiból a gyerekkocsi toló szárát. Igaz, nem próbálkoztam, de a gyerekét nemigen adta volna a kezébe annak a kisírt szemű valakinek, amivé váltam.

Zsebkendő, szemtörlés, mély sóhaj!

Üveg ecetért ugrottam le, és visszajövet a harmadik lépcsőforduló tájékán járhattam, mikor szembe kaptam Elizkét, karján a gyerekekkel. Az üveg ecetet a kocsiba, a fogantyúját kézbe, és – csat-nyekk, csízt-nyekk – eresztettem a lépcsőn a gyerekkocsit nagy óvatosan. Közben társalogtunk. Elizke beszélt, én végbehallgattam. Aznap délelőtt a kishatárforgalomról lelkendezett, hogy milyen nagyszerű dolog, és az is, hogy a helybeli postán beváltanak személyenként harminc rubelt. Péterrel tegnap délután két nagy táska batyuval jöttek haza Surányból, és kezdte elsorolni, mi mindent lehet vásárolni ezer forintból. Az utolsó lépcsőfordulón ért utol bennünket a lépcsőház csöndje. Vagyis, Elizke nagyon elhallgatott. Visszafordult, otthon felejtett valamit? Hátranéztem. Karnyújtásnyira állt tőlem, de nekem úgy tűnt, kilométerek választanak el bennünket. Ráhibáztam. Elhangzó kérdése felért egy vádirattal: szíven ütött, vesén szűrt, és megforgatta benne a tört.

– Igaz, amit a házban beszélnek, hogy azért sírsz folyton, mert a férjed csurmában⁵ ül?

Egész véletlenül kicsúszott a kezemből a gyerekkocsi, és miután lehőcögött a lépcsőkön és kigurult a kitárt bejárati ajtón, meg sem állt a szemközti lócaíg.

– Nekem, férjem?!

Kényszeredett nevetésem megdöbentette Elizkét, arcocskájáról alászállt a vér.

– Honnan veszed?

– Nem akartalak... – pötyögte, nyelte le a mondat végét Elizke, aztán megkerült, faképnél hagyott, na.

Perc múltával nem nevettem, előregörnyedve köhögtem, fuldokoltam. Görbebotos, rözseszedő öreganyóként tipegek fel a negyedikre, ha az eladig még nem tapasztalt, furcsa, fogvacogtatós érzés nem fut át rajtam, és gyengít el annyira, hogy két kézzel kelljen kapaszkodnom a lépcsőkorklátba. Közben mi egyébre gondolhattam volna, ha nem arra, hogy a lépcsőházban lakók szemében egy rabló vagy maffiózó, de nem kizárt, hogy egy gyilkosságért elítélt csurmalakó felesége vagyok, hm? Idebújt el közénk, meg persze, a gyilkosok feleségei egytől egyig Macbethnék. Magyarán, azzá színezi őket a rosszindulat, Sárrika, és ez nem mese. Helyesebben, igaz mese: felnégyeléssel, máglyahalállal, na, meg sok más egyébbel.

Hogy mennyi ideig álltam a sarokban, zsebkendővel a kezemben, és bámultam sírva a semmit, nem tudom. De hogy újra meglegyintett a furcsa, fogvacogtatós borzongás szele, arra megesküszöm.

A fene tudja, hogyan jutottam fel a lakásomig. Amire emlékszem: minden porcikám reszketett, időbe telt, míg beletaláltam a lakáskulccsal az ajtózárhoz. Aztán beestem az előszobába. Cseberből vederbe. Szólasmondássá zsugorította huszonnyolc évem életrajzát az iszonyatos fáradtság. Szerencsére nem terítettem a parkettára futószőnyeget, így kénytelen-kelletlen, még meg kellett tennem pár lépést, hogy ruhástól zuhanjak az ágyba.

Ez volt a titkos vágyad, apu?!

Jócskán besötétedett, mire felébredtem. Be-bevillantak az ablakon a közeli utcában közlekedő gépkocsik reflektorfényei. Az éjjeli lámpát hiába kapcsoltam, újra elfelejtettem villanykörtét vásárolni. Hurrá, a kórházban, hétfőn, végre lesz egy kis nyugalom! Nem kell a lépcsőn föl-le rohangálnom. A főnővér öregecske, nyolc órára jár munkába, s délután két órakor már spurizik haza. Huh, jó megéheztem! Ha tévézni akarok, így is, úgy is fel

kell kelnem, bekapcsolni a készüléket. Mi van ma, hm? Ja! Szombat esténként amerikai filmeket sugároznak. Nem kellene előtte megvacsoráznom?

Hirtelen állhattam fel, megszédültem, háromszor nyúltam a villanykapcsoló mellé. Vécézéskor, a kóválygás gyomorforgató émelygessé fajult, de hiába hajoltam a kagyló fölé, öklendezésnél nem telt többre. Hess, mióta itt lakom, nem voltam férfival, reggelire egy szelet vajás kenyeret ettem, az a baj. Bizonyára az. A gyomrom gyűszűnyivé zsugorodott, alig éreztem. Ennem kell, sürgentyűsen! Áhá! A konyhai mosdóban plafonig ért a mosogatásra váró tányér- és edényrakás, és az asztalon felhalmozott papírzacskós és csomagolatlan főzni valók sem nyújtottak valami gusztu látványt. A hűtőgépben meg, hú-hú, penészes kolbásztól a füstölt halig, minden egyben bűdösödött.

Na, ne, ennyire nem lehetek trehány egy nőszemély!

Mamától ezt tanultam, ezt?!

Azzal hátráltam ki a konyhából, hogy evés előtt illene kezet mosni, mégiscsak a vécéből jöttem ki, na.

A fürdőszobában a mosdóig a lábammal kotortam utat a bedobált szennyesben, és nem mertem a tükörbe nézni.

Kézmosás közben eszembe jutott, hogy délelőtt uborkát vettem, az uborkáról az üveg ecet, az ecetről... Szál magamra hagytak, kitették a szűrőm, elkergették a háztól, bühü-hü...

Elég legyen!

Mi történne, ha tényleg egy gyilkos felesége lennék, hm?

Az üveg ecetet a bejárati ajtó elé rakta le Elizke.

Az ecetes uborkasalátát elsóztam, a margarinos kenyeret meg hiába rágtam és rágtam, korty tea nélkül nem bírtam lenyelni.

A perceken meg... megfulladok, ártatlanul.

Nem vagyok gyilkos!

A magzat tíz hetes, ha volt, meg egyáltalán, senki nem jött azzal, hogy ne vétessem el, majd csak lesz valahogy.

Se mamám, se apu, se anyu.

Egyik lányanya így járt, a másik lányanya úgy járt... Tuti, apu, hogy én jártam a legjobban. Hadd kopogom le!

Egyedül Sárika csóválta a fejét, utólag, hogy nagy marhaságot csináltam, hogy nem hordtam ki és szültem meg a gyerekeket.

– Most pénzre feküdnél, pénzről kelnél, fizetne a drágád, mint egy katonatiszt.

– Miből gondolod?

– Ennyire nem lehetsz naiv! Az apja tanácselnök, a sógora párttitkár, ökelme orvosi diplomára vágyik, bőven van mit veszíteniük.

Nem, nem és nem!

Jobb, ha a tévét nézem. Bekapcsoltam. Az egyes csatornán a Hét című műsor ment. Nem kapcsolom azonnal. Az ágyra visszaülve nyeldestem a margarinos kenyeret, kortyolgattam a teát, és közben körbe-körbe pillogtam a szobában. Semmivel sem nézett ki különbül, mint a konyha: nyitott szekrényajtó, kihúzgált fiókok: szétdobált harisnyanadrágok, bugyik és melltartók heverték a szőnyegen. Persze hogy megfogadtam, hogy holnap addig nem fekszem le aludni, míg el nem mosogatok, ki nem mosok, rendbe nem teszem a lakást. Áh! Holnap mégiscsak vasárnap lesz, a hetedik napon... Várjunk csak! A Hét műsorát vasárnap sugározzák, tudtommal. Csak nem! Izgatottan nyúltam az ágy mellett heverő újságért. Tévéműsor, műsor... Megvan! Nem hittem a szememnek. Gyorsan felálltam és átkapcsoltam a televíziót az orosz adásra.

Atyaisten!

Nem létezik, ilyen nincs!

De van.

Sáríka, hiszed, nem hiszed, több mint harminc órát aludtam egyvégtében.

(Folytatjuk)

JEGYZETEK:

¹ Árvaházból

² Nem dokumentált

³ Teret

⁴ Élelmiszerüzletben

⁵ Fegyházban

HIDEGFÜST

*A szénporos levegőben
lezárt vagonok álltak,
indult a mozdony, lassan
vitt magával téged.
Csak három nap – mondtad –,
és a világot nyakadba vetted,
hogy újjáépítsd régi rendjét.
Ennyi időre csomagoltam neked
némi bort, meg száraz kenyeret.
Szalonnát is tettem volna,
de a füstön nem volt más, csak
a háború testéből metszett éhség.*

*Mentem volna utánad,
de anyám nem engedett.
Apád úgyis ott van,
vigyáznak egymásra –
Mormolta, miközben
tüzet rakott a konyhában.
Tudta, hogy ennyi idő
után már nem jöttök haza,
mégis engem nyugtatott.*

*Elmúlt karácsony, a lábasban
idén nem főtt káposzta.
Nem volt kinek és miből sem nagyon,
édesanyám málít főzött,
csak úgy, magában, a jószágnak
volt bekészítve, de az is jól esett.*

*Krisztus születését megböjtöltük,
mégsem néz felénk.
Minden este imádkozom,
hallja anyám, öcsém, csak ő nem.*

*Ha kicsit figyelne ránk,
tudná, mennyire hiányoztok.*

*Holnap a szomszédék
utánatok mennek.
Nem akarnak, őket is viszik,
novembertől nem járt itt a mozdony.
Biztosan a hó miatt.
A hegyeken túl még nagyobb lehet,
ezért nem halad a munka.*

*Ma disznót vágunk,
soványka volt, de felvittem
füstre az egyik combját,
s gondoltam, magamat
mellé akasztom, de mindkettőnket
nem bírta el a gerenda.*

SHREK TÍMEA

A JAVASASSZONY

A pénzt az asztal sarkára tettem, majd emeltem a pakliból – bal kézzel – az utasításai szerint. Az asszony egyesével helyezte a kártyalapokat a rózsás kendővel borított asztallapra. Nem figyeltem őket, hiszen jelentésüket sem ismertem, csak őt bámultam, hosszú, feketére festett haját, szempillái rezzenését és ajkai mozgását. Nem volt torz arca. Sőt, korához képest kifejezetten szép volt a bőre, és hiába kerestem az orra mellett bibircsókot vagy bármilyen elváltozást, ami csúffá tenné – nem találtam.

Végül mégis a lapokra pillantottam. Sorba helyezte őket, egymás alá, de mennyiségük váltakozott: *három, négy, négy, három*. Aztán magyarázni kezdett. Múlt, jelen, jövő, buktató. Nem érdekelt. Ismertem az életem történetét, nem voltam rá kíváncsi, hogy ő mit olvas ki a kártyából. Anyámra néztem, kérlelően, szinte könyörögve, hogy menjünk már innen, de ő szemöldökét összehúzva nyugalomra intett.

Katona, szerelem, házasság. Ezen aztán elmosolyodtam, hisz egyikhez sem volt szerencsém, ellenben anyám igenlően bólogatott, mint aki mindent elhitt, amiről a cigányasszony beszélt a múltammal kapcsolatban.

Azt mondta, rontás van rajtam, azért vannak rémálmaim. Inkább orvoshoz mentem volna, mint, hozzá, de azt bejegyzik, és senkinek sem hiányzik a híre. Tojást tört egy vizes edénybe, közben érthetetlen nyelven mormogott valamit. Amikor a sárgája loccsant a vízben, elszíneződött. Vörös volt, mint a frissen kiserkenő vér. Előredőltem a székből, most már kezdett érdekelni a dolog. Megismételte, hogy rontás van rajtam. Kértem, hogy magyarázza meg, miért lett véres a tojássárgája. Nem válaszolt, csak feltört még egyet, és azt is a vízbe eresztette. Megint vérzett. Anyám sírni kezdett, ígért fűt-fát, csak vegye le rólam az átkot, de engem egyedül csak az érdekelt, hogy miért változik meg a tojás színe.

Özvegyasszony, szomorúság, gondolat, utazás. A sarokba ment és száraz füveket válogatott egy csokorba, madzaggal összekötözte őket, a hátam mögé lépett és begyújtotta. Erős levendulaillat csapta meg az orromat, mindkét kezével a fejem körül hadonászott, és megint azon a nyelven beszélt. A füst fojtogatni kezdte a torkomat, erős köhögő roham jött rám. Az

asszony egy pohárból vizet fröcskölt rám a kezével, közben fennhangon mondta a Miatyánkot. Kínomban felnevettem.

Szerencse, pénz, hír, tolvaj. Nekem teljesen mindegy volt, hogy mit csinál, ha attól elmúlnak a rémálmaim. Hónapok óta nem tudtam rendesen aludni, álmaimban üldözött valaki, akinek az arcát sohasem láttam. Mielőtt felébredtem, az álom mindig ugyanúgy végződött: beleestem egy sírgödörbe. Néha fájtak a csontjaim reggelente, és az is megesett, hogy teljesen érthetetlenül kék foltok jelentek meg a testemen. Az asszony még mindig azt állította, hogy valaki megrontott és a sírba akar tenni.

Orvos, ház, pap. Ha buktatókat keresne az ember az életében, valószínűleg, sohasem találná magát szemben velük, de minél jobban próbálja meg kerülni őket, annál gyakrabban teremnek ott váratlanul. Amikor végre haza indultunk anyámmal, az asszony utánunk vetett még néhány szót: *a lány vagy meghal, vagy megbolondul.*

Ahogy fekszem az ágyon, folyamatosan azt próbálom meg felidézni, hogy mit ábrázoltak azok a kártyalapok és mit is mondott róluk a jósnő, de hiába tornáztatom az agytekervényeimet, a részletek teljesen homályosak. Újra és újra lepörgetem magam előtt azt a napot, az utat, ami a faluba vezetett, a kutyákat a kerítések alatt, az összeget, amit anyám a zsebembe nyomott, még a veszekedésünk szavaira is emlékszem, csak arra nem, hogy mit olvasott ki a lapokból a cigányasszony.

Anyám hetente egyszer meglátogat, friss gyümölcsöt hoz a piacról, tudja, hogy szeretem. Egy ideje nincsenek rémálmaim, vagy legalábbis nem emlékszem rájuk. Kék foltok is egyre ritkábban jelennek meg rajtam, hisz éjjelente még véletlenül sem tudom megütni magam, olyan erősen tartanak a bőrszíjak.

CSEH SÁNDOR

A CSAVARGÓ

(KISREGÉNY, BEFEJEZÉS)

A Kovalj házaspár három házának egyike, amelyben akkor éppen laktak, téglaeépület volt. Nagyezsda Ivanovna és a férje, Pável, már készültek a Károly fogadására. Egy másik épületüket, egy szobából, konyhából és spájzból álló faházikót tisztességesen kitakarítottak számára. Évek óta nem laktak már, de nem látszott túl réginek. A szépen összeillesztett rönköket alapozó festékkal konzerválták, majd színtelen lakkal vonták be.

Károly a téglaház ablakán kopogtatott, de aztán a villanycsengőt is észrevette. Az első élőlény egy hosszúszőrű fekete cica volt, amely szelíden a lábaihoz dörgölözve üdvözölte. Kerítés, udvar, sehol sem volt. Minek is kellett volna, a jól sétálható tiszta erdő volt a mindenki közös udvara. Nagyezsda mosolyogva fogadta Károlyt, s az ízletes ebéd után, miután a vendég megszemlélte az egyik szoba falain Szovtan Fegyir festményeit, átvezették őt a számára előkészített házba. A linóleummal leterített helyiség kevés bútorzata ellenére nagyon lakájosnak mutatkozott, csak a falak voltak feltűnően üresek, de hát azoknak a dekorálása már a Károly ízlésére voltak bízva. A belteret egy téglából rakott és zománccfestéssel befestett kályha fűtötte.

Amikor a fiút magára hagyták, elsétált a folyópartra. A Dnyeper lomhán, alig-alig fodroztatva vizét, méltóságteljesen közeledett a tenger felé. A széles folyam két partjára víz fölé hajló, kimosott gyökerű fák vetettek árnyékot. Középen egy uszály haladt felfelé, motorzaját mély morajlásban visszhangozta az erdő. Károly leült egy kőre, és a nyári, délutáni csendben hallgatta, mit mond neki a víz alig hallható csobbanásaival kísért hullámvérése: itt fogod megtalálni a lelki nyugalmat, és kipihenni a hányatott, fiatal életed fáradtságait.

Másnap meglepődve vette észre a téglaház mögött a házigazda gondozott rózsafáit. A fiú nem csak járkálni szeretett közöttük, de szívesen metszegette is őket. Ezek a szemet gyönyörködtető rózsák az illatukkal ejtették őt rabul, mert egy hozzá közel álló kislánnyal való találkozását juttatták eszébe. Így a kellemes illatoknak már nevük is volt: Tánya.

A Szovtan sógora, Pável, egy folyami teherhajó kapitánya volt, de hajójával gyakran megfordult a torkolathoz közel eső fekete-tengeri kikötőben is. Amikor Pavel megkérdezte tőle, akar-e a hajó legénységének tagjaként részt venni egy ilyen vízi útvonalon, Károly örömmel igent mondott. Jól s tette, mert ez a hónap életének egyik legnagyobb élménye volt. Az újjászületéshez hasonló fennkölt érzés olyan bénító hatással volt rá, mintha egy új élhető égitestet fedezett volna fel a csillagok között. A leírhatatlanul szép folyami torkolatvidék, a tengerparti tájak látványa lélekformáló erővel, a legnemesebb emberi érzéseket szabadította fel a minden újat, művészeti értékeket befogadni kész fiatalember gondolatvilágban. Ez a hajózás több remek ihlettel ajándékozta meg. A vázlatok közül számosat már a hajó fedélzetén sikerült megfestenie. A minden képzeletet felülmúló napfelkelték és naplementék látványa, az érdekesen izgalmas hajósélet, a legénység, a vidám társaság gyógyíthatatlannak hitt sebeket, rossz emlékeket feledtetett vele.

Pavel nem terhelte túl munkával. Tudta, hogy ez a fiú most egy nagy erőpróba előtt áll, a kijevi Képzőművészeti Egyetem levelezői karára igyekszik felvételt nyerni. A felvételi előtti két hetet csak a tanulásnak, a felkészülésnek szentelte, még a félbehagyott képeit sem igyekezett befejezni. A zárt falakból is elege lett. Legszívesebben az illatozó rózsák kertjében, vagy a romantikus Dnyeper-parton tanult. Örömmel vette észre, hogy már nem csak az akarat, de a tudásvágy is sarkallja, miközben hálás szívvel gondolt Fegyva biztató szavaira: „képes vagy rá, menni fog!”

A reggeli órákban volt a legfogékonyabb a feje a különösen nehéz témák bemagolására, befogadására. Ahogy közeledett a felvételi napja, egyre gyakrabban gondolt az eddigi életére. Hát nem volt mivel dicsekednie. A kisiskolás kori megaláztatásoktól kezdve a börtönig nem volt egy leányálmom az élete, de itt van végre az óriási lehetőség. Ki hitte volna!? Két és fél évvel ezelőtt még ő maga sem. Ó, Csinka Károly, egy nagy, keményfába készül vágni a fejszéjét, s néhány nap múlva kiderül, melyik a keményebb. A Pinocchio fatuskója, vagy az a másik? Soha nem akarok többé gondolni a múltamra – kiáltott fel gondolatban, és jelképesen egy súlyos követ vágott dühvel a Dnyeperbe.

Az utolsó levelében Szovtan hasznos tanácsokkal látta el, s a lelkére kötötte, hogy a vizsgák után látogassa meg. Károly nem tudhatta, hogy amióta ő szabadrábon van, a mentor nem tétlenkedett, tett egyet s mást az érdekében. Egy befolyásos képviselő közbenjárása által az egyetemen már tudtak egy Csinka nevű fiatal művésről. Ezt a börtönbeli vendégjárás ja-

vára lehetett írni, ha úgy tetszik. De amikor végre ott állhatott a vizsgabizottság előtt, észre sem vette a megkülönböztetett fogadtatást. Protekció ide vagy oda, a beregszászi fiú mindent egy lapra tett fel. Az utolsó vizsgán lepergett húsz percet élet-halál kérdésnek tekintette, de teljesen magabiztos és nyugodt volt. Az eredmény: siker! Egy óra múlva már az Odesszába tartó vonaton ült, s vitte Fegyának az örömhírt.

Ez az erdőbe zárt falu, az egyszerű életmód, a halk szavú emberek olyan hatással voltak rá, akár egy szanatórium. A sikeres felvételi után úgy érezte, mintha ez a romantikus csöppnyi boldogság mindig is itt várt volna rá ezen a helyen, amelynek a létezéséről csak a magyarul beszélő Súsú tudhatott. Vajon hol van ő most? Gondolni kell rá jó szívvel, hiszen, ha olykor veszélyes utakon is, de neki köszönheti, hogy révbe ért. A célját elérte, most már csak céltudatos, tartalmas életvitelt kell folytatnia ahhoz, hogy bevallja magának azt, amit a szíve sugall, azt, amit sokan képtelenek kimondani, hogy élni jó!

Néha gondol a nőülésre is, de még tanácstalan. Van ugyan egy nő a közelében, Anna, aki mindenre hajlandó lenne miatta, s bár az ő ostromainak egyelőre még sikerül ellenállni, egyre gyengülnek a falak. A szabadidejét jórészt a festészet tölti ki. Gyakran utazik a környékbeli városokba, falvakba, embereket ismer meg, anyagot, témát gyűjt, közben tanul, tovább képezi magát. A faházikó falain gyülekeznek a festmények, tájképek és portrék egyaránt. A dnyepropetrovszki képerkeskedőnél sikere van, több kitűnő képét jó pénzért értékesítette. Ezek a sikerélmények motiválják az alkotókedvét. A Kamuskához közeli nagyobb faluban kultúrházvezetői állást ajánlanak fel neki, amit elfogad. Az eddigi zárkózott, csendes, visszafogott természete lassacskán változik. Egy rajzszakkört szervez önként a fiatalok körében. Károlyt egy jó megjelenésű, művelt fiatalembernek ismerik meg a Dnyeper mentén, aki különös módon nem ukránnak, nem is oroszoknak, hanem magyarnak vallja magát. Ez az öntudatra ébredés olykor sajgó viharokat idézett elő a lelkében. Nem is annyira a szülői háznak, inkább a gyerekkori évek színhelyének az emléke korbácsolta fel benne ezeket az érzékeny, bántó indulatokat, amelyeket a föld bármely részén hasonlóképpen élnek át az emberek. Ennek a lelki felindulásnak honvágy a neve. Hogyan kellene lerajzolni, megfesteni a honvágyat? Károly ezen sokat gondolkodott. Több verziót is elképzelt, ám egyiket sem tartotta megfelelőnek, de hitte, egyszer sikerülni fog, mert kell, hogy legyen megoldás. Bízott magában. Bízott a képzelőerejében, bízott abban, hogy egy szép napon forró csókot kap a múzsáktól, és lázban égő agysejtjeiben felvillan az intuíció.

Amikor megvásárolja első komputerét, olyan információkat szerez a világról, amelyek lázba hozzák nyughatatlan természetét. A Súsú bár hallgat, de felélednek benne a régi vágyai. Csavarogni, utazni szeretne ismét.

Új körülmény, hogy a Szovtan börtönbüntetését kis híján meghosszabbították. Az igazgató szemtelensége nem ismert határt. Már negyven százalékot ígért neki a festményekért, csak maradjon még Odesszában, s úgymond majd ő biztosít neki szállást. Fegyva alig tudta magát megfékezni, hogy bemutasson neki egy horogütést, pedig a Király valószínűleg erre utazott.

A mentor hazatéréséig még három év telik el. Akkorára már Károly is befejezi a tanulmányait. Különböző városokban több közös kiállításon vesznek részt a festményeikkel. A tanítvány már-már felnőni látszik a mestere művészetéhez. A Csinka-képeken látszanak ugyan a Szovtan-féle jellegzetességek, de nincs közös irányvonal, van különbség a két művész munkái között. Károly inkább a realizmus és az impresszionizmus határain kalandozik, míg Szovtan a szürrealista irányzat felé közeledik. A két festő teljes egyetértésben van egymással. Az interneten keresztül Károly sok mindenről informálódik, sok mindent megtud a világ művészetéről, de Munkácsyn kívül a magyar festőkről s a magyar festészetről vajmi keveset tud. Szovtant a bécsi Belvederében található Klimt-gyűjtemény érdekli nagyon. Sikerül egy kis pénzt összegyűjteniük, és Károly óhajának megfelelően először Magyarországot, majd Ausztriát tűzik ki utazásuk céljául. Ha Károly az Odesszába való utazását az élete új fejezetének nevezhette el, akkor ettől az utazástól kezdődően a létének a legújabb, legboldogabb szakasza következhetett.

Tavasza volt, friss, lobbanékony és ujjongó kedvű tavasz.

A Kijevből Budapestre tartó vonat végre beért a Keleti pályaudvarra, s pár óra múlva a két festő már szállodában volt, és rögtön a főváros térképén próbáltak eligazodni. A városnézésen kívül természetesen a Magyar Nemzeti Galéria megtekintése volt a fő céljuk. Károly eddig még kevés tárlaton fordult meg, még nem készült fel egészen a lélegzetállító benyomásokra, az elébe táruló élmények sokaságára. A művészetnek ez a megdöbbentő bizonyossága mély nyomokat tud ejteni az ámuló fiatal festők érzésvilágában. Ez a galéria először is megmutatta neki, hogy miért érdemes élni. Másodszor arra gondolt, ha a magyar festőművészet kincseit felvonultató gyűjtemény ilyen káprázatosan vonzó, vajon milyen lehet a szentpétervári Ermitázs vagy a párizsi Louvre? Ezekbe a múzeumokba is el szeretne menni, és el is fog, ha addig él is! Ebbe a gondolatba beleborzongott. Munkácsy Mihályról, a ma-

gyar festőfejedelemeiről és a művészetéről sokat olvasott, tanult és értesült az interneten. Mély tiszteletet érzett iránta, megilletődéssel, áhítattal gyönyörködött a kinagyított festményeiben. Megjegyzendő, hogy a Károly igazi énjének és tehetségének az elfojtott szikrái sokáig szunnyadoztak a fatuskó rostjai között. Az irodalommal például soha nem volt kapcsolata, könyveket ő sem oroszul, sem magyarul nem olvasott soha. Az első regény, amelyet elolvasott, éppen a Munkácsy életéről szóló, A nap szerelmese volt.

Károlyt most az 1945 után festett képek érdekelték a legjobban, úgy érezte, ezeknek a festőknek az alkotásai állnak a legközelebb az ő stílusához. Több jegyzetet készített, amelyeket majd odahaza értékelni kívánt a számítógépén. Sokáig bámulta a kitűnő magyar művészek munkáit. Barcsay Jenő, Csók István, Csontvári-Kosztka Tivadar, Derkovits Gyula, Rippl-Rónai József és mások neveit örökre az emlékezetébe véste. Két csodás festményt látott, amelyek lenyűgözték, ezek lettek a kedvencei. Az egyik Aba-Novák Vilmos Csíkszeredai vásár című munkája, a másik Ferenczy Károly Fürdőző fiúk című remekműve. A két művész aznap a késő éjszakába nyúló beszélgetésben elragadtatással tárgyalta a nap élményeit, benyomásait. Károly láthatóan büszke volt a magyarságára, melynek a tudatáig eddig a Súsúja kivételével jóformán nem táplálta senki és semmi.

A következő napon már Bécs utcáit rótták. Szovtan égett a vágtyól, hogy végre eredetiben láthassa Gustav Klimt képeit. A világhírű Klimt-gyűjtemény az osztrák főváros Belvedere nevű nyári palotájában volt kiállítva. Az impozáns palotacsoport két kastélyának egyikében, a Felső Belvederében, Klimt festményein kívül ott voltak még Schiele és Kokoschka mestermunkái, valamint a francia impresszionisták és a bécsi biedermeier képviselői is. Ami érdekességnek számított, csodák-csodája, a franciák között Károly felfedezte Monet Kert Vetheuilben-jét is. Az ominózus kép immár restaurálva ott függött a szemük előtt. Hihetetlennek tűnt, de ez a festmény pár évvel ezelőtt még a Szovtan műtermében kínálta magát hamisításra. Szovtan meg is fenyegette az ujjával: Te hoztad rám a bajt, szépséges francia!

Valóra vált tehát ismét egy álom. Károly ezeken a tárlatokon olyan élményekkel gazdagodott, amelyek hatására önkéntelenül a Borisz szavai jutottak eszébe: Rádöbbentem, hogy van Isten. Csodák voltak és lesznek, mennyei és földi csodák, csakhogy ezek ritkán és nem mindenki számára érzékelhetők. Azonkívül azt, hogy megtapasztalhassuk őket, általában ki is kell érdemelni. Például a jó kertész különösképpen megérdemli szeretett rózsái illatát, de a kertészek között kevés az olyan, aki azt az egyetlenegy rózsát is ki tudja választani a többi

közül, amely éveken át nem hervad, nem fakul, s az illata egyetlen más virág vagy parfüm illatához sem hasonlítható. Igen, van olyan rózsa, hiszen most is érzem az illatát – döbrent rá Károly hirtelen. Most még egyszer s utoljára hallatta a hangját a Károly Súsúja kedvesen, sejtelmesen: fordulj meg! A fiú érezte, hogy ez a perc valamilyen nagy meglepetést tartogat a számára. A járdán sétálva a fiú lassította a lépteit, s félve, csak a fejét fordítva hátranézett. Úr Isten! Tánya! Villant fel az agyában. Megjelent a csoda. Valóban ő volt az, a vak lány, megismerte. Persze már nem ugyanaz a kislány volt, akivel ő akkor, abban a vasúti kocsiban megismerkedett. Érett, fiatal nőként látta viszont, de ugyanolyan szenvedéllyel nézett rá, mint gyerekkorában. A válláig érő hajának az aranyszőke színe és a szemei igéző kéksége, az a régi volt. Egy kutyát tartott a pórázán, a baloldalán egy őszülő halántékú férfi haladt, s láthatóan kellemesen beszélgettek. Szovtan észrevette a Károly megtorpanását, s tudta, mit kell kérdezni.

– Tánya?

– Igen, ő az! – mondta a fiú izgatott hangon.

– Akkor mire vársz? Menj, szólítsd meg, ez a Súsúd akarata. Ugye eltaláltam?

Károly bevárta őket, amíg olyan közel kerültek hozzá a járdán, hogy a lány karja majdnem az övéhez ért, és akkor megszólalt.

– A rózsa illatos, a tapintása kellemes, az íze jó!

Tánya egy pillanatra megdermedt, s a hang irányába fordította a fejét.

– Karcsi! Ugye így hívnak? – kérdezte, s elpirult.

– Igen! neked még Karcsi vagyok, de azóta évek teltek el, így aztán a látóknak Károly lettem.

– Örülök, hogy ukrán hangokat hallok Bécsben. – szólalt meg az őt kísérő időződő férfi. – Ismeri a lányomat?

– Igen. Az az igazság, hogy eddig csak futólag találkoztam vele, de a szónak az őszinte értelmében jól ismerem őt.

– Ez sokat sejtető, érdekes válasz volt. Kicsoda ön?

– Engedje meg, hogy először a társamat mutassam be! Ő Szovtan Fegyir, én pedig Csinka Károly. Mindketten festők vagyunk a Dnyeper vidékéről. Először a magyar festéssel ismerkedtünk Budapesten, most pedig éppen a Felső Belvederéből jövünk.

– Ugye megmondtam én, hogy festő leszel! – szólalt meg a csengő hangján Tánya. – Tudtam, éreztem! Emlékszem, milyen istenien meséltél azokról a színekről. Azóta sem hallottam senkitől hasonlóképpen beszélni róluk. Örülök, hogy találkoztunk, köszönöm, hogy megszólítottál.

– Én Melnyikov Andrej vagyok, kereskedő-vállalkozó – mutatkozott be az apa. – Azért jöttünk Bécsbe, mert itt képezik a legjobb vakvezető kutyákat. Íme, ez az – mutatott a négylábúra –, őt vettük meg, nagyon okos jószág. Szeretném, ha Tányusa minél önállóbb lenne. Melyik szállodában szálltak meg, uraim?

– A Hotel Altwienerhofban.

– Nagyszerű! Mi is ott foglaltunk szobát. Meghívom Önöket egy kis társalgásra, a nyugati szárnyon vagyunk, a 32-es szobában. Úgy estefelé hét órakor. Eljönnek?

– Örömmel! – válaszolt Károly, mielőtt Fegyva bármit szólhatott volna.

Hát ez volt a története a különös, véletlen bécsi találkozásnak. A szállodában beszélgetés közben kiderült, hogy Andrej tulajdonképpen ügyvéd, de a rendszerváltáskor jó fantáziát látott a vállalkozásban. Először Harkovban éltek, később azonban átköltöztek Szimferopolba. A felesége háztartásbeli. Egyetlen gyerekük és mindenük Tánya, aki – sajnos – gyerekkora óta vak, de a tudásszomja csodálatraméltó. Jól beszél angolul, ismeri a Braille-írást, és zongorázik. Művelt lány, erős jellem. Világtalan létére szeret utazni. „Már voltunk vele Londonban és Rómában is”, mesélte Andrej. „Most ide, Ausztriába főleg egy jól képzett vakvezető kutyát jöttünk vásárolni, de kinézünk Észak-Tirolba is egy kis alpesi levegőt szívni. Ez a lány imád élni. Más világtalan fiatalok úgy elhagyják magukat, gyámoltalanok, önállótlanok. Tánya nem ilyen. Mondhatnám tűzről pattant, és törődik a sorstársaival. Tanítja őket olvasni, segíti, bátorítja őket.”

A beszélgetés közben a lány az ösztönével érezte, hogy Károly egész idő alatt alig tudja a szemét levenni róla. Mindketten tudták, hogy sok mondanivalójuk van egymásnak.

– Őszintén örülök, hogy így az emlékezetemben maradtam, nem felejtetted el sok év elmúltával sem azt a beszélgetést, szólt hozzá Tánya, amikor kissé félrevonulva kettesben voltak.

– Hogy felejtettem volna el? Soha nem felejtettem volna el, hiszen életem legszebb percei voltak azok, és nagyon reméltem, hogy a sors nem lehet hozzám annyira kegyetlen, hogy soha többé ne találkozzam veled. Egy dolog miatt voltam mindig szomorú. Azóta mindenfélét rajzoltam, festettem már, de volt egy rajzom, amely sohasem sikerült, bármennyire is szerettem volna. Ez a te arcképed volt. Most végre eljött ez a pillanat is. Légy szíves, nézz a hangom irányába.

Károly mappát vett elő, és lázas sietséggel hozzálátott a lány arcvonalainak a rajzolásához. Az első rajz nem sikerült, gyorsan eldobta. A második rajz már hasonlított a lányhoz, de még ez sem volt tökéletes. Károly kezdett ideges lenni. De hát miért éppen őt nem sikerül? – tépelődött magában. No, még egyszer. Harmadik a magyar igazság, mormolta magyarul. A harmadikat már kielégítőnek, sokkal élethűbbnek találta.

Tányát megdöbbenette, hogy Károly igazságtalanul került a börtönbe, s csalhatatlan ösztönei azt súgták neki, hogy igazat mond. Ami mégis értetetlennek, homályosnak tűnt a számára, az a magyar fiú gyerekkora volt.

Károly kétségbeesetten vette tudomásul, hogy az idő vészesen múlik. Elérkezettnek látta az időt egy vallomásra, mert nem akarta ismét elveszíteni élete ideálját. Kissé félszegen, de hozzákezdett.

– Szeretném, ha megismernéd az életemet, erre viszont egy-két órányi beszélgetés nem lenne elég. Ezentúl szeretném állandóan tartani veled a kapcsolatot. Én rád találtam, s ha rám találsz te is, akkor megismerheted a szívem titkait is.

Tánya szája szögletében egy büszke, de vidám mosoly játszadozott, s Károly csak most jött rá igazán, hogy miért is nehéz megrajzolni az ő portréját. Nemcsak a titkos fényben csillogó szeme miatt, de az ajkainak a különleges formája miatt is, amelyek szavakkal csak nagyon nehezen kifejezhető, intuitív módon tapasztalható érzéseket keltenek.

– Többet szeretnél egy barátságnál? – kérdezte a lány.

– Erre bátran válaszolok. Igen. Levelezzünk! Én szabad vagyok, és szükségem van rád.

– Ez számomra felfoghatatlan. – mondta Tánya halkán. – Rendben van. Levelezzünk!

Huszonöt évesen már nem voltak nagyon fiatalok. Tánya nem volt, de nem is lehetett olyan boldog, mint Károly. Ő hitte is, meg nem is, hogy egyszer párkapcsolata létesül egy férfival, s azt pedig semmiképpen sem hitte, hogy éppen egy látó ember fog beleszeretni. A vakok élete merőben más, ők óvatosak, sok mindent másképp értelmeznek, a lelkiviláguk érzékeny és könnyen sebezhető. Károly maga volt a megtestesült elégedettség. A bécsi kirándulás óta feldobott állapotban járt-kelt, eddig is udvarias volt mindenkivel, de az emberek most észrevették rajta azt a sugárzó boldogságot, amely a szerelmesek arcán tévedhetetlenül megfigyelhető. Ehhez a boldogsághoz még valami azért hiányzott.

Egy olyan lélektani kielégülés, amit ő, az elismert festő ecsettel és színekkel szokott kifejezni. A gyakori levélváltások után két hónappal Csinka festőművész összepakolta a festéshez szükséges kellékeit, és Szimferopolba utazott. A lány arcának a vázlata már a vásznon volt, csak kisebb helyreigazítások kellettek még a gyönyörű portré elkészítéséhez. Szilárd elhatározása volt, hogy ezúttal olyat fog alkotni, amelyet még soha. Tánya két napig állt neki modellet, szünetekkel, ami elég fárasztó volt, de megérte. Károly ellenállhatatlan volt és célratoró. Mindent beleadott, minden tudására, ihletére szükség volt, amíg elkészült a rendkívül megkapó női portré. A szerelmét a kutyájával együtt festette meg teljes életnagyságban, és félretéve minden izmust, magát a nőt, a klasszikus értelemben vett Évát festette meg a teljes valóságban úgy, ahogy létezik, a szeretetre méltó egyéniségével. A szemek és a száj formáit, minden idegszálát megfeszítve, küzdelmes munkával sikerült csak úgy megfesteni, hogy az minden látó ember számára élethű és csodálatosan természetes legyen. Ez a képe, a Vak hölgy kutyával, a szakemberek szerint egyszerre volt megható, örvendő, méltóságteljes és szeretetre méltó. Ezeket a kifejező vonásokat, az arc finom, apró részleteinek a varázslatos gyermeki egyszerűsége révén fedezhették fel a szemlélők. Szovtan úgy jellemezte, hogy van ezen az arcon egy Mona Lisa-féle titokzatos megnyilvánulás, kifejező erő, báj, amely valószínűleg csak egy ilyen világtalan lány arcán tud megjelenni. Voltak, akik ízléstelennek vélték a festményt, mert mégiscsak egy szegény vak lányról készült, de a szülők és a Tánya boldog mosolyának hatására másként alakultak a vélemények. Szovtan szavai mindenkit meggyőztek. A fogyatékosok esetében vétek a szájalom, ellenkezőleg, magunkhoz kell őket emelnünk, mint egyenlő jogú embertársainkat, és arra törekedni, hogy elhiggyék: egyenértékűek az egészségesekkel. A festmény egy kiveji kiállításon díjat nyert.

Furcsa, de ebben a történetben éppen a főszereplő, Tánya volt a mellőzött, az elhanyagolt személy, abban az értelemben, hogy nem tudhatta, mi zajlik körülötte. A festmény nem ad hangot, azt a kedvességet, amelyet sugall, csak látni lehet. A világtalan ember számára, akármilyen is az a remek festmény, egy semmit nem jelentő, érdes tapintású, hideg tárgy csupán. Erről a jól sikerült portréről még egy év múlva is beszéltek a szakmai berkekben, akárcsak arról a románcról, amely Csinka és a vak nő, Melnyikova Tatjana között kialakult.

Ismét tavasz lett. Az elmúlt évben Károly olyan remekműveket alkotott, amelyek állandó szereplői voltak a képkiallításoknak. Többek között büszke volt a Honvágy című képére is. A honvágyat egy Tányához hasonlító szőke,

mosolygó női alaknak festette meg, aki egy magas dombon, egy almafa mélyen lehajló ágai között áll, s a finoman lejtő szőlősorok fölött, a fehér fátyolos karjaival ölelő mozdulatot tesz az előtérben lévő város felé. Ez a képe szép sikert aratott a fővárosi közönség előtt. Ezt a sikert is Tányának köszönhette.

Nincs békésebb hang a világon egy halk, távoli harangszónál. Azon a csöndes nyári vasárnap délelőttjén, amikor a kamuskai rózsák illatukkal körüllegték a szerelmespárt, Károly elérkezettnek látta az időt, hogy a tőle megszokott szellemességgel kérdezzen valamit. Letépte a legzsengőbb piros rózsát, és ünnepélyes mozdulattal a lány kezei közé helyezte.

– Tányecska, tudod-e, hogy a rózsáknak nemcsak színük, illatuk, ízük és tapinthatóságuk van, hanem olykor hangokat is adnak? Egy szál piros rózsza szebben beszél egy embernél. Most a füledhez érintem. Hallod a hangját? Hallod a beszédét?

A lány nem válaszolt. Felemelt fővel hallgatta a szirmok zizegését, és elpirult. Károly finoman megcsókolta az arcát, és szerelmesen a fülebe súgta.

– Tánya, Mona Lisám, hozzám jössz feleségül?

A lány már várta ezt a kérdést.

– Áruel nekem, Károly, miért éppen én kellek neked? Ha meggyőzően válaszolsz, akkor igent mondok.

– Ez egyszerű, Tánya. Nélküled elveszíteném a látásomat, s ez nem csak egy festő halálát, de az én életem végét is jelentené. Te vagy a műzszám, és egyedül csak te kárpótolhatsz a szenvedéseikért. Annak a vonatnak az ablakánál te boldogságot kívántál nekem. Hát most találtam meg!

Élhetünk a föld bármelyik részén, a szív szava nem csitul, s bár az élet szalad, a honvágy marad örökre, kiűzhetetlenül. A Csinka házaspárnak sem anyagi, sem pedig más problémát nem okozott a költözés, hiszen mindketten szerették az utazást, a változatosságot. Károlyt nemcsak a szülőföld, a megye tájai vonzották, de a magyar határ közelsége is, amely szabad utat jelentett a Nyugat felé.

Öt évig éltek Szimferopolban, majd a fiúk születése után egy hangulatos kárpátaljai városban telepedtek le. Az anyjának Károly pár szó kíséretében küldött egy fényképet a családról, de soha nem kereste fel.

2012. január 5.

SZÖLLŐSY TIBOR

A KÍGYÓ ÖNMAGÁBA MAR

(RÉSZLET AZ AZONOS CÍMŰ REGÉNYBŐL)

Élcelődés volt az egész, mindketten jót nevettek rajta, most azonban Títusz megsejtette, komoly téma kerül szóba hamarosan.

– Titkot akarok rád bízni, olyan titkot, amit alkalmas időben közhírré tehetsz. Azzal kezdem, hogy – te is tudod – a református temető immáron harminc éve lezárattott. Azt beszélik, azóta felverte a gaz, a gyerekek ott legeltetik a tehenet, a sírok közt kergetik a labdát, este pedig a rosszlányok oda viszik a szeretőiket... A délceg fenyőket, amelyeket mi ültettünk gyermekkorunkban, kivágták vagy elkorhadtak... Senki nem tudhatja, mit kezdenek majd a temetővel: utat építenek föléje, parkot telepítenek oda vagy építkezni fognak őseink csontjai fölött. Amikor lezárták, a kisdobos kihírdette a városban: aki akarja, áttemetheti hozzátartozója földi maradványait az új temetőbe. Voltak, akik ezt tették, de a legtöbben – pláne ha rég elhunytól volt szó – csak a sírkövet vitték át, esetleg az épségben maradt fejfát... Hanem a Lovas család fejfájához nem nyúlt senki, mert annak a családnak magva szakadt, nincs élő hozzátartozójuk. Ők hárman, a két szülő és egyetlen gyermekük a temető északi sarkában vannak eltemetve, méghozzá szokatlan módon: elől, egymás mellett a szülők, mögöttük, azaz a lábuk felől pedig a fiúk – keresztirányban. A múltkor Erzsi nénéd arra járt, látta a hantokat; besüppedtek már, elgazosodtak, de jól kivehető, már csak azért is, mert így sose temetkeztek mifelénk...

Imre bácsi belekortyolt a félpohárnyi vízbe, aztán folytatta:

– Te ugyebár nem sokat tudhatsz a Lovas családról. Jómódú család volt, ha nem is igazán gazdag. Volt egy kis gyümölcsösük kint a Lázban, na meg másfél hektárnyi szántójuk. Egyszál gyermekük, a Józsi, későn jött áldás volt. Apja hamar munkába fogta, ketten művelték a földet. Nem voltak rossz emberek, csak amolyan maguknak valók; nemigen barátkoztak senkivel, de nem is ártottak senkinek. Józsi apjának volt egy lánytestvére, aki vénlánynak maradt, úgy is halt meg... A csehek alatt történt meg velük a baj: útban hazafelé megvadultak, elragadtak a lovaik, mert valamitől megijedtek. Szerkerük a sáncba borult, agyonnyomta az öreg Lovast; Józsinak a lába tört el...

Títusz jól látta, mennyire nehezére esik Imre bácsinak a beszéd: nagyokat, szaporán lélegzett minden mondat után. Ezért ajánlotta:

– Bátyám, inkább pihenjen, szüksége van rá; majd elmondja később, én eljövök újra.

– Nem, nem! Mindennek megvan a maga ideje, és amit most akarok mondani, annak most van itt az ideje! – erősködött Imre bácsi. – Hol is tartottam? Igen, a baleset. Amikor ez történt már érezni lehetett a világban a háború szagát... Na, az öreget eltemették, Józsit pedig az anyja istápolta.

Miért nem vitte orvoshoz – ki tudja? Mire Józsi kikúrálódott, elment az anyja is a férje után. A fiú akkoriban olyan tizenennyolc éves lehetett; magára maradt, sose nőült meg, talán azért, mert erősen bicegett a törött lába miatt; katonákhoz sem sorozták be. Eladta a gyümölcsöst meg két darab földet, a maradék egy darabon gazdálkodott magamagának, emellett fuvarozott is, ha hívták; igaz, egy lóval, mert a másik szintén lábát törte a balesetnél... Amúgy Józsi az apja szokását követte: vasárnaponként eljárt a templomba, de az istentisztelet után sose maradt ott a többiekkel a cinteremben egy kis tereferére; hazafelé igyekezett. Amikor változott a világ, az oroszok bejöttek és elkezdték csinálni a kolhozot, Józsit is kényszeríteni akarták, hogy lépjen be, vigye a vagyontöredékét is. Csakhogy őt sose találták: mindig meglépett az agitátorok elől a lovával együtt. Amikor pedig kihírdették a temető bezárását, végleg eltűnt; legalábbis azt hitték, mert napokig nem látta senki. Igaz, nem is nagyon keresték, hiszen mindenkit lefoglalt a maga gondja. Végül is az istállóban lelt rá a Varga Sanyi: ott csüngött a gerenda alatt, a lóva istrángjára felakasztva. A ló ott hevert a lába alatt, átvágott torokkal... Keresték, de se a zsebében, se a házban nem találtak semmiféle írást arról, miért pusztította el magát. Az egyház – bár voltak kifogások ellene, lévén öngyilkos – vállalta a temetést. Hanem a legnagyobb meglepetésben a sírásók részesültek: Józsi szüleinek sírja megett már ki volt ásva az új sír, mégpedig keresztben! Ki más, ő maga áshatta meg a saját sírját. Oda is temették el a Józsit. A vezetőknéve senkinek sem jutott eszébe, ezért vésték a fejfára: „Lovas Józsi, élt, míg meg nem halt”. Hogy végül is miért rejtette el magát, arról megoszlottak a vélemények. Voltak, akik tudni vélték, hogy így akarta elkerülni a kolhozot; mások szerint viszont nem kívánkozott az új temetőbe, az apja meg az anyja mellett akart megpiheni...

Mivel Imre bácsi látszólag befejezte, Títusz csöndesen megjegyezte:

– Érdekes és nagyon szomorú történet...

Imre bácsi felsóhajtott:

– Hogy mi az igazság Józsi halála körül, ezt már senki sem tudja kideríteni. De ne gondold, hogy ezért a történetért hívtalak ide! Nem ám, mert a titok, amit rád bízok, csak most következik. Arról van szó, hogy annak idején, a

húszas években egy márvány emléktáblát állítottunk az első világháború magyar áldozatainak. Hatvan név volt azon! Mindjárt a legelső a te nagybátyádé, Borbély Lajosé. Tudod-e róla, hogy a sárospataki református kollégiumban tanított, önkéntesként ment a frontra, és az első ütközetben elesett, Galíciában. Zsebében egy levelet találtak, amit nem érkezett hazaküldeni és amelyben volt egy mondat, ami különösen szíven ütötte az embert: „Miért éppen én lennék az, akit egy muszka golyó eltalál?” Hát ő lett az... ráadásul az első között... Na, szóval felállítottuk a táblát. A cseheket nem zavarta, pedig húsz évig voltak itt; a muszkáknak viszont azonnal szemet szűrt; megparancsolták, hogy szedjék le a templom faláról és törjük össze! Hárman: Csík Ferenc, Kiss János és én – persze, a tiszteletes úr tudtával – levettük a táblát, elhíreszteltük, hogy parancs szerint összezúztuk azt, a kiküldött elöljárónak pedig megmutattunk egy rakás márványtörmelékkel, mintha annyi maradt volna az emléktáblából... Amit az éjszaka leple alatt eltemettünk a Lovas Józsi sírjába...

Títusz ajka elnyílt a meglepetéstől.

– Most már se Csík Ferenc, se Kiss János, de még a tiszteletes úr se él; a titkot csan én ismerem, meg most már te is. A mostani bejáró papunknak nem mondtam el...

Kezét a Títusz kezére tette, a szemébe nézett:

– Ígérd meg: ha eljön az ideje, kiszededet a táblát és visszahelyezteted oda, ahová a kegyelet kívánja: a templom falára.

Títusz kis híján elérzékenyült.

– Köszönöm a bizalmat, Imre bátyám! Megtisztelt velem, ígérem, úgy lesz, ahogy kéri. Nagyon jó volt hallgatni a szavát, örömet maradt még, de nem tehetem. Igaz is: van telefonjuk? Beszólnék a kórházba...

– Telefon? Az nincs. Évekkel ezelőtt beadtuk rá az igénylést, de azt mondták a postán: mire az nekünk, öregeknek, nem is bírnánk a nyugdíjunktól kifizetni a díjat. Hiába magyaráztuk, hogy nem is nekünk, hanem a gyerekeknek lenne rá szükségük, hogy idezőrgessenek néha. Meg se hallgatak!

– Értem, akkor megyek... De még valamit: egy hónapig nem leszek itt-hon, de szólok a kollégámnak, Sándor doktornak, hogy gondja legyen Imre bátyámra. Értelmes, tapasztalt orvos, segíteni fog, ha szükség lesz rá...

– Menj csak nyugodtan, fiam; magadra vigyázz, rám ne legyen gondod – Imre bácsi arcán mintha pici mosoly-fény áradt volna szét. – Ti, orvosok azt hiszitek, a halál az, amikor becsukódik a szem, megáll a szív és ti kiállítjátok a halotti bizonyítványt. Tévedtek, fiam, mert az ember nem egyszerre hal meg, hanem darabonként: amikor belerúgnak, amikor ok nélkül büntetik, a

becsületébe gázolnak, a szájára lakatot raknak, vélt barátai cserbenhagyják, amikor éreztetik vele, hogy ő egy senki, semmi – ilyenkor mindig meghal benne valami. Legvégül, amikor leengedik a sírba, egy kiürült hüvelyt temetnek el, amelyben nincs semmi, mert mindegy elfogyott belőle...

Títusz nem bólintott igent, nem mondott nemet sem, tétovázva álldogált. Ráeszmélt, hogy Béla tanító úr és Pali bácsi jókívánságait elmulasztotta tolmácsolni, s most, a búcsúzás peceiben már megkésettnek vélte, nem tudta magát ráhangolni. Végtelen szomorúság töltötte el a szívét, amikor halkán kimondta:

– Hát akkor... megyek...

RÖVIDKÉK (8.)

– Az anyag megmaradási törvénye szerint a pénz nem vész el, csak átvándorol egyik zsebből a másikba.

– Bárki beléphet a jólétbe, amennyiben ki tudja nyitni ajtaját; ugyanis a kulcs belülről van a zárban.

– A biztosnak vélt arany középúton is vannak életveszélyes kanyarok.

– Még akkor is előre jutsz, ha háttal igyekszel a célod felé.

– Gyerekkorom óta foglalkoztat egy probléma: mi lett volna, ha a királykisasszony nem egy varangyos, hanem egy teknősbékát csókol meg?

– Nem hallottam arról, hogy valaki elvesztett szüzessége keresésére indult volna.

– A tárcanovella az a prózai műfaj, amelynek publikálását követően a szerző pénztárcája ugyanolyan sovány marad, mint előtte volt.

– Aki mindenkivel bizalmas, sok ellenségre számíthat.

– A koldus kénytelen koldulni, hogy lerója a koldulás miatt kiszabott pénzbeli büntetését.

– Minden modernizálódik: Kharon már motorcsónakon szállítja a túlvilágra a lelkeket.

– Egy lap hirdetésében olvastam: „komplett temetést vállalunk”. Tisztázni szeretném velük: ők biztosítják a halottat is?

– A sikertelen házasság is csókkal kezdődik.

– Színes, változatos a politikai paletta: egyik párt sem azonos a másikkal, azaz egyik rosszabb, mint a másik.

– Ami felhasználódik a kapaszkodón, megtérül az ereszkedőn.

– Modorunk: az önmagunkról kiállított bizonyítvány.

– A meteorológiai intézet igazgatósága kéréssel és ajánlással fordult a lakossághoz: ne szidják őket, ezért cserébe ők csakis jó időt fognak jósoli.

– Hírdetés: A maffia székházának felújítása alatt a korrupció zavartalanul működik.

– A szegénység megnyújtja, a hírnév kurtítja a távolságot a rokonok között.

– Kis lakásban is lehet nagy a boldogság.

– Meghívást kaptam egy nyugati megye rendezvényére, melyet megköszönve, de az áthidalhatatlan távolságra hivatkozva nem fogadtam el. A szervezők érthetlenséggel reagáltak: a mai közlekedési lehetőségek jelentősen lerövidítik az utazás idejét, s a távolságot is. Én nem erre gondoltam, hanem a saját időmre és távolságomra, ami a születésem napjától máig mérhetően terjed.

– Az én végrendeletem rövid: nincs több kérdésem.

– Többet árthat a barát gázulálása, mint az ellenség irigykedése.

– Már félsiker, ha azt teszed, amiben hiszel.

– Az eltitkolt tudás gazdája nem érdemel elismerést.

– A szerelem olyan, mint a légmozgás: hol enyhet hoz, hol rombol.

– Habár az álmaink sajátjaink, képtelenek vagyunk uralni azokat.

– A diplomaták a legjobb asztalosmesterek: a kerek asztalt is pillanatok alatt szögletesé alakítják.

– Sóhaj lesz az óhaj, ha nem reális.

– Aki a cél felé haladva félúton leáll, az nem aratott félsikert.

– Ha nem szeretnek, elfogadom, ha nem tisztelnek – elutasítom.

– A kékbolygó annál szebb, minél több rajta a zöld.

– A nők sem tökéletesek: a szájuk mérete nincs arányban funkciójával.

– A látható sajnálkozással nyújtott segítség – sértő lehet.

– A jelenkor a múlt plasztikai sebésze.

– A tudósok válaszolnak, a politikusok reagálnak az élet kihívásaira. Az előbbieket védik elméleteiket és eredményeiket, az utóbbiak címüket és jólétüket.

– Mikor a játékevezető a labdarúgó mérkőzés végét jelentő sípszóval égnek emeli mindkét karját, nem az Isten kéri, hogy óvja meg a szurkolók haragjától.

– Az élők és holtak órái azonos időt mérnek.

– Akkor jársz jól, 7mikor okosan kezeled a szád és a pénztárcád zárját.

– A fülsértő danaj is élvezetesebb, mint a legszebb gyászinduló.

– A nőgyógyászok leereszkedve kezelik pácienseiket.

– Az érzelem az érdekházasságban – csapongó délibáb.

– A melegek is szoktak hideg fejjel gondolkodni.

ZELDA FITZGERALD

A JÉGHEGY

Kornélia kinézett az ablakon és sóhajtott. Nem azért, mert különösebben boldogtalan lett volna, hanem azért, mert megbántotta a szüleit és csalódást okozott barátnőinek. Két sokkal fiatalabb húga már régen férjnél volt és megállapodott az életben; ő pedig, lám, már harminc éves, és mint egy kései téli alma vagy hervadt kerti boglárka, el van feledve, vagy azt gondolják róla, hogy letépni sem érdemes. Igaz, az apja egy szóval sem bántotta. Csak halkán megjegyezte, hogy talán mégis jobban tenné, ha többet törődne magával, és akkor többiek is békén hagynák. A fivére így jellemezte: „Kornélia rendes lány, és nem is csúnya, de hiányzik belőle az a bizonyos kisugárzás. Olyan, mint egy jéghegy, és a férfiak ezt nem szeretik.” A ház macskája azonban nem értett vele egyet, mert nagyon is szerette Kornéliát, s egyáltalán nem érezte őt jéghegynek. A kis foxterrier is nagyon ragaszkodott hozzá, mint ahogy az a kék szajkó is, amelyik mindig barátságos disputára invitálta, ha Kornélia visszavonult rejtekébe a régi kertben, amelyet manapság már csak Délen lehet látni. Az anyja viszont azt állította róla, hogy „Kornéliából hiányzik a rokonszenv mások iránt. Úgy néz az emberre, mintha gondolatai valahol nagyon messze járnának, s ez természetesen minden valamirevaló férfi hiúságát bántja. Mit ér a szép ruha és a zseniális zongorázás, ha kihagyjuk belőle az emberiséget? Nem és nem! Kornélia sohasem fog tudni férjhez menni. Kétségbe vagyok esve miatta.”

Időnként Kornélia már nagyon unta az ilyen feddéseket, és haragudott is érte: „Mama – vetette ellen ilyenkor –, szerinted a házasság az élet egyetlen célja? Egy nő másra nem is fordíthatja erejét és energiáját? Nettie húgom egy lelkésznek a felesége, mást sem csinál a gyerekevelésen és a háztartáson kívül, és mivel nem veti fel őket a pénz és a gazdagság, máris idősebbnek látszik, mint én. Blanche húgomat meg minden tekintetben annyira elhanyagolja a férje, hogy asszonyi teendői helyett azzal tölti idejét, hogy misszióknak segít és a nők szavazati jogáért harcol. Úgyhogy ha nekem a gazdasági élet kéri meg a kezemet, elfogadom.”

Nem is halogatva tovább a dolgokat Kornélia titokban beiratkozott egy gazdasági ismereteket oktató tanfolyamra, és arra kezdte tanítgatni a Chopinhez és Chaminade-hoz szokott fűrge ujjacskáit, hogy ugyanolyan fűrgén futkossanak az

írógép billentyűin is. Mindkét szeme, úgy tűnt, egyre jobban nőtt és ragyogott, amint a hieroglifákhoz hasonló gyorsírásjelek jelentéseit fejtegette.

„Ez a Miss Holton egy csoda” – mondta a tanfolyamvezető. – „Igen, lehet, hogy társadalmilag nem jutott messzire, de az üzleti életben még sokra viheti” – értett vele egyet egy fiatalember, aki egyszer már hiába próbált a kegyeibe férközni.

S pont ekkor megszólalt a telefon. „Azt mondja, most rögtön! Várjon egy kicsit, megkérdem.” Lassan odament a lány íróasztalához, s így szólt: „Miss Holton, úgy vélem, ön már eléggé képzett ahhoz, hogy munkába álljon. Kész most azonnal elkezdni? A Gimbel, Brown és Társa cégnek gyors és gépirónőre van szüksége. Sürgős. Mit szól hozzá?”

„Mit szólok hozzá? Hiszen erre vártam. Csak felteszem a kalapomat és máris megyek.”

„Nagyszerű – mondta a tanfolyamvezető. – Szeretem az olyan lányokat, akik tudják, hogy mit akarnak.”

Hű, ha ezt az anyja hallotta volna! Végül is, lehet, hogy Kornélia mindig is tudta, hogy mit akar, csak eddig nem találta meg azt, amit keresett. Végül is, lehet, hogy nem a férfiakkal való jogegyenlőség volt számára a legfontosabb, hanem sokkal inkább az, hogyan fejezze ki önmagát. Mindazonáltal sietett megkeresni a Gimbel, Brown és Társa céget, és egyáltalán nem rendítette meg az a körülmény, hogy a sokszoros milliomos Gimbel kérte fel dolgozni.

„Miss Holton, azt mondja? Kornélia Holton, az én régi jó barátomnak, Dan Holtonnak a lánya? Az ég szerelmére, kérem, foglaljon helyet! Ez annyira váratlanul ért! Mondja, nagyon kérem, hogy került az üzleti életbe, erre a rémesen veszélyes pályára?”

Kornélia egyáltalán nem jött zavarba. Komolyan, mint mindig, kijelentette: „Igen, Kornélia Holton vagyok, s úgy kerültem az üzleti életbe, hogy ezt választottam. És ha ez a pálya tele van vad Bivalyokkal és Medvékkel, akkor kész vagyok velük megküzdeni. Miben lehetek a szolgálatára, Mr. Gimbel?”

Válaszul megcsillant valami Mr. Gimbelnek a szemében, furcsán elmosolyodott, majd Kornélia felé tolt egy halom hófehér papírcsomót. Aztán diktálni kezdett. Csak úgy szálltak a különböző üzenetek észak, dél, kelet és nyugat felé, és Kornélia ujjai velük együtt röpdösött. A fehér, karcsú és formás ujjak úgy ugrándoztak az írógép billentyűin, akár csak korábban a zongorabillentyűkön, és amikor már itt volt az ebédidő, Kornélia pirosló arccal állt fel a székéről. Hajának zilált barna fodrai a munkától kissé izzadt homlokához tapadtak. Gyönyörű volt ez a lány az írógép felett aratott első győzelme után!

Mielőtt azonban elindult volna, Kornélia elpirult és dadogni kezdett: „Mr. Gimble, hálás lennék, ha nem szólna erről a szüleimnek. Nem tudják, hogy munkába álltam, és csak szörnyülködnének. Tudja, vinni akarom valamire. Eddig csak kudarcban volt részem.” S ezzel távozott mosolyogva, de minden határozottsága ellenére elfogták régi félelmei, melyeket a bálteremben szokott régebben érezni.

„Hát ilyet! – kiáltott fel magában Mr. Gimble. – Istenemre, hát ilyet! – ismételte. – Ki gondolta volna, hogy egy Holton lány munkába áll! De hisz ennek a lánynak az anyja volt a szépek szépe ebben a városban. Nos, talán valahogy nem sikerült férjhez mennie.” Ezek a gondolatok ismét a feleségét juttatták eszébe, azt a szép kicsi feleségét, akit már több éve elveszített. Csak egy hatalmas nagy ürességet hagyott maga után, amit ő most pénzzel próbál meg betölteni.

Elrepült néhány hónap. Holtonék egészen ledöbbsentek, amikor Kornélia bejelentette üzleti sikereit, de aztán visszatért minden a régi kerékvágásba. A macska azt nyávogta, hogy „Ugye megmondtam! Tudtam, hogy magában hordozza a siker csíráit!” A kiskutya meg azt ugatta, hogy „A kutyafejét, ugye, most már belátjátok, hogy nem hiába csóváltam neki a farkamat!” A kék szajkó meg hangosan szajkózta: „Gyerünk már, gyerünk, fejezzük be a disputát, és aztán rakj fészket, ha tudsz, és keltsd ki a fiókádat, ha képes vagy rá. Gyerünk már, gyerünk!” De mindez semmi volt ahhoz képest, amit a társasági élet képviselői akkor mondtak, amikor Kornélia Holton és James G. Gimble karonfogva bevonult a helyi Főtitisztelő Tiszteletes csendes kis kápolnájába és minden hűhó nélkül örök hűséget esküdött egymásnak..., hogy aztán az következzék, ami a mesében.¹

Mrs. Holton egyszerűen elájult reggeli kávézás közben, amikor a reggeli újságot fellapozva elolvasta a főcímet az első oldalon rögtön a háborús hírek mellett épp oly nagy betűkkel nyomtatva. Mr. Holton felnevetett, amikor vizet töltött magának neje méregdrága negligésje fölé és leöntötte. „Mindig mondtam, hogy a mi Kornéliánknak még van egy adu ász a kezében.” „Na, végre – tette hozzá a fivér. – Az öreglány úgy döntött, hogy mégsem lesz apáca.”

Nyílt az ajtó, és berohant lelkendezve a két fiatalabb lánytestvér: „Mama, mama – a vénkisasszony Kornélia esküvőre hív bennünket!”

Ortutay Péter fordítása

---

¹ Az unoka (Eleanor Lanahan) itt megjegyzi, hogy ez a mondat (az eredetiben) hiányos, vagy rosszul van fogalmazva. (A ford. megj.).

MARCSÁK GERGELY

GYERMEKKOR A SZÖGESDRÓTON TÚL

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: VÁSÁRTÉR

Egyes emberek annyira izgalmas vagy tartalmas utat járnak be, hogy azt mondjuk róluk, életük egy kész regény. Nos, ez Vári Fábián Lászlóra, József Attila-díjas költőre immár kétszeresen igaz, mert 2018-ban második regénye is megjelent, amelyben életének egy újabb szakaszát meséli el. Míg a 2011-ben napvilágot látott *Tábori postában* katonaéveit idézte fel a szerző, a most megjelent *Vásártér* a gyermekkor világába kalauzolja az olvasót.

A *Tábori posta* elemzői rendre megpróbálkoztak Vári Fábián prózájának műfaji besorolásával. A szerző életművét tárgyaló monográfia írója, Papp Endre emlékiratot, Zelei Miklós szociográfiát és esszéregényt, Csordás László visszaemlékezés-regényt említ. És bár a monográfus megjegyzi, ez „aligha kardinális kérdés”, valószínű, hogy a regény írója a *Vásártér* esetében már elejét szeretné venni a hasonló műfajelméleti fejtegetéseknek azzal, hogy a könyvet saját fülszövege önéletrajzi regényként aposztrofálja.

Vári Fábián László emlékezőtehetsége nem mindennapi: gyermekkorának számos eseménye (melyek helyszíne többnyire Tiszaújlak Vásártérnek nevezett része) a maga elevenségében jelenik meg előttünk, ráadásul az emlékek közül jó érzékkel válogat, történetei visszaadják a kor hangulatát, a vidék életét. A kárpátaljai Tiszaújlak társadalmát az ötvenes-hatvanas években egy érdeklődő, érzékeny lelkű kisfiú mindennapjain keresztül, de már az érett elbeszélő hangsúlyai által és szemszögéből ismerhetjük meg. A lineáris történetmesélést ugyanakkor többször megszakítják a dőlő betűkkel szedett, olykor konkluzív, moralizáló, de többnyire a gyermek-szülő kapcsolat késői, sorscsapásoktól terhes időszakáról szóló részek, melyek már a közelmúltban játszódnak. Egyben ezek a legmegrendítőbb szövegrészek is, hiszen a többnyire felhőtlen ifjúkor nosztalgikus élményeivel szemben itt, az élet derekán a halál folyamatos jelenlétével, a beteg, magatehetetlen szülő ápolásának naturalisztikus leírásával, a sérelmekkel teli fiúgyermek tépelődő kétségbeesésével találkozunk az olvasó.

Az idősebbek történeteiből, a felnőttek párbeszédéből, a véletlen tapasztalásokból rajzolódik ki a főszereplőt körülvevő világ, és egyben a XX. század első felének tragikus történelme. A csehszlovák idők, a '33-as nagy árvíz és az újrakezdés évei, a második világháború súlyos veszteségei, a román megszállás, a zsidók elhurcolása és a sztálini repressziók mind érintik valamilyen módon a családot és a tágabb közösséget. Ezek az emlékek kísértének a gyermekfőszereplő jelenében, ahol éppen az új rendszer kiépítése folyik. Ennek megfelelően már a helyi magyarok nyelvébe is beférkőztek a szovjet közigazgatással kapcsolatos idegen szavak: a buhálter ('könyvelő'), a beszpeka ('állambiztonsági szolgálat'), a druzsinista ('önkéntes rendfenntartó'), a szberkassza ('takarékpénztár'). A nyugati rádióadókat blokkoló nagy antennatornyok baljós árnyékában már a rubel a fizetőeszköz, enyhébb eszközökkel ugyan, de folytatódik az egyházüldözés, a hivatalos időszámítás pedig a moszkvai, ezért kezdődik a cipőgyári munkások délelőtti műszakja hajnali öt órakor.

Külön említést kap a Vári Fábián László által megtapasztalt történelmi események közül például az 1956-os magyar forradalom, amit édesapja és a környék férfi lakosai a rádióadásokon keresztül kísérték figyelemmel. A lelkesedés a megfélemlített kárpátaljai magyarokra is átragadt, a szomszéd fiú csizmatalpából faragott nyomdabetűkkel készítette szórólapjait: „Mert ez a föld magyar haza, minden orosz menjen haza!” És ők voltak egyben az elsők, akikben a hirtelen jött remény a szovjet hadsereg látványától csalódottsággá vált, Tiszaújlak volt ugyanis az a település, ahol a Budapest ellen induló tankok átlépték a szovjet-magyar határt.

Hiteles képet fest továbbá a regény az ifjú lélek tapasztalásairól, a felnőttek világával ismerkedő kíváncsi gyermek gondolatairól. Különösen szép és egyben mulattató részek a nyiladozó elme első találkozásai az ellenkező nem iránti vonzalommal, az akkor még oly távoli testi szerelem titkaival. A már iskoláskorú elbeszélő ezzel kapcsolatos gondolatai így szerepelnek a regényben: *„Talán a kimerüléstől, talán más okból, de már mindketten lihegnek, s amikor Sanyi elengedi végre a lányt, én nagyon csodálkozom, hogy a Zsuzsika kipirult arcán sem haragot, sem megvetést nem látok. Ki érti ezt? De mindjárt eszembe jut régi lakónk, az éjszakánként hangoskodó Margit, meg Béla bátyja, aki a szomszédasszonnyal szeretett volna valami hasonlót tenni, ha az erőteljesen le nem dobja magáról. Zavar van bennem, valahogy nem tudom még magamban hova tenni, de félig-meddig már biztos vagyok benne, hogy a szerelemhez, amelyről egy kislánnyal kapcsolatban néha már magam is gondolkodom, ezeknek a nem túl durva, színjátékszerű birkózásoknak valami köze lehet.”*

Ahogy a *Tábori posta*, úgy a *Vásártér* is olvasható Vári Fábíán László lírai munkássága felől közelítve, erős szálakkal kötődnek egymáshoz a szövegek, és a jelenleg is formálódó szerzői életmű horizontjának éles kontúrait adják. Sorra megelevenednek a *Változatok a halotti beszédre* című vers szereplői, az özvegyként újránősült apai nagyapa és a „pompás vérörökséget” elpazaroló gyermekei. „*Nemrég – jóval túl az éjszaka felén – arra riadtam, hogy fogyatékán a levegőm. Fekhelyemről felpattanva úgy tátogtam, mintha csak a víz alól szabadultam volna, s miközben visszanyugodott belém a lélek, felsejlett előttem az apám fölém hajló alakja. Tehát ő ébresztett fel.*” – a regénynek ez a részlete is tisztán összecseng a vers képeivel:

„*Ha vackomon rémálmoktól gyötörve,
levegőm fogytán hörögve rángok,
holt apám rohan váltott szelekkel,
s úgy veri vissza belém a lelket,
hogy orromon-számon dőlnek a lángok.*”

A személyes baleset és a múlt nagy árvizének emlékével fenyegető meg-személyesített Tisza éppolyan fontos visszatérő motívum a *Vásártér*ben, akárcsak a szerző korábbi, *A tenger nevében* című versében. Ráadásul a regényből megismerhető az énekesmadarak nyelvét kimetsző újlaki zsidó rőfös történetének autentikus forrása, a nagymama elbeszélése is, ami a kétezres években született *Ajánlás nélkül* című vers alapjául szolgált.

Bár ez igen szubjektív olvasói vélemény, de még a külvilág zajánál is jobban zavar olvasáskor, a szövegben való elmélyedéskor egy-egy elütés, helyesírási hiba. Mintha csak egy álomból zavarnának fel, és nem hagy nyugodni, többször is vissza kell keresnem, hogy nem én olvastam-e rosszul. Túljutottam már a regény felén, amikor az elütéseket megelőzve jelölni kezdtem a leglátványosabbakat. A maradék 120 oldalra így is jutott nyolc hiba, így hát nem tudtam minden méltatlankodás nélkül gondolni az olvasószerkesztőre.

Vári Fábíán László higgadt és végsőkig kiművelt elbeszélésmódja nem szeretné az elmúlt korok viszontagságait különösebb katasztrófaaként értelmezni, azokat a maguk valóságában mutatja be. A *Vásártér* nem keres szenzációs témákat, a szerző különös érzékenységgel találja meg a lehetőséget saját emlékeinek és érzéseinek rendkívül őszinte bemutatásában. Így válik a személyes tapasztalat általános érvényű leckévé, amivel a regény olvasása bárki számára maradandó élményt nyújthat.

Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2018.

ORTUTAY MÁRIA

MIÉRT A KÖZÖS GONDOLATVILÁG?

(REFLEXIÓK NAGY ZOLTÁN MIHÁLY *A SÁTÁN FATTYA*
ÉS ORTUTAY PÉTER *APAGE SATANAS* CÍMŰ KÖNYVÉRŐL)

„*A múltat be kell vallani...*” (József Attila)

Az irodalomban és általában a művészetben mindig van aktuális téma. Ez divat is, de szükséglet is egy bizonyos korban, mert nem lehet mindig elhallgatni valamit csak azért, mert tabunak számít. A tabukat fel kell szabadítani! Ám ehhez kell valami: bátor realitásérzék, ember- és társadalomismeret, no és mély lélektan. Az alkotó így eljut ahhoz a kordonhoz, amely addig körülkerített terület volt, ahová nem volt szabad belépni. Megérinteni, kifejezni az embereket megnyomorító igazságot, még akkor is, ha tilos volt, és még ma se nézik nagyon jószemmel, ha beszélünk róla! Így éljük még ma is az elmúlt évszázad második felének, különösen a negyvenes, ötvenes, hatvanas, hetvenes és még a nyolcvanas évek jelentkezését is. Azok az irodalmi alkotások, melyek erről az időszakról szólnak, csak a diktatúra szorításának lazulása utáni időszakban jöhettek létre. Korábban sohasem kaphattak volna nyilvánosságot, legfeljebb a szerzők, de nem nyilvánosságot, hanem börtönt, vagy még valami rosszabbat. (Bulgakov *Mester és Margaritájában* a Mester és Hontalan, a költő is a bolondok házába kerül sokkal kisebb vétségért.) Az 1945 utáni történelmi fordulat évtizedei még többi keserű tapasztalatot halmoztak fel az emberekben, írókban, művészekben, de szólni róluk, akár csak áttételesen is (ahogy például Kovács Vilmos tette a *Holnap is élünkben*) egyenlő volt azzal, hogy a szerző így vagy amúgy, de „leírja” magát. A ránk kényszerített hallgatás, a némaságra ítélet azonban feszítette az alkotók és az emberek lelkét. Viszont óriási kockázattal járt a bajok bármilyen felidézése függetlenül a műfajtól. A fenti két példán kívül is bőven hozhatnék fel eseteket annak illusztrálására, hogy a hatalom ezen a téren aztán nem ismert tréfát. De ezt mi, akik megéltük azt a kort, jól tudjuk, ezért én sem beszélek róluk itt és most.

Nagy Zoltán Mihály *A sátán fattya* című több részes regénynek indult alkotása is évekig „pihent” „szamizdat” formában, míg egy kárpátaljai rendező (Schober Ottó a neve) észre nem vette. Merésznek tűnt, szokatlan volt a közelmúlt történelmének megközelítési módja. Vérrel, erőszakkal, keserűséggel, öngyilkossági kísérletekkel megtapasztalt évek voltak ezek. Így nem véletlen, hogy azután, hogy felfedezték, *A sátán fattya* az elmúlt évtized egyik legnagyobb könyv- és filmsikere lett. Nagyon, de nagyon megérdemelten. Ezzel nyílt meg az eddig elhallgatott kárpátaljai történelem az irodalomban is, amely eddig az erős tiltás miatt a nagyvilág előtt, és persze előttünk is, tökéletesen zárva volt. Nem is létezett, úgy mondd.

Érdekes nyomon követni Ortutay Péter *Apaga Satanás* című novelláskötetének is gondolatvilágát, melynek nagy része szintén az erőszak problémájára körül forog. Visszaigazolások bizonyítják, hogy „vevők” vagyunk ennek az időszaknak az ábrázolására. Akik átéltek – azért, akik nem éltek át, vagy csak ébredező öntudattal tették koruknál fogva – hát azért. Meggyőződésem, saját tapasztalataimra is támaszkodva, hogy az alkotók jelentős részénél mostanában érkezett el a „visszapillantás kényszerének” ideje. Nem egyszerűen egy korszakra akarnak visszatekinteni, hanem saját és kortársaik életére is. Minden alkotó ember számára kikerülhetetlen és megkerülhetetlen kihívás ez. Ezeket az „önéletrajzokat” meg kell írni, az akkor átélt emberi tapasztalatokat a művészet eszközével és feszítő mondanivalójával ki kell fejezni, az olvasók számára átélhető, „fogyasztható” formában kifejezni. Az író, kifejezőképességével elmondva és újraélve foglalja szavakba életének legfontosabb tapasztalatait. És teszi ezt kortársként, szemlélődő tanúként.

Mindkét szerző esetében érdemes hosszabban elidőzni, a részleteket elemezni. Ezekben az elbeszélésekben, novellákban, mint Nagy Zoltán Mihály és Ortutay Péter minden eddigi írásában a második világháború alatti és utáni tragikus kárpátaljai sors – annak minden részletében és mélységében – végtelenül hiteles. A realitásérzet és a zseniális alkotóképzelet mindkét szerzőnél egyaránt megnyilatkozik. Amennyiben képesek vagyunk elmélyedni ezekben az írásokban, akkor látni fogjuk, s így bizton állíthatjuk, hogy az egyetemes és a magyar elbeszélőirodalom egy-egy kivételes remekművét olvashatjuk. Úgy tűnik, mintha mindkét alkotó az igazmondásban, a tabutémák feltárásában szövetségre lépett volna. Vagy mondhatnám azt is, hogy mindketten a realitás bátor bemutatásának megszállottjai.

Alapötletük mindig egy-egy megtörtént, valós esemény, amely köré mély drámai helyzeteket, éles életképeket szerkesztettek. Legfőbb céljuk

az, hogy bemutassák, mennyire kiszolgáltatott volt az ember a hatalmasoknak abban a rendszerben, aminek, azaz ennek a kiszolgáltatottságnak az volt a következménye, szomorú eredménye, hogy bármikor megalázhatták, megnyomoríthatták, fizikálisan is megerőszkolhatták nemcsak a lelkét, de még a testét is, vagy akár el is tiporhatták, ha az ott felül valakinek úgy tetszett. Ezt Nagy Zoltán Mihály így látatja:

„Mihály legyint, ez valahogy nincs rendjén, a feje tetejére állt a világ, ami fent volt, most alulra került, egyszerű ez... Ennek a felfordulásnak mi esszük meg a zavaros levét. .. Ezek meg nyugodtan csinálhatnak itten, amit akarnak, már megszervezkedtek a kommunisták... Tóth Mihály fejében ekkor a lámpáéval szinte egy időben nagy fény gyúl, már mondja is, Ágnes, a kisfiút még egyszer sem vittük el Eszterhez, pedig el kellett volna, el kell. Ha látja és megismeri, talán észhez tér. Akkor hazahozhatjuk, vagy ha úgy muszáj, kilopjuk...” (az Idézet a *Tölgyek alkonyából* van, ami *A sátán fattyának* második része).

Amit itt látunk, hiteles vallomástevés, mélységesen hiteles ábrázolása a nem is olyan régmúlt történelmének azzal, hogy sarkig kitarja emlékei „titkos kamráinak ajtaját,” hogy a mai olvasó is láthassa az emberek arcán a pofonok helyét, a testén az erőszak nyomát, a lelkén a megnyomorítást. Egyáltalán nem könnyű megtalálni és kifejezni az akkori emberek tettében a nekünk szóló üzenetet, fájdalmas gyötrelmeiket, ahogyan hiteket veszítettek és hiteket találtak, ahogy földre estek, és ahogyan felálltak... Ugyanezt, ill. egy részleteiben eltérő, de a diktatúrák szellemiségéből eredően hasonló szituációt a másik szerző így ír le:

„Arca rezenéstelen volt, de a szájából csorgott a nyál. Levette kabátját. A másik két legény is azt tette. Majd mind a kettő a fiatalasszonyhoz lépett. Felrángatták őt az ágyról, levették róla a bilincset és durván tapogatni kezdtek. Amikor egyikük a lába közt megfogta, a fiatalasszony elkezdett sikoltozni. A másik egy horoggal állon vágta, kiütötte... Az egyik legény a hajánál fogva felhúzta a fejét, a másik meg egyik kezével megszorította állkapcsát, hogy így kényszerítse kinyitni a száját, a másikkal az üveg tartalmát töltötte bele. A fiatalasszony egy kortyot nyelt aztán köhögve fulladozni kezdett. A három férfi röhögött. – *Ládno* – mondta a disznófejű és röhögött. – *Iznászilujtyeprosztyituku*... Egy ágyban tért magához... Otthon, mint mindig a „meghívások” után, már az előszobában, aggódó szemek várták. – Apám, anyám, megvan az útlevel – mondta a fiatalasszony, de a hangjában nem volt öröm. – Hála Istennek – borult a nyakába édesanyja. – Lám, mégis

érdemes volt Moszkvába menni. – Apja szintén megölelte. – Szegény kislányom, szegény kis... – Nem tudta folytatni, zokogni kezdett.” (Idézet a *Meghívás beszélgetésre* c. novellából, amely, ugye, kísértetiesen hasonlít valamiért *A sátán fattyában* leírt eseményekre. Hogy miért hasonlít, arra nem nehéz válaszolni.)

Ezért is választottam mottóul azt, amit József Attila mondott a múlttal kapcsolatban: „A múltat be kell vallani [...] ez a mi munkánk, és nem is kevés.”

Ortutay Péter a könyv utószavában összegezi gondolatait, és mondja el, miért is írta ezeket a történeteket. Azért idézem, mert akár Nagy Zoltán Mihály trilógiájáról is mondhatta volna. Szóval, írja a szerző: Az igazságról „... hallgatni kellett keményen. Mert... a hatalomnak megvoltak az eszközei, hogy elhallgattassa, ha szólni merészelt. Akik nem tapasztalták meg ezt a világot, el sem hiszik, milyen is volt az a világ. Mert még itt Magyarországon is megmosolyogták, sőt kiröhögték azt a végtelen sivárságot, mélynyomort, ami akkoriban, a mindennapi emberek része volt Vlagyivosztoktól a SZU legnyugatibb részéig, Ungvárig, Csapig. Egy hatalmas birodalom, Ronald Reagan amerikai elnök kifejezésével élve a „gonosz birodalma” volt az egész nagy ország. Viszont paradicsomnak, munkásparadicsomnak kellett feltüntetni, ahol nem volt bűnözés, rablás, gyilkosság, testi szerelem vagy szexuális deviancia, de még közúti baleset sem. És én igen, pont ezekről akartam írásaimban képet adni. Nincs bennük sírás-rívás, sopánkodás, hogy milyen kutya-nehéz volt is az a világ (egyébként, az volt), sorscsapások miatti világfájdalom, hanem csak az, amit akkoriban az ember – nos, ez az ember, akkor és most mi voltunk – átélt, megélt: jó, mondjuk ki kereken, ne kerteljünk – keservesen megszenvedett. És ami a legnagyobb baj, sajnos, ezek az írásaim ma is nagyon időszerűek lettek. Hiszen ennek a világnak az emberei éppúgy szenvednek, nyomorognak, jogaiktól is megfosztatnak, mint anno, függetlenül attól, hogy most a büszke Ukrajna, az elmúlt évszázadban, immár az ötödik államalakulatnak a polgárai lettek. Hisz tudjuk, látjuk, mi történik arrafelé napjainkban is.”

Szerintem már csak ezért is (mármint azért, ami napjainkban is megtörténik arrafelé) érdemes olvasgatni, lapozgatni e két kortárs szemtanú nagyszerű írásait, és elgondolkodni azon, amit olvasunk. Úgy érzem, nem lenne fölösleges. Semmiképpen se érezném annak. De olvasás közben egy gondolat is megfordult a fejemben, melyet kérdésként tudnék így hirtelen megfogalmazni papíron: vajon lesznek-e ennek a két őszintén szóló szemtanú elbeszélőnek hasonlóan bátor követői?

KÁSA CSABA

KÜZDELEM A MAGYAR NEMZETPOLITIKÁÉRT

Két évvel ezelőtt Magyarország Földművelésügyi Minisztériuma elhatározta, hogy feldolgozza és könyvsorozatban megjelenteti Darányi Ignác egykori miniszter munkásságát. Az a döntés született, hogy a XIX. sz. végi magyar liberális politika egyik szép, de lehet, hogy legszebb fejezetét, a Firczák Gyula püspök által 1896-ban felvetett, a következő évre előkészített és a magyar kormány által felkarolt, Darányi Ignác földművelésügyi miniszter irányításával, Egán Ede miniszteri biztos vezetésével 1897-től zajló hegyvidéki gazdasági akció történetét dolgozzuk fel először. Eredménye a Herman Ottó Intézet kiadásában tavaly ősszel megjelent, *Darányi Ignác, a magyar mezőgazdaság megújítója* című könyvsorozat első két kötete.

Az első kötet *Botlik József A magyar nemzetpolitika előfutárai Darányi Ignác – Egán Ede – Kazy József* című tanulmánya, mely a kor kimagasló földművelésügyi miniszterének életútját, továbbá hivatala vezetésével elindított és működő hegyvidéki gazdasági akció történetét – az 1944. őszi szovjet katonai megszállással történt felszámolásáig – ismerteti.

A második Kása Csaba válogatásában *Küzdelem a magyar nemzetpolitikáért* címmel hatvanhat, eddig nyomtatásban még meg nem jelent, vagy több mint 100 éve kiadott, de ma már szinte hozzáférhetetlen dokumentumot ad közre, amelyek híven mutatják be a ruthén akciónak nevezett népmentő tevékenységet, kezdetétől 1910-ig.

A két kötet könyvesbolti forgalmazásban nem kapható, kizárólag a kiadó <http://www.hermanottointezet.hu/daranyi> weblapján rendelhető meg.

Tanulmányunk a dokumentumkötet szerkesztésének érdekességeit mutatja be. Az Ungvári Nemzeti Egyetem Bercsényi Könyvtárában 2019. február 19-én elhangzott előadás szerkesztett, bővített változata.

Bartha Miklós országgyűlési képviselő, közíró, a székelyföldi Rugonfalva híres szülöttje számolt be lapjában, a kolozsvári *Ellenzék* belső részletesen és elfogulatlanul Egán Ede népmentő tevékenységéről. 1901 januárjában kezdte el a hírlap folytatásokban közölni írását, melyet a nagy érdeklődésre való tekintettel kötetben is kiadott. Ekkor Egán már halott volt.

A *Kazár földönt* és szerzőjét a könyv megjelenése után hírlapi cikkek száza támadták. Barthát antiszemitának nyilvánították. Közadakozásból állított szobrát a szovjet tankok árnyékában bejövő kommunisták ledöntötték. Liberális utódaik a mai napig akadályozzák annak helyreállítását és gyalázzák a közíró-politikus emlékét.

De nemcsak a *Kazárföldön* és szerzője jutott erre a sorsra. A hegyvidéki akcióval kapcsolatos dokumentumok is eltűntek – szinte teljesen – mára.

Az akkori kárpátaljai gazdasági elmaradottság és szegénység egyik első leírása közgyűjteményben tudomásunk szerint csak egyetlen, töredezett példányban létezik.² Firczak püspök kinyomtatott emlékirata³ összes példányát megsemmisültnek jelezte egy 1977-ben megjelent tanulmánykötet.⁴ Egán Ede Darányinak írt javaslata⁵ eleve bizalmas anyagként készült. Egy darabot találtunk belőle. A munkácsi értekezlet gyorsírási jegyzőkönyvének egyetlen kiadását⁶ a képviselőház tagjai számára nyomtatták ki, amelyet az azt igénylők a Tisztelt Ház irodájában felvehettek. Tudomásunk szerint öt példány maradt fenn belőle. Ebből a szempontból nem jobb a helyzet a sajátos szerepű, rövid ideig Egán Ede miniszteri megbízotthelyettesi tisztségét betöltő Páris Frigyes öngigazolási törekvéseivel,⁷ vagy Bihar Jenő Egán Ede halála körülményeit vizsgáló füzetével⁸ sem. Egyiknek sem éri el a fennmaradt példányszáma a tízet. Az akció körüli vitákkal foglalkozó hírlapok egy töredékét digitalizálták, így, ha körülményesen is, de hozzáférhetőek. Nagy részük azonban csak az Országos Széchényi Könyvtárban található meg, ahol mikrofilmen olvashatóak.

Bármilyen meglepő tény, a hegyvidéki gazdasági akcióról a mai napig nem jelent meg forrásgyűjtemény. A Kemény G. Gábor által szerkesztett *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*. II. kötete (1892-1900) tartalmaz néhány kapcsolódó forrást, azonban valaki fontos tartalmi csonkítást is elkövetett a közlés során. Másik kiadvány is alkalmazott hasonló módszert céljai eléréséhez – de erről később.

Talán nem túlzó az a megállapítás, hogy a hegyvidéki akció néhány dokumentuma annak köszönhette megmenekülését, a mai napig tartó fennmaradását, hogy egyes közlések során legyen miből idézni, az adott kötet koncepcióját alátámasztó hamisításhoz. Mert nemcsak koncepciók perke léteznek, hanem koncepciók történetírás is. Amely bizonyos körök aktuálpolitikai véleményét kívánja kreált történelmi „tényekkel” alátámasztani. Az elkövetés sokszor végtelenül egyszerűen következik be. Például kihagynak egy részletet, s ezáltal már egész más következtetést lehet levonni az idézett szövegből.

Erre a dokumentumkötetünk bevezetőjében bemutatunk egy példát. Komoróczy Géza egyik szöveggyűjteményébe beválogatta Egán munkácsi jelentésének részletét.⁹ A dokumentumközlés bevezetőjében alaptétele, hogy Egán antiszemita volt: „Egán eszmevilága abból a politikai irányzatból nőtt ki, amely a dualizmus korában, többek közt Istóczy Győző kezdeményezése nyomán, korlátozni vagy egyenesen tiltani akarta a galíciai és oroszországi zsidók bevándorlását. Bevallottan eleve zsidóellenes szellemben kezdte meg és folytatta tevékenységét.” A térségben élő zsidó lakosságot Egán nem igazi zsidóknak tekintette – folytatódik a bevezető –, hanem önkényesen, minden történelmi alap nélkül „kazároknak nevezte, uzsorával, a ruthén lakosság gazdálkodásának tönkretételével vádolta őket, és minden eszközzel kiszorításukra törekedett. „Végül Komoróczy a bevezető utolsó mondatában megfogalmazta ítéletét, amit feltehetően a dokumentumközléssel kívánt bizonyítani: „Hivatkozva rá vagy anélkül, Egán volt a XX. századi fajvédő politikai irányzatok egyik őse.”¹⁰

Az eredeti, kinyomtatott munkácsi beszámoló 194 oldal terjedelmű, a szöveggyűjteménybe felvett része a 140. oldaltól a 163. oldalig tart. Mivel a jelentést kötetünkben teljes egészében közöltük, az olvasóra bízunk annak eldöntését, hogy a kiemelt 23 oldalas rész – de inkább az egész irat – bizonyítja-e a miniszteri kirendeltség antiszemita működését, s ha igen, mennyiben?

Azonban a hivatkozott kötet szerkesztője, Komoróczy Géza – a dokumentumközlés elfogadott szabályait megszegve – négy fontos részletet kihagyott. Az elsőt – az eredeti nyomtatott szövegben egyoldalnyit – ráadásul nem is jelezte. Itt Egán Ede arról beszélt, hogy a kirendeltség működése nem antiszemita. A téma iránt túlérzékeny sajtó, ha lett volna ilyen, megírta volna. De addig erről hírlapi cikk nem született. Majd jelezve, hogy ez ezután se történhessen meg, kírta a Schönborn-Buchheim hitbizomány munkács–szentmiklósi uradalma bérlői közül azokat a zsidókat, akik a kirendeltség útján jutottak földterülethez. Végül felolvasta a 30 zsidó bérlő nevét. Ez a névsor maradt ki, a kihagyás jelölése nélkül a dokumentumközlésből.

Miért fontos ez a névsor? Azért, mert cáfolata a kirendeltség antiszemitizmusának. Összesen 1793 földbérlet köttetett meg addig, tehát valamivel több, mint 1,6% volt a zsidó bérlők aránya. Lehetne vitát nyitni azon, hogy ez elegendő-e, vagy maradt-e kielégítetlen bérleti igény? Csak egyet nem lehet állítani, azt, hogy a zsidókat kihagyta Egán az akció nyújtotta előnyökből.

A második esetben – ami kimaradt – Egán elmondta, hogy 20–25 tanú előtt őrzésre átadott pénzes táskáját, melyben a kirendeltség ellátmánya volt 8 ezer ezüstkoronában, az éjszaka ellopták. Ez szerinte máshol is előfordulhatott volna, de mindegyik helyi beszélgetőpartnere azon az állásponton volt, hogy az elkövetőkre soha sem fog fény derülni. Egyébként pedig itt – Munkácson – a lopások, betörések napirenden vannak. A tettest sosem derítik fel, a nyomozás a legnagyobb nehézségbe ütközik. A hatósági közegek minden pillanatban készek lehetnek arra, hogy őket leütik vagy meggyilkolják. Ebben az esetben is mindenki tudja, hogy valószínűleg kik a tolvajok.

Ez a rész feltehetőleg azért maradt ki, mert a munkácsi rendőrség mégis megtalálta a tetteseket, és elfogták *Morgenstern Volfot* és *Weisz Jakabot*. Ezt a korabeli sajtó közzé is tette, mi lábjegyzetben hivatkoztunk rá.

A harmadik kihagyás mindössze egy átlagos bekezdés hosszúságú. Beszéde során Egán hangsúlyozta, hogy a keletről történő bevándorlást állami ellenőrzés alatt kell tartani, amelyhez rendőri intézkedések szükségesek. Ezután – ez a rész maradt ki itt – a belügyminisztérium jelenlévő képviselőjéhez fordult, és kifejezte reményét, hogy a belügyminiszter is csatlakozni fog a közgazdasági akcióhoz, és megteszi a szükséges intézkedéseket. Nem igazán érthető a kihagyás, mert a szövegrész olyan rövid, hogy terjedelmi szempont nemigen jöhetett szóba. Talán az volt az oka, hogy nem illett az előre eldöntött ítéletbe? Hogyan lehetett antiszemita az a tevékenység, amelyről szóló beszámolót úgy hallgatta végig a liberális kormány belügyminisztériumának a képviselője, hogy annak bármely – így ezen – részlete ellen is tiltakozott volna?

A negyedik, egyben utolsó csonkításban először Egán egy, a beregszászi törvényszéken tárgyalt esetet ismertetett, méghozzá *Jäger Hersch* 52 rendbeli uzsoraügyét. Ezután bejelentette, hogy ő, mint a földművelésügyi miniszter képviselője, a kirendeltség által alapított szövetkezeti áruaktárak részére meg kívánja szerezni az italméresi jogot. Végül megemlítette, ez ellen hatalmas az ellenállás, az erőszak és a vesztegetés.

A dokumentum elhallgatott részében Egán elmondta, mi az oka annak, hogy meg kívánják szerezni az italkiméresi jogot. Azt szeretné elérni, „hogy a népnek a pálinka, mely ezen elcsigázott szegény nép életében a tápszer fontos szerepével bír, a parasztnak hamisítatlan minőségben nyújtassék s hogy a népet a korcsmák demoralizáló hatása alól” felszabadítsa. Emiatt azonban az „érdekükben mélyen sértett regalébérlők s azok cinkostársai által most az egész szolyvai járásban, de különösen annak galíciai határ-

mentén lévő községekben egy oly elkeseredett harc támadt, s oly vérlázító állapotok keletkeztek, melyek, azt egészen bátran mondhatom, az egész Oroszországon kívüli Európa akármely részében még 150 év előtt sem voltak képzelhetők. Erőszak és megvesztegetés az egész vonalon. Egy-egy paraszt-szavazat 5–25 forint, a lelkész 200–2000 forintig terjedő összegekkel kínáltatnak meg, hogy az állami akcióval szemben szavazzanak. (...) Egy, az ottani vidék már elcsüggedt papságának segítségére más vidékről oda küldött lelkész, kit fent névleg megneveztem, kénytelen volt az éjszakákat nem a paplakásban, hanem a csendőrségnél tölteni, mert nem akarta, hogy – mert az ő életére törnek –, az illető pap családja is veszélyeztetve legyen. Már hetek előtt kénytelen voltam az ő életét baleset ellen állami költségen biztosítani, mert ő 5–6 gyermek apja, kik fentartójuk elvesztése esetében joggal engemet okolnának.”¹¹

A miniszteri megbízott által itt elmondottak minden tekintetben megállják a helyüket, és több más forrásból is alá vannak támasztva. Ráadásul ezekkel a tényekkel a kormány is tisztában volt. A pénzügyminisztérium ugyanis beszámolót kért a földművelésügyi minisztériumon keresztül Egántól. Magyarázatot igényeltek a tömeges kivándorlás okaira. Különösen arra, ezek között szerepel-e a pálinkaivás. Az eredeti kérést nem ismerjük, azonban válaszában Egán hivatkozik rá: A „pénzügyminiszteri átiratban, mint »a nép elszegényedésének és kivándorlási hajlama egyik főoka« többek közt a hegyvidéki népnek is különösen a ruthénnek nagy iszákossága is említetik. Kiemeltetik, hogy utóbbi szenvedélye oly erős, hogy még a denaturált szeszből készített italt is fogyasztja.”¹²

Egán részletes beadványában leírta a miniszternek az általa tapasztaltakat. Ez az 1901. július 10-én kelt, Darányi Ignác részére a máramarosi rutének tömeges kivándorlásáról írt jelentés most jelent meg először teljes terjedelmében.

A miniszteri biztos tudatában volt annak, hogy ezen az éghajlaton a nehéz munkát végző ruténnek szüksége van pálinkára. „A baj azonban nem is annyira a pálinkában van, mint azon tényben, hogy a pálinka kimérése az egész hegyvidéken lelketlen spekulánsok kezében van. Ezek minden alkalmat felhasználnak és éjjel-nappal afelett gondolkoznak, hogy a népet a pálinkaivásra minél inkább elcsábítsák, még akkor is, ha az illető addig nem is élt ezen itallal, és ha annak használatára nincs is szüksége. Céljuk, hogy a népet pálinkaivás által lerészegítsék –, azt mértéktelen pálinkaivásra ösztönözzék; minek eredménye számtalanra nézve a koldusbot.”¹³ Sze-

rinte „a pálinkaivás az utolsó két, vagy három évtized alatt mesterségesen lett a hegyvidéki népbe beplántálva. Most is vannak községek, melyekben a pálinkaivást még alig ismerik, számos községet tudnék felsorolni, melyben még 20–25 évvel ezelőtt senki sem ismerte a pálinkát. Még az a paraszt is, kit a vásár néha nagyobb városba hozott, egy fél pohárkával, vagy egy pohárkával ivott legfeljebb, és józanul visszatért hegyi falujába anélkül, hogy ezen ital után tovább kíváncszott volna. Teljesen biztos és megdönt-hetetlen módon beigazolható, hogy a pálinkát az egész hegyvidéken rendszeresen terjesztették a Galíciából beözönlő korcsmárosok és uzsorások. Italmérési jogot kért és a faluban korcsmát nyitott. A korcsma ajtajába kiállott és a népet megkínálta a vészthozó itallal. Számos esetet tudok, hol heteken át ingyen mérték a pálinkát, míg a népet hozzászoktatták. A férfiak távollétében az asszonyokat és leányokat becsalták a boltokba. Színes kendőket és pántlikákat adtak nekik ingyen és ráadásul egy kis édesített pálinkát s ezt ismételték addig, míg azokkal is megszerették az italt. Ha valami lakodalomról, keresztelőről, népiünnepélyről tudomást szereztek, ha a nép valamely helyre egyházi ünnepek alkalmával nagyobb tömegben zarándokolt, ha egy-egy nagyobb országos vásár látogatására egy-egy vízválás-tón át több községnek népe ugyanazon pontnál kénytelen volt elhaladni –, mindezen esetekben ott termett a falu megrontója az ő arkánumával.”¹⁴

A problémát Egán Ede úgy kívánta orvosolni, hogy ellenőrzött módon és minőségben árusíthatná a pálinkát a szövetkezeti áruraktárakkal. Üveges kiszerezésben és elvitelre, hogy ki-ki otthonában igya meg, így ne tudják rávenni a mértéktelen italozásra.

Visszatérve a Komoróczy-kötetre, a kihagyás további részében Egán a zsidó kocsmárosok, uzsorások erőszakoskodásairól beszélt. Itt Tegze Géza görögkatolikus lelkész esetére célzott, akinek, mint a *Budapesti Hírlap* 1897-ben megírta, felperzselték a házat. „A házat bosszúból gyújtották föl eddig még ismeretlen tettesek. A lelkész ugyanis nagyban üldözte a falu népét fosztogató uzsorásokat és egyike volt az alsó-bisztrai hitelszövetkezet megalapítóinak. Háza már a megalapítás idejében szintén leégett egyszer.”¹⁵

De nem ez volt az egyetlen erőszakos eset. A *Pesti Napló* még gyilkosság-ról is beszámolt. „A félév óta fennálló zdenyovai hitelszövetkezeti áru-raktár már régen szálla volt az itteni uzsorások szemében, mert olcsó és jó portékája által a legrövidebb idő alatt közkedvelt lett a népnél, úgy hogy az ottani lakosság majdnem kivétel nélkül csak az »államszki« boltban – mint ők hívják – vásárolt s az uzsorások boltjai üresen állottak. Az érdekeikben

megsértett népszípolozók dühe tetőpontját érte el, midőn múlt héten a szövetségi áruaktár zárt edényekben kezdett pálinkát is árulni, hogy a népnek ezen, ily elcsigázott népnél nem luxuscikkszámba menő, hanem fontos tápszernek nevezhető cikket is hamisítatlan minőségben nyújtsa, s hogy kivegye a népet a korcsmák demoralizáló hatása alól. Kedden éjjel a zdenyovai áruaktár újabb áruszállítmányt kapott a szolyvai központból és a többek közt két hordó pálinkát is. A kocsiszt egy vele utazó bevándorlott felbérelte a gyilkolásra. Zdenyovára érve, a boltkezelőt fölkellette és az útközben kikölszönzött forgópisztollyal kétszer reája lőtt. A második golyó a tüdő mellett a szerencsétlen boltkezelő mellébe fúródott, aki most a munkácsi kórházban fekszik s e pillanatban már valószínűleg meg is halt.”¹⁶

Egán a szövetségi vezetőit csak úgy tudta munkájuk folytatására rávenni, hogy a hitelszövetségi elnökének és az alelnökének – aki egyébként a helybeli lelkész és jegyző volt – mint leginkább veszélyeztetetteknek, államköltségen 10–10 ezer koronára terjedő életbiztosítást kötött. Azért, ha megölik őket, gyermekeiket legyen miből felnevelni.

A szövetségi áruaktárak felgyűjtásával feltehetőleg gyakran fenyegették a kocsmárosok és a kereskedők a helybeli lakosságot. Az ettől való félelem olyannyira jelen volt, hogy még a székesfővárosi sajtó is említést tett róla. A *Budapesti Hírlap* jegyezte fel a munkácsi értekezleten résztvevők kirándulásáról Zúgó községben a következő esetet: Egy parasztházba betérve szóba elegyedtek az ottlakókkal.

„– Hogy van, bátya? kérdeztük a gazdától.

– Rosszul, felelt az fejét vakarva.

– Miért?

– Mert a szomszédomba került az ország boltja.

Az ország boltja a szövetségi üzlet.

– Hiszen az csak hasznára van, hogy ily közel kapja.

– Dehogy, inkább nagy baj az, sóhajtott a paraszt. A boltot bizonyosan fölgyújtják, és akkor leég az én házam is.”¹⁷

A munkácsi beszámolóról készült jelentés történetének egy érdekes, de elfelejtett részletét is felelevenítettük kötetünkben:

A miniszteri megbízott előadása – pontosabban a munkája támogatásához létrehozott végrehajtó bizottság 1900. február 12-én, Munkácson tartott ülésén előszóban előadott jelentésének gyorsírásos jegyzőkönyve – nyomtatásban is megjelent. Ennek oka a budapesti sajtó által antiszemitanak beállított beszéd kapcsán, Egán és az akció ellen indított támadások kivédése volt.

A hírlapok rokonszenvvel kísért hozzáállása a rutén ügghöz 1900 februárjáig tartott, eddig íródtak tárgyilagos tudósítások. A munkácsi értekezletről elsőként február 14-én a *Magyarország* című lap közölt elfogulatlan beszámolót. A liberális *Budapesti Napló* Egán beszédének szinte csak a bevándorolt zsidók gazdasági tevékenységét bemutató részeiből közölt részleteket, azonban úgy eltorzítva, mintha csak a zsidók bírálata hangzott volna el. Az *Alkotmány* vezércikke a kormányt kritizálta, amiért eddig – bár a jogszabályi lehetőség meg lett volna rá – nem tett semmit a törvénysértő bevándorlás ellen.

Ugyanezen a napon a parlamentben Fest Lajos képviselő napirend előtti felvetésre kért engedélyt, amelyben felhozta Egán Ede munkácsi beszédét annak kapcsán, hogy az újságok ellentmondóan tudósítottak róla. Megkérdezte a jelen lévő földművelésügyi minisztert, hogy mi a valódi tartalma a Munkácson elhangzottaknak? Darányi válaszában ígéretet tett arra, hogy Egánnak lehetőséget fog adni, beszéde hiteles szövegének bemutatására.

Az elkövetkezendő három napban – február 15–16–17-én – a hírlapok világnézetük alapján különbözőképpen magyarázták az általuk nem, vagy legfeljebb kétes hitelességű részletében ismert jelentést. Az *Alkotmány* abban látott botrányt, hogy a parlamenti közjáték után Darányi magához kérette Egánt és bemutattatta vele beszédének gyorsírásos lejegyzését. Bartha Miklós a rutén nép nyomora felől közelített a kérdéshez a *Magyarország*-ban megjelent vezércikkében. Szerinte nem az a fontos, hogy mit mond, hanem az, hogy mit tesz Egán az ügyben. Az *Egyetértés* szerint a jelentés antiszemita kirohanásokkal volt tele, majd elítélte Barthát, amiért megvédte Egánt. A *Budapesti Napló* példát hozott fel arra, hogy az asszimilálódott budapesti zsidó is lenézi a „lengyelzsidót”. Egánt felekezetiileg elfogultnak tartotta és kifejezte reményét: ha tényleg elhangzottak azok a mondatok, amelyeket a lapok idéztek, akkor a kormány elégtételt fog adni. Az *Alkotmány* arról írt, hogy a sajtó egy része Egán menesztéséről képzelődött, mert azt szeretné elérni. Az *Egyetértés* hosszú, a saját előítéletei alapján torzított részleteket közölt a munkácsi beszédből. A *Magyar Állam* szerint az Egán által üzletvitelük miatt bírált ruténföldi zsidók megvédése fel fogja szítani a politikai antiszemitizmust.

Mint említettük, Fest Lajos napirend előtti felvetésére a Házban Darányi azt válaszolta, hogy lehetőséget fog adni Egánnak, beszéde hiteles szövegének bemutatására.

A valóban elhangzott szöveg – amely a február 12-i előadás gyorsírásos jegyzőkönyve alapján készült 194 oldalas nyomtatott kiadvány – 17-én

délelőtt a parlament irodájában volt, az érdeklődő képviselők igényelhetek példányaiból. Ez az akkori utazási viszonyok és nyomdatechnika mellett hihetetlen teljesítménynek számított!

Az oka a következő volt: február 17-én „Rosenberg Gyula, a képviselőház többi izraelita tagjaival történt megállapodás alapján szóba akarta hozni a maga részéről is az Egán ügyet – írta meg az *Alkotmány*. – Minthogy azonban az ülés folyamán arról értesült, hogy Darányi miniszter teljesen szabadelvű irányban fog nyilatkozatot tenni, elállott a szándékától, amely különben csak azt eredményezte volna, hogy a keresztény baloldalon nem maradtak volna adósok a válasszal.”¹⁸

Végül úgy történt, hogy a földművelésügyi miniszter napirend előtt szót kért azzal az indokkal, hogy válaszolni kíván Fest Lajos korábbi felvetésére. Felolvasta Egán levelét, amelyben a miniszteri megbízott elismerte, hogy olyan kitételeket tett a beszédében, melyek arra a feltevésre adtak alkalmat, mintha ő egy bevett hazai felekezetet meg akart volna sérteni. De ez a szándék tőle teljesen távol állt. Ezzel a nyilatkozattal Darányi az ügyet lezártnak tekintette, élet elvette, tulajdonképpen elegánsan kiállt Egán mellett. Ráadásul ez egy felvetésre, tehát nem interpellációra adott válasz volt, így vitára nem adhatott okot, és a házszabály alapján az elfogadásáról sem kellett határozni.

Egán halálát a budapesti liberális sajtó azonnal öngyilkosságnak akarta láttatni. Botlik József a könyvsorozat első kötetében¹⁹ alaposan bemutatta ezt a kísérletet. A dokumentumok közül feltétlen meg kell említenünk egy kis füzetet, amely közvetlenül az esemény után íródott. Bihar Jenő – ma úgy neveznénk, oknyomozó újságíró – a miniszteri megbízott halálának körülményeit vizsgálta ki. Az eseményeket alaposan feltárva az önkezűséget kizárta, a baleset ellen pedig komoly érveket hozott fel. Ebből következően véleménye szerint Egán Ede orvgyilkosság áldozata lett.

Ezután, bár voltak rá törekvések, nem sikerült az ellenzőknek az akciót leállítaniuk, sem az eredeti céljaitól eltéríteniük. Kazy József vezetése alatt a harc elsősorban a terepen zajlott. A helyi eredmények ellenére a helyzet összességében lassan javult. Ebben az aránylag csöndes időszakban rendszeresen jelentek meg nyomtatásban a miniszteri kirendeltség munkájáról éves beszámolók, melyek digitalizálva az interneten hozzáférhetőek, így ezeket kihagytuk a gyűjteményből. Viszont 1910 végén, 1911 elején újra a kazár kérdéstől volt hangos a sajtó. Ennek az okát érdemes megvizsgálni.

Pontosan nem tudjuk, mi élesztette fel az ügyet a kilenc éves tetszhalálból, de van egy feltételezésünk. 1910. augusztus 6-án mutatta be Janovics

Jenő igazgató társulata az alig egy hónapja megnyílt kolozsvári Nyári Színházban (Színkörben) Géczy István *Kazárföldön* című 3 felvonásos zenés népszínművét. A darabot Bartha Miklós szociográfiája ihlette, később az ország több színpadán is bemutatták. Az *Egyenlőség* című, önmagát *Politikai jellegű, zsidó felekezeti és társadalmi hetilap*ként meghatározó újság jelzésére, mely Géczy darabját „antiszemita népszínműnek” nevezte, megindult a budapesti sajtó lejáratókampánya a színdarab ellen, melynek célja az volt, hogy megakadályozza más városokban az előadását. Természetesen erre válaszul a politika túlsó oldalán is elővették a kazár-témát.

Azonban egy közjáték nem várt irányba terelte az eseményeket. Fényes László, *Az Est* című bulvárlap cikkírója, feltehetően szenzációt keresve elutazott a helyszínre, s ötrészes cikksorozatban leírta – a valóságot. A szerző nem vádolható – és eddig még senki sem vádolta – antiszemitizmussal. Világnézetéről elég annyit előrebozsátanunk, hogy később, 1918 októberében a Nemzeti Tanács tagja és a nemzetőrség kormánybiztosa lett.

A hegyvidéki viszonyok ismertetése során, a rutén nép sanyarú helyzete okát keresve hasonló következtetésekre jutott, mint Bartha Miklós szűk tíz évvel azelőtt. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy Fényes felmérése szerint az ország keleti hegyvidékén a helyzet nem javult, sőt, az elnyomás és a kifosztás állandósult. Aki pedig a tudósításába beleolvast anélkül, hogy tudná, ki a szerzője, azt hihetné, hogy Bartha írta.

Fényes László írásai nagy vihart kavartak, felkeltették az érdeklődést a már lassan elfeledett rutén ügy iránt. A lapok részleteket közöltek a tudósításból, hozzátettek ezt-azt, még színezték is. Az egyik alátámasztva látta általa a bevándorolt zsidóság üzelmeit. A másik oldal pedig kihasználva megállapításait, arra hivatkozott, hogy a kormány milliókat költ a rutének megsegítésére, még sincs semmi hatása, és támadta az akciót *Az Est*ben közöltek alapján. A földművelésügyi minisztérium – meg sem várva a sorozat befejezését –, 1910. december 12-én „a hegyvidéki nép nyomorát s emellett a kirendeltség működését is érintő közleményekre vonatkozólag sürgős felvilágosító jelentéstétel végett”²⁰ elküldött több újságkivágást Munkácsra. A miniszteri kirendeltség válaszában megírta, hogy a mellékelt újságcikkekben és *Az Est*ben megjelentek nagyban és egészeiben hűen szemléltették az ottani lakosság elmaradott helyzetét.

*Az Est*ben megjelent cikksorozat több napos parlamenti vitát is gerjesztett, de a radikális lapok is támadták.

Az írásokat a Fényes Samu által alapított és szerkesztett *Uttörő* című hetilap vezércikkben kritizálta. Megállapította ugyan, hogy a riportban nincs

tán egy hamis adat sem, mégsem igaz a kép, amit ábrázol. Veszélyesnek ítélte ugyanis az *Uttörő*, hogy az általa képviselt radikális merkantilista szemléletnek ellentmondott Fényes László cikksorozata. Ráadásul egy másik radikális merkantilista lap részéről. Nehezményezte is Fényes Samu és roppant veszedelmes dolognak tartotta.

„Mert hisz az egész antiszemitizmus sem volt más soha, mint a gazdasági elégedetlenség általános, de csak félig öntudatos érzése, mely az egész társadalmi szervezetet megfeküdte. Ezt az elégedetlenséget a latifundium s a kötött birtok fakasztotta, de a latifundiumnak mindig volt annyi magához való esze, hogy valahányszor érezni kezdette, hogy az elégedetlenség már-már kitör, odadobta bűnbaknak a zsidót. Baj van? Üssétek a zsidót, mert mindennek ő az oka. Hát ezt a taktikát újabban a szabadgondolkodás meg az elfogulatlan szociológia csúffá tette, kimutatván, hogy e congestióknak nem a zsidó, hanem a nagybirtok az oka. Épp most lépett ki az ellentét a vita stádiumából a harc stádiumába. Harc, ahol az agrárizmusban szervezkedett nagybirtok a szövetséges klérussal áll az egyik oldalon – a nép, a dolgozó középosztály, élén a merkantil érdekeltséggel, a másik oldalon. Mert képmutatás ez a »kazárkodás«. A kazár: zsidó. Még csak nem is másfajta. (...)

Ez olyannyira nyilvánvaló, hogy az a kétszínű kenetes kormányzat, mely Bánffy Dezső után következett s melynek egyik illusztris képviselője Egán volt, kapott azon, hogy Egán kifaragta a kazár szót, melyet lepel gyanánt lehetett az antiszemita törekvésekre borítani. Csak a kazárt verték, de a zsidónak fájt. (...)

Az elfogulatlan szociológia az oligarchia régi taktikáját annyira csúffá tette, az antiszemita, nacionalistáskodó jelszavakat olyan silány törekké csépelte, hogy már maguk sem mertek vele, csak a legsötétebb végeken előhozakodni, ott is siker híján. De mekkora fegyvert kap a reakció, ha épp a progresszió táborából hallják az ő rágalmaikat olyan igazságok gyanánt hirdetni, melyeket még azok sem tagadhatnak le, kiknek érdekükben állana. Hisz láttuk, hogy *Az Est* cikkeit hogy siettek a néppárt s a zoltánkák kiaknázni. Kazár és zsidó között nincs különbség, csak a műveltségben és a gazdasági körülményeikben. Ha a kazár fajtabeli sajátságai nyomán emberirtó a Verchovinában – nem zárkozhatni el attól a következtetéstől sem, hogy általában ártalmas a zsidóság. Pedig próbálják csak kiemelni a zsidóság ipari s kereskedelmi tevékenységét ez ország munkamegosztási szervezetéből, tessék tudományukat, írásait, szellemi műveiket, agitatív energiájukat kikapcsolni ez ország elmebeli produkciójából: milyen félbalkáni nivóra süllyed gazdasági s szellemi életünk!”²¹

A hegyvidéki gazdasági akció megítélésével kapcsolatban a legfontosabb kérdések: Mi volt az oka annak, hogy a budapesti sajtó antiszemitának nyilvánította? Miért küzdött folyamatosan ellene? Ha már megszüntetni nem tudták, miért akarták a lényegét megváltoztatni? Úgy érezzük, az összegyűjtött dokumentumokban megtalálhatók a válaszadáshoz szükséges információk.

Röviden összefoglalva: A hegyvidéki gazdasági akció – erről nincs is vita a történészek között – sértett bizonyos zsidó gazdasági érdekeket, elsősorban helyi szinten. Eleinte kevesebbet, addig, amíg csak a Schönborn-Buchheim hitbizomány munkács–szentmiklósi uradalma egy részének a kibérléséről és a bérletek kedvezményes továbbadásáról volt szó. Amikor azonban Egán Ede irányításával a helyi görögkatolikus lelkészek fogyasztási- és hitelszövetkezeteket kezdtek el szervezni, akkor már javában folyt a háború. Egán jól látta, hogy a hegyvidék népének megmentéséhez, az akció sikeres folytatásához a rutének életmódját kell megváltoztatni. A mértéktelen pálinkafogyasztást úgy akarta megakadályozni, hogy az egyes falvakban a fogyasztási szövetkezetek áruraktárjai részére italmérsi jogot kért. Ez volt az az érdeksérelem, amelynek akár csak az említése is a felszínen a végletekig fokozta a harcot.

Eközben a lényegről mélyen hallgatott a korabeli sajtó, legfeljebb csak célzások találhatók rá: Megmaradjon-e a gazdasági akció fő célja? Azaz, az arra szánt költségvetési forrást a miniszteri kirendeltség – és most leegyszerűsítjük a kérdést – például svájci tehének vásárlására fordítsa, amelyeket kiad a rutén gazdáknak, hogy ezáltal boldoguljanak? Vagy nagy beruházásokra – hidak, közutak, vasutak építésekéltse –, melyek kivitelezési munkálatait a versenytárgyalásokon nagy eséllyel a tőkeerős, zsidó tulajdonú vállalatok nyernék el, és eközben azt lehetne hangoztatni, hogy kereseti lehetőséghez jut ezáltal a szegény rutén?

Feltehetően ez utóbbi volt Budapesten a vezető zsidóság gazdasági érdeke, amely ebbe az irányba mozgatta az akció elleni küzdelmet, odadobva a közvéleménynek és a politikának a kazár-kérdést. Amiből persze azonnal zsidókérdés lett.

Ebből következik, hogy a hegyvidéki gazdasági akció története a mai napig hatással van a közgondolkodásra. Egán Ede miniszteri biztos és a kirendeltség tevékenysége a hírlapok cikkeinek állandó kereszttüzében zajlott. A háború a rutén akció támogatói és ellenzői között robbant ki. A korabeli sajtó a csaták fegyvere volt. Az azóta keletkezett irodalom a szellemi harc folytatásának tekinthető. Az ütközetek még napjainkig is tartanak. A *mai* közvélemény – történeteket ismerő – egyik része axiómának tekinti a *korabeli*

harc taktikájaként alkalmazott tételt, miszerint Egán antiszemita volt, munkáját zsidóellenes érdekek vezérelte. A *másik* része, népmentő tevékenysége és tragikus sorsa miatt a magyarság vértanúját látja benne, amiben pontosan az erősíti meg, hogy az *egyik* része antiszemitának tartja őt.

A hegyvidéki akcióra vonatkozó összes fontos dokumentum most először került összegyűjtésre és kiadásra ebben a kötetben.²² Így minden olvasója közvetlenül alkothat véleményt arról, mi is történt valójában.

JEGYZETEK:

¹ Bartha Miklós: Kazár földön. Ellenzék Könyvnyomda, Kolozsvár, 1901.

² Halász Géza: Ötvenezer beregmezei orosz létkérdése. Munkács, 1896.

³ Emlékirat az Északkeleti-Kárpátok közt és alján lakó ruthén nyelvű nép szellemi és anyagi viszonyainak elősegítése és felvirágoztatása tárgyában. Benyújtják: Firczák Gyula munkácsi püspök (...) H. n. [Budapest], é. n. [1897.]

⁴ Mayer Mária: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 220. o.

⁵ Egán Ede: Javaslat a gróf Schönborn-féle munkácsi és szent-miklósi hitbizományi uradalmakból az államkincstár által bérbevett hegyvidéki gazdaságok felhasználására nézve (...) H. n., é. n. [1898].

⁶ Egán Ede: A hegyvidéki földművelő nép közgazdasági helyzetének javítását célzó állami akció ügyében Munkácson, 1900. febr. 12-én tartott értekezletről szóló jelentés. (...) Budapest, 1900. (A továbbiakban: Jelentés.)

⁷ Páris Frigyes: Tájékoztató a ruthén akciónál való működésem felől. Budapest, 1904.

⁸ Bihar Jenő: Egán Edét meggyilkolták. Budapest, 1901.

⁹ Komoróczy Géza: Zsidók a magyar társadalomban. Írások az együttélésekről, a feszültségekről és az értékekről. 1790–2012. I. rész. Kalligram, Pozsony, 2015. 595–604. o.

¹⁰ Uo. 595. o.

¹¹ Jelentés. 162–163. o.

¹² Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Ungvár, Beregszászi fióklevéltára. (A továbbiakban: KTÁL.) Fond 772. opisz 1., odin. zber. nr. 195., sztr. 52. (o.)

¹³ Uo. sztr. 46. (o.)

¹⁴ Uo. sztr. 52–53. (o.)

¹⁵ *Budapesti Hírlap*, 1897. szeptember 12. 8. o.

¹⁶ *Pesti Napló*, 1900. szeptember 29. 5. o.

¹⁷ *Budapesti Hírlap*, 1900. február 14. 2–3. o.

¹⁸ *Alkotmány*, 1900. február 18. 5. o.

¹⁹ Darányi Ignác, a magyar mezőgazdaság megújítója. I. kötet. Botlik József: A magyar nemzetpolitika előfutárai. Darányi Ignác – Egán Ede – Kazy József. Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. Budapest, 2018.

²⁰ KTÁL. Fond 772. opisz 2., odin. zber. nr. 810., sztr. 11. (o.)

²¹ *Utörő*, 1911. január 1. 3–4. o.

²² Darányi Ignác, a magyar mezőgazdaság megújítója. II. kötet. Küzdelem a magyar nemzetpolitikáért. Válogatott dokumentumok (1896–1910). A dokumentumokat összegyűjtötte, szerkesztette és a bevezetést írta: Kása Csaba. Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. Budapest, 2018.

DUPKA GYÖRGY

TÖRTÉNELMI ZARÁNDOKÚTON A KAUKÁZUSBAN ÉS EURÁZSIÁBAN

(TÖRTÉNELMI SZOCIOGRÁFIA, 6. RÉSZ)

GEORGIA/GRÚZIA

TBILISZI (TIFLISZ)

Az azeri *Gandzsából* busszal indultunk a 213 km-re lévő Grúzia felé az M5-ös, majd az R24-es országúton. Átszeltük a *Nadil-Samhir-Tovuz-Qazax-Das Salahli* azeri településeket, átkeltünk a *Kura* folyón, ahol nem messze terült el a magyarok másik hadifogolytábora, az itteni rabok hidat, utat építettek. Most az országút két oldalán gondozott, öntözött földparcellákat, szőlőültetvényeket, teaültetvényeket láttunk.

Az 510-es kilométerkő után *Sadigli* térségében elértük az azeri-grúz határátkelőt, az azeri autóbust hátunk mögött hagyva, az útlevélvizsgáláton is átesve átgyalogoltunk a határátkelőn, ahol már a *Tbiliszből* megrendelt autóbusz várt ránk, amellyel a *Rustavi-Gerdobani-Vakhtangisi* útvonalon jutottunk el a késő esti órákban *Georgia* fenségesen kivilágított, 479-ben alapított fővárosába, ahol közel másfél millióan élnek. A *Tbiliszi-Copala* szállóban csoportunk jóbaráti grúz fogadtatásban részesült. Az útifáradtságot legyűrve, többedmagammal esti városnéző sétán vettünk részt.

Történelmi zarándokutunk georgiai-programtervét számunkra a magyar nagykövetség munkatársai állították össze és szervezték meg. Tolmácsot is biztosítottak *Chaduneli Mariam* a nagykövetség titkárnője személyében. Ugyancsak segítő partnerünk volt *David Jishkarini* történész, a Tbiliszi (SOVLAB) egyik főiskolai docense is. Tréfásan jegyezte meg, amióta 1991. április 9-én lerázták a 69 évig tartó szovjet-orosz bilincset és újra független köztársaság lett a mintegy 69 700 négyzetkilométer területű *Georgia*¹, a hegyvidéki és szubtrópusi éghajlatú tájait a jó bor, a konyak, a szerelem és

a fafaragás uralja. A négymilliónyi szabadságszerető nép sokat hangoztattott nemzeti mottója: „*Egységben az erő*”. Tbilisziben a forró víz, délnyugatra pedig a *Fekete-tenger* strandolásra alkalmas partjai európai hangulatot áraszt. A kereszténység iránti elkötelezettségüket a grúz nemzeti színű zászló is kifejezi: fehér mezőben piros kereszt. Az ország történetéről, elsősorban alapításáról, az itteni nép a kaukázusi nyelvcsaládhoz való tartozásáról – melyhez legalább 40 nyelvet sorolnak –, a grúz-magyar nép kapcsolataról eddig több ismeretterjesztő dolgozatot, cikket, elemző és tényfeltáró tanulmányt és könyvet² írtak. Egyes kérdéskörrel a két ország kutatói is elmélyülten foglalkoznak. Van már olyan nyilvánosságra hozott szakvélemény is **Péterfalvi János István** személyében, hogy a grúz törzsből (*gurds/gordzs*, szláv nyelveken *grúz(in)* – *Grúzia* népnév terjedt el) vált ki és a honfoglalókkal érkezett a Kárpát-medencébe a *Kolcok*, illetve *Kolcsok* népcsoport – határozottan érvel az újabb elmélet mellett. Egyik cikkében a *kolcsok*, *kolc* népnév megfejtésével foglalkozik. Mint írja: „*A kolcsok nyoma ezután eltűnik a történelmi adatokból, de nem tűnik el a földrajzi nevek-ből*”. Ezután a magyar településeken létező nevek sokaságát sorolja fel: *Kocs*, *Nemeskocs*, *Kocsárd*, *Kocsérd*, *Kolcmező*, *Kölcsén* (*Kolcsino*, Ukrajna) stb. Szerinte a kaukázusi ország környékéről idekerült *kolcsok*, *kolhiszok* emlékét a településnevek sokasága őrizte meg: „*Elég kemény bizonyíték a magyar-grúz rokonság irányába. (...) Mi magyarok közvetlenül a németektől kaptuk az azóta náluk, mármint a németeknél kihalt Grusien szót, 1800 körül, de akkor még élt a Georgia változat is. A XIX. század végén nálunk a Grúzia vált elfogadottá.*”³

Nem hallgathatom el, hogy több Grúziában raboskodott túlélő visszaemlékezése erre a megállapításra jut, köztük a Tbiliszibe hurcolt kárpátaljai **Nagy Jenő** is emlékiratában megjegyzi: „*Különösen ezek a grúzok vendégszeretők, ugyanúgy, mint mi, magyarok. Rokonuknak is tartanak bennünket. Képesek a legutolsó falatot is megosztani velünk. Áldja meg őket a Mindenható...*”

A főiskolai tanár büszkén mesél országának, népének gazdag történetéről, többek között arról is, hogy kultúrájuk ősi gyökerei mintegy három ezer évre nyúlnak vissza az időben. Kezdetben saját országukat *Szakartvélónak*, majd Grúziának hívták, 2008-tól a háború hatására a grúz kormányzat el akarja törölni a Grúzia nevet, mivel az orosz eredetű és helyette a *Georgia* nevet szándékozik használni és használtatni a világ országaival. Megjegyzem, hogy a „*Grúzia vagy Georgia*” névhasználat a

magyar nyelvészek körében is vita tárgya lett. Például *Kenesei István*, az MTA Nyelvtudományi Intézetének igazgatója a *Kinek a teája?*⁴ című cikkében írt a kérdésről, a *Georgia* nevet a szaktudomány nevében elutasította. Azonban a *Georgia* országnév a politikában, a közéletben, médiában is használatos lett.

Jó szerencsénk volt grúz kíséreeink kalauzolásában megcsodálni ezredéves épített örökségük legnagyobb becsben tartott műemlék-épületeit is. Az általa vezetett városnézésbe is belefáradtunk, mert programunkban szerepelt az Open Air Museum of Ethnography, a Nemzeti Múzeum, a Narikala erőd, a Grúzok anyja szobra Tsminda Sameba Katedrális, a Metekhi templom, a Rustaveli avenue, április 9-e Park (Zichy Mihály szobra), a Kénfürdők, a Matsminda pantheon, a Sololaki négyes, valamint a régiségeket felvonultató bolhapiac megtekintése.

Számos történet kötődik a *Mtakvari* folyó első hídjához, mellette van a *Metehi-templom*, amely a perzsa és török háborúk áldozatainak is emléket állít, akiket a hídon próbáltak erőszakkal muszlim hitre téríteni, de ők inkább a halált választották. Többek között az egykori muszlim kultúrára emlékeztetnek a folyó jobb partján lévő fürdők, amelyeknek 40 fok feletti forró, kénes vize van. A toleráns és sokszínű városban a 80 százalékot kitevő grúzok mellett többféle vallású és nemzetiségű embert befogadtak, köztük az oroszok, örmények, azeriek, oszétek, abházok, ukránok, görögök, zsidók, észtek, németek, kurdok, asszírok is otthonra találtak. A domináns vallásúak 85 százaléka a kereszténységet (*Grúz-, Örmény-, Orosz Ortodox Egyház és a nyugati kereszténység, ezen belül katolikusok, evangélikusok, baptisták*) képviseli. A hívők 15 százaléka szunnita muszlim (8%) és zsidó (2%). Az is elképesztő, hogy ötszáz méteres rádiuszon belül egyaránt láttunk ortodox, katolikus, evangélikus templomot, zsinagógát és mecsetet is, a legnagyobb azonban az 1995 és 2004 között elkészült *Szentháromság-katedrális*, amely 103 méter magas és aranyozott kupolája a sikló igénybevételével megmászott hegytetőről is impozáns látványt nyújtott a csillogó napsütésben.

Csoportunk megkereste a magyar vonatkozású emlékhelyeket is. Egy darabig elidőztünk, emlékeztünk és fotózkodtunk az *április 9-e Parkban* felállított egész alakos *Zichy Mihály*⁵ köztéri szobra mellett. A belvárosban utca is viseli a nevét. *David Jishkarini* történész és idegenvezető értésünkre adta, hogy *Zichyt* „nemzeti festőjükként” tisztelik a grúzok, mivel ő illusztrálta *Sota Rustaveli* középkori művét, a grúz nemzeti eposznak tekintett *A tigrisbőrös lovag* című verses elbeszélést.

Kísérőnk, **Chaduneli Mariam** a nagykövetség titkárnője elmondta, hogy ottjártunk előtt 2016. március 11-én Zichy Mihály festő, grafikus halálának 110. évfordulója alkalmából a Nagykövetség a Parlamenti Könyvtárral közösen képkiallítást szervezett. A kiállítás elemeit elsősorban a híres grúz költő, Sota Rusztaveli nemzeti eposzához készített Zichy-illusztrációk képezték. A kiállítást megelőzően **Szabó Sándor** nagykövet **David Usupashvili** parlamenti elnök, és más közméltóságok jelenlétében megkoszorúzta az *április 9-e Parkban* lévő Zichy-szobrot. Az eseményen a média képviselői is jelen voltak.

A parkban szót ejtettünk a grúz nép tragikus korszakairól és a huszadik század véres csatáiról. Ezek a háborúk – akárcsak a magyarokat – a grúzokat is erősen megtizedelték. Különösen a szovjet korszak kommunista diktatúráját megtestesítő NKVD, KGB pribékjei a másként gondolkodó grúz értelmiségre is keményen lecsapott, ellenállásukat kegyetlenül megtörte a koncepciós perek, GULÁG-lágerek, kivégzések stb. formájában is. A két grúz származású hóhér – **Sztálin** szovjet kommunista pártvezető diktátor és hűséges kiszolgálója, **Berija** a szovjet titkosszolgálat vezetője – fajtájukhoz sem volt könyörületes.

Megdöbbentő látványban volt részünk, amikor bejártuk a grúz Nemzeti Múzeum termeit. Hosszú percekben át némán szemléltük azokat a kiállításokat, ahol többek között levéltári iratcsomók százai igazolják, hogy a kommunista terror több mint 400 ezer grúz embert érintett, akikre az NKVD helyi pribékjei itt is rásütötték a szovjetellenesség bélyegét. Valamennyit koncepciós perek folytán a szovjet GULÁG-ra hurcoltak és több tízezer értelmiségit a halálba küldtek. Ezeknek az áldozatának – a rendszerváltás után – méltó emléket állítottak.

A szabadságszerető grúz nép Tbilisziben három ízben is tömegesen kivonult az utcákra, így 1956-ban, 1978-ban és 1989-ben rendeztek szovjetellenes tüntetéseket. Az utóbbit Gorbacsovék már nem tudták leverní, az egységbe tömörülő nemzeti törekvések hatására 1991. április 9-én Tbiliszi a huszadik század folyamán ismét a független Grúzia székvárosa lett. Az ország függetlensége, területi épségének megbontása, védelme is sok grúz ember életébe került. Különösen akkor, amikor a grúz-orosz határ 1992 végére frontvonallá változott. Az oroszok által is támogatott abház lázadók 1993. szeptember 27-én bekebelezték *Szuhumit*, akkor számos és kegyetlen atrocitást követtek el a városban maradt grúzokkal szemben, amely a „szuhomi mészárlás” néven vált hírhedtté, az etnikai népiirtás következtében ezerszámra haltak meg és tűntek el az emberek.

Az már a huszonegyedik század számlájára írható, hogy 2003-ban a **Soros György** által is támogatott „*rózsás forradalom*” az ellenzékét juttatta hatalomba, akik igen éles konfliktusok színterévé változtatták a grúz parlamentet. Megosztották, egymás ellen hangolták a grúz patriótákat is.

A Kreml által szított feszültségek orosz-grúz, pontosabban dél-oszétiai háborúba torkollott, amely 2008-ban robbant ki az egyik oldalon Grúzia, a másik oldalon Dél-Oszétia, Abházia és Oroszország között, azóta a grúz veszteséglista újabb és újabb áldozatokkal bővül.

A médiából⁶ tudjuk, hogy magyar részvétel is volt a békemisszióban, az egyik egység vezetője, **Székely György** önkéntes művelleti tartalékos alezredes volt, aki 2008-ban az abház oldali szektor parancsnokaként látott el katonai megfigyelői szolgálatot Grúziában. A megfigyelők feladatai közé tartozott az abház és grúz felek szétválasztásának felügyelete; a Független Államok Közössége fegyveres békefenntartó erői tevékenységének nyomon követése; a csapatmozgások megfigyelése; a nemzetközi egyezmények megsértésének vizsgálása, valamint együttműködés a humanitárius szervezetekkel a menekültek visszatelepülésének elősegítése érdekében.

A közvélemény szerint Grúziának nem kellett volna katonai akciót kezdeni, aminek a végén hatalmas vereséget szenvedett. A georgiai parlament döntése értelmében hivatalosan megszakadtak a grúz-orosz diplomáciai kapcsolatok. Ezzel a bátor lépéssel a grúzok véget vetettek annak a történelmi folyamatnak, hogy a grúz „*fejlődés ütemét*” továbbra is Moszkvából diktálják. Ezzel Oroszország elvesztette a térségben a hagyományos piacot, politikai befolyását és gazdasági érdekelttségét. Országjáró körutunk során erről többek között mi is meggyőződünk, hogy az üzletekben a korábbi orosz helyett a nyugati és a kaukázusi országok árucikk-dömpingje van jelen.

***

Magyar rabok hajóúton, vonattal Kaukázus felé. Georgiában a legutóbbi adatok szerint - 500 főre becsülik az eltemetett magyar hadifoglyok és internáltak számát. Valamennyien az NKVD által felügyelt GUPVI táborrendszer keretében a Grúz SZSZK területén létrehozott 26 főtábor, illetve lágerrészleg foglyai voltak. Van adatunk arról is, hogy a szovjetellenesség vádjával elítélt magyar, német és más nemzetiségű hadifoglyok az ország GULÁG-táborába kerültek, őket csak 1956 előtt engedték haza.

A Kaukázust megjárt hadifoglyok írásából tudjuk, hogy a Kárpát-medence térségéből Cegléden, Szolnokon és más magyarországi gyűjtőhelye-

ken összegyűjtött katonai és civil foglyok egy részét *Püspökladány-Nagykároly* útvonalon *Konstancáig* szállítottak. Majd hajóval vitték tovább a Krímfélsziget, majd a Kaukázus kikötői felé. Például a budapesti **Szilassy Sándor**⁷ és sorstársait rabhajóba rakták a *Fekete tengert* átszelve, a grúz tengerparton szerencsésen kikötöttek, majd vonatra szálltak, mint írja: „*Tbiliszin túl, Fronzij közelében álltunk meg – a 41. lágerbe kerültünk*”. A békéscsabai **H. A. túlélő**⁸ is megerősíti, hogy a konstancai hajókikötőben kerültek ki a vagonból, „*ahol mintegy 6000 embert zsúfoltak össze a Transzilvánia nevű személyszállító tengerjáró hajón, s élelem és víz nélkül Szevasztopolba szállítottak. Mintegy 200 főt – köztük engem is – itt kihajóztak, a többi továbbvittek a Kaukázus felé.*” A Homokszentgyörgyre való **Vámosi Ferenc**⁹ hadifogoly szintén a „*fekete-tengeri hajókázás után a parttól mintegy 180 kilométerre fekvő kuraceei lágerbe*” – erdei favágásra került, míg másokat a Kaukázus lágereibe, hegyvidéki robotra hurcoltak. A budapesti **Kiss István**¹⁰ szintén hadifogolyként élte át „*az egyhetes hajóberakodás keserveit*”, aki kétnapos hajóút után, 1945. június 7-én a mintegy kétezer magyar hadifogoly-szállítmánnyal Jaltában kötött ki. Ez volt a térség egyik legnagyobb elosztótábor. Innen sokan további hajóúton kerültek Grúziába.

Sokan örültek annak, hogy nem a rideg Szibériába, hanem a szubtrópusi Kaukázusba kerültek. Ezt alátámasztja emlékirásában a kenderesi **Barabás Elek** is: „*május közepén Grúziába vittek, Tbiliszitől 50-60 kilométerre délkeletre, egy nagy kopasz völgybe, ahol egymást érték a lágerek. Egyetlen jó dolog volt: itt nem éreztük a telet, a hőmérséklet akkor is 12-15 fok volt. Beton tömböket törtünk kézi kalapáccsal.*”

Tbiliszibe került sorstársaival a kiskunhalasi **Darányi Dénes**¹¹ hadifogoly is, aki visszaemlékezésében megörökítette rabságának lenyűgöző színhelyeit, „*a kaukázusi hajnal csodáit*”, aki Grúziában egy útjavító brigádban dolgozott. Mint írja: „*(...) A tifliszi táborba érkezve, a számlálások idején a hajnali látványokban gyönyörködhattünk. Ahogy lassan kelt fel a nap, északnyugaton roppant magasságban megjelent egy rózszaszínű S betű az égen, a Kasbek 6000 méteres (pontosan 5047 m – szerk.) csúcsa, amit keletről megvilágított a nap. Lassan az egész csúcs láthatóvá vált, mintha tejtengeren úszott volna. Ahogy emelkedett a nap, kibontakozott a párából az alacsonyabban húzódó kaukázusi csúcsok hosszú sora, majd ahogy a pára oszlott, távolabb az Elbrusz. A látvánnyal nem lehetett betelni. Hajnalonként szinte vallásos áhítattal néztük végig, mint egy szertartást, amelyet a természet celebrált...*”

A kelet-magyarországi, a kárpátaljai és a felvidéki magyar és sváb származású civilinternáltak egy része Szolyva-Sanok-Sztarij-Szambor-Dél-Ukrajna-Kaukázus-Ocsemesiri vasútvonalon került Grúziába. Míg másokat Debrecen és Észak-Erdély térségéből a dél-kelet romániai Foksányban átszállva, marhavagonokban szállítottak Tbiliszibe, Kutaiszibe, Batumiba és más városokba.

Lágerélet Tbilisziben két kárpátaljai túlélő emlékirata tükrében. Tbilisziben először a *Saburtalo kerületben* jártunk, ahol az 1953. hadifogolykórház állott. A kórházban elhunytak száma 193 fő. Többek között adatunk van arról, hogy **Budai János** (Kapuvár, 1919.11.03. – Tbiliszi, Szaburtalo ker. 1946.11.04.) az 58/18. számú sírban nyugszik. Azonban a temetőt nem találtuk, helyben derült ki, hogy a rendszerváltozás előtt likvidálták, még a szovjet időszakban a sírokra különböző építményeket emeltek. A rabkórházat is ipari célú objektummá alakították át.

Megnéztük a birtokunkban lévő visszaemlékezések alapján azokat a városrészeket is, ahol a Kárpát-medencéből idehurcolt magyarokat, köztük kárpátaljai svábnémeteket is dolgoztattak.

Az internált foglyok között volt két kárpátaljai, nevezetesen a Ugocsa-vidéki Feketepatak szülötte, **Nagy Jenő** (1926) és a Bereg-vidéki Benébe való **Horváth László** (1926). Mindkét túlélőt jól ismertem személyesen, sőt baráti viszonyban voltunk.

Horváth Lászlót 1944 őszén, nyolcadikos gimnazistaként édesapjával (**Horváth Simon**) együtt, **Nagy Jenőt** pedig debreceni diákként vitték el háromnapos munkára, a szolyvai gyűjtőlágerbe. Onnan a lengyelországi Sanokon át – marhavagonba zsúfolva – továbbvitték a Kaukázusba–Abháziába, majd Tbiliszibe. Kevés híján Tbilisziből két év múlva kerültek haza. A lágerélet folyamán nem ismerték egymást, mert mindegyik más-más munkabrigádban dolgozott. Csupán 1989-ben az általam szervezett beregszászi emlékkonferencián ismerkedtek meg, ahol Nagy Jenő a túlélők nevében szólalt fel. Mindketten a rendszerváltás idején emlékiratban örökítették meg szenvedéstörténetüket, különösen Ocsemesirihez és Tbiliszihez kapcsolódó lágeréletüket.

Nagy Jenő nyugalmazott pedagógus visszaemlékezéseit 1989-ben magánfelvétel alapján lejegyeztem, majd kiadásra előkészítettem, amely *Megaláztatásban* címmel 1992-ben látott napvilágot. Ugyanebben az időben a miskolci **Mankovits Tamás** barátom dokumentumfilmet is készített a feketepataki diák kálváriájáról.

Horváth László *Élet és halál árnyékában* című saját megfogalmazású visszaemlékezését 2004-ben jelentettem meg a Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozatban az Intermix Kiadó gondozásában.

Ezúttal **Nagy Jenő** szalagra mondott vallomásaiból a Tbiliszi lágerévet részletekben idézve, elemezve emeltem ki, melyekre így emlékezett: *„Öt óra felé járt az idő, mikor a kerekek nyikorogva lassítottak és megállottak a tbiliszi állomás egyik mellékvágányán. (...) A rongyos csapat 5 kilométernyit gyalogolt, míg beért egy parkhelyiségbe. Ott aztán meztelenre vetkőztettek mindannyiunkat és a levetett rongyhalmozatot a közelben felállított, kereken guruló fertőtlenítőbe dobták. Alig telt el egy félóra, a fertőtlenítő lángra lobbant és az örök meg a rabok szeme láttára hamuvá égett. A problémát azonban eléggé ötletesen oldották meg a lágerfőnökök. Ahogy voltunk, sapka a fejben nadrágszija a derékon, bakancs a lábon, mint valami abesszin katonasereg, „sorakozó” és irány a város közepe. A városlakók csodálkozása, nevetgélése közepette jó félórányi gyaloglás után egy négyzetes iskolaépületbe érkeztünk. Egy teherkocsi állott meg az iskola udvarán és vadonatúj, kékre festett munkaruhát osztottak ki nekünk.”*

Nagy Jenő és fogolytársai, köztük a feketepatakiak is, az ún. Tbilisztroj cégnek dolgoztak egész nyáron. Azt a feladatot kapták, hogy *„a Tbiliszi központjában álló egyik római katolikus templomot romboljuk le. Amikor Hitler seregével megtámadta a Szovjetuniót, az itt élő németeket Sztálin Szibériába száműzte. A sors keserű fintora, hogy a száműzött németek templomát magyar száműzöttekkel romboltatták le.”*

1945 nyarán áterelték őket a Tbiliszi Vache nevezetű téglagyárába. Itt nem voltak többen kétszáznál. Ebben a téglagyárban dolgozott a benei Horváth László is, azonban elkerülték egymást, csak hazatérésük után szembesültek azzal a ténnyel, hogy egy munkászászlóaljban voltak. A munka alatt sima derékszíjas, fegyvertelen katonáőrök őrizték őket. A városba ki-menni tilos volt, ők azonban többször is kiszöktek, munkát kerestek. A grúz civil lakosság aránylag jól megfizette a fizikai munkát, különösen a szakmai jártasságot értékelte nagyra. Ha az őrök tetten érte őket, 24 órai zárkát kaptak büntetésül. *„A városi kiruccanásokról tehát nem tudunk lemondani. Azt a hasunk diktálta. Mióta felvettük a lakossággal a kapcsolatot, 52 kg-ról 64-re híztam. Dolgoztunk a városban, ha munka nem akadt, csellengtünk, kéregettünk. Voltak megszokott, ismerős helyeink. Nekem is volt egy állandó helyem, ahová egy nagydobronyi társammal jártunk. Ebben a tömbházban egy fiatal építészmérnököt, Zagenthi Natália lakott*

Thengiz nevű 6 év körüli kisfiával. A férje őrnagyként harcolt Románia területén. Göcsörtös fatuskókat hasogattatott velünk. (...) Jó pár napig tartott, mire végeztünk a fatuskókkal. 50-50 rubelt kaptunk és a fiatalasszony kijelentette, bármikor szívesen lát, ha ki tudunk szökni.”

Nagy Jenő – akár Horváth László – is megszegte a levelezési tilalmat, a segítőkész grúz lakosság lehetővé tette, hogy életjelt adjanak magukról és kapjanak az otthoniakról. „*Én az első levelet Zagenthi Natália címére kaptam. (...) Másfél hónapba telt, mire megkaptam az első választ. A fiatal grúz nő is átélte velem a várakozás gyötrelmeit, ő is megkönnyezte az első levelemet. Ezüst tálcán nyújtotta át nekem anyám keze írását, ezzel is demonstrálta, mennyire együttérez az elhurcoltakkal. Szóról szóra le kellett neki mindent fordítani. Ezzel is sokat tanultam oroszul. Öröm és bánat kavargott a szívemben. Örültem jó anyám sorainak, (...) majd minden órában újra olvastam, végül már kívülről tudtam a tartalmát. Anyám levele a hálónkban kézről-kéze járt. Mindenki meg akarta érinteni azt a darab papírt, amely olyan hihetetlenül nagy utat tett meg, amely itt most szimbólum volt, a szülőhazának egy darabját jelentette. A sápadt arcok kipirultak, a bágyadt szemekbe visszatért a fény.”*

1946 májusának első napjaiban kihirdették a szabadulásukat. „*(...) Kisorakoztattak bennünket a szűk udvaron. Kihirdették, hogy senki semmit nem vihet magával. Még egy fényképet sem, aki mégis megteszi, az otthon helyett Szibériában fog kikötni. Én egy fényképet, amelyen dolgoztunk és egy parányi képet, ami egy pálmafát ábrázolt már jó előre elrejtettem a sapkám bélésében, így motozáskor nem találták meg. Aztán az anyaországoknak ki kellett lépniük a sorból”, mert ők még tovább maradtak.*

A kárpátaljaiak 1946. május 13-án indultak el vonattal Grúzia fővárosából, Tbiliszből, 13 nap kellett hozzá, hogy Máramarosszigetre érjenek. Kilencc napot töltöttek Máramarosszigeten. „*A tizedik napon nagy csinnadratta közepette, fúvós zenekar kíséretében, katonás rendben, lépést tartva a Tisza hídján átkísértek bennünket Aknaszlatinára. (...) 1946. június 6-át írtak ezen a napon. Ez kissé több volt, mint a beígért három nap – állapítottam meg. Úgy látszik, a dolgozók országában viszont, ahol Sztálin hatalmasabb volt, mint maga a teremtő Isten, 565 nap számított háromnak. Arról már nem is beszélve, hogy hány embernek került az életébe a háromnapos munka. (...)”*

Horváth Lászlóék munkászászlójának (ORB) szálláshelye Tbiliszi peremkerületében, a helyi „üzemmel szembeni dombon állt, méternyi magas cölöpökön”, így védekeztek többek között az emberre is rátámadó éhez

„sakálok” ellen, akik a szemétdombon egymással is „civakodtak.” Ezért az „árnyékszék is cölöpökön állt, mert az emberi ürüléket is „felfalták”, „reggelre mindig tisztára nyalták”.

Legkegyetlenebb vérszopó ellenségük a „*téglagyári munkásoktól felszedett tetvek*” voltak, elszaporodtak a matracaikban és paplanjaikban. Embertelen körülmények között éltek. A koszban, mocsokban élő internáltakat ritkán vitték a városba lévő fürdőbe tisztálkodni. Ilyenkor fertőtlenítették ruházatukat is, de a szálláshelyükön a matracok és paplanok továbbra is a tetvek kiváló tenyész helyei lettek, megkeserített mindennapjaikat. Ívóvíz nem volt a barakkban, ezt a téglagyári telepről – ahol mosakodni tudtak – szójás dobozokban naponta magukkal hozták. Egészségügyi vizsgálatra csak havonta került sor egy orosz orvosnő személyében, aki csak a teljesen legyengült raboknak adott a munka alól felmentést egy rövid időre. Hiányoztak az alapvető embermentő gyógyszerek, ezért a járványos betegségben szenvedők nem sokkal bírják, egy-két napos haláltusa után örökre elszenderedtek, őket a közeli rabtemetőben hantolták el, már ottjártunkkor ezt a dombaljában lévő temetőt is likvidálták.

Főleg kárpátaljai, szabolcsi és szatmári (Tiszabecs, Uszka, Milota) internált magyarok, Munkács környéki svábnémetek voltak a tábor lakói. Például a halálosan legyengült Horváth László életét – német nyelvtudásának köszönhetően – egy Munkács-Várkulcsára való „Karcsi bácsi nevű sváb ember” mentette és gyógyította meg, hogy ne kerüljön ismét „rossz munkahelyre”, a svábok korelnöke beajánlotta „sváb társainak csoportjába”, akik a városi vízműveknél víztisztító üzemot építettek. A sváb brigád őrség nélkül járt munkába, kezük alatt dolgoztak szigorú őrizettel a politikai elítéltek (a szovjet társadalom elítélte színe-java, főleg a grúz értelmiségiek, köztük orosz, ukrán, magyar, lengyel, német és más nemzetiségű GULÁG-rabok is voltak).

A benei tizennyolc éves fiút feljavulása után parancsnoka téglagyári munkára osztotta be. Itt is a túlélésért küzdöttek az emberek, a tizenegy hónapos téglagyári együttlét alatt” összekovácsolódtak, bizonyos „rangsort” alakítottak ki. Ezek szerint a „felső téglagyárban” a túlnyomó többségben lévő idősebbek könnyebb munkához jutottak, „jobban összetartottak”, mert megértőbb volt az örmény származású munkavezetőjük. A „lenti gyárban” az erősebb fizikumú fiatalabbaknak a nehezebb munka jutott, ráadásul a hajcsár egy kommunista Valiko nevezetű izgága, rosszindulatú grúz volt, aki nem engedelmeskedett neki, karcerbe került, több esetben az őparancsnok is megsokallta túlkapásait és felmentést adott a rabnak.

A leírás szerint a nyáridőnek örültek, a tél ugyan enyhe volt, de amikor a téglagyár részére „agyagot bontottak a hegyoldalon”, akkor a „csepergő esőben latyakossá vált az agyag”, bocskoruk beleragadt a sárba, a kapcájuk vizes lett”, emiatt sokan lebetegedtek, sorra dőltek ki az emberek.

Felbecsülhetetlen lelkierőt adott számukra az otthoniakkal való levelezés, míg ezt Ocsemcsiriben az NKVD szigorúan megtiltotta, a levelező lapokat elkobozta, tulajdonosát megbüntette. „Tbiliszipben már senki sem tiltotta”, de ennek is számtalan akadálya volt, amit le kellett küzdeni. Például a kárpátaljaiak nem tudták, hová címezzék a levelet, mivel: „Magyarország már nem jöhetett számításba, Csehszlovákia lemondott rólunk. Ocsemcsiriben hallottuk, hogy megalakult Kárpát-Ukrajna és csatlakozott a Szovjetunióhoz. Baj volt a nyelvtudással is, hiszen oroszul kellett volna címezni – időbe telt, amíg megtanultuk. Írtunk néhány levelet háromszögbe hajtogatott füzetlapra, borítékot is magunk ragasztottunk, s mivel, nem ismertük a lágerünk számát – nem árulták el” A szemfülesebbek, a bátrabbak igyekeztek az oroszul jól tudó grúz családokkal kapcsolatba lépni, akik megszánva a rabokat, saját lakásuk címéről küldték el és fogadták a kárpátaljaiak leveleit, akik azzal hálálták meg gesztusukat, hogy a grúz családoknak bármilyen munkát elvégeztek. Ilyen postás szerepet vállalt Horváth László is, aki közreműködött a levelek be- és kijuttatásában, az internáltak és a politikai foglyok otthoniakkal való kapcsolattartásában. Kockázatos dolog volt, mert egyes őrök néha őt is megmotozták, de vállalta. A levelek feladásában „egyik kedves grúz család segített. Közel laktak a téglagyárhoz, bejáratos voltam hozzájuk, nemegyszer adtak élelmet. Az apa egyetemi tanár volt, felesége tanárnői diplomával főállásban családanya. Három eladósorban levő lányuk közül a legidősebb orvostanhallgató volt, a legkisebb gyerekük pedig tíz év körüli fiúcska. Az egyik beszélgetéskor kiderült, hogy a medika latin nyelvet magol, és nehezen megy neki. Elmondtam neki kívülről a *Lupus et agnus* című tanmesét, segítettem neki a Conjugációkban és Deklanációkban is. Ámulva nézett rám, elújságotla a dolgot az édesapának is, aki a következő találkozáskor tréfásan felajánlotta, menjek hozzájuk a tanszékre latint tanítani. Ilyen előzmények után javasolta a lány, hogy a leveleken őt tüntessem fel feladóként, nehogy az apjának kellemetlensége legyen az NKVD-vel »külföldi« levelezés miatt.

Rabéletének legnagyobb öröme volt, amikor levelére válasz érkezett édesanyjától, könnyezve olvasta a sorokat. „*Ifjú férfi létemre nagyon szégyelltem magamat a négy hölgy és a legényke előtt. Széket adtak alám, a*

mama kendőt hozott, meghatódva törölgette a szememet és orromat, puha és meleg kezét a fejemre helyezte, a maga nyelvén kedvesen vigasztalni próbált, amitől még inkább érzékenyültem... Végül is sikerült elolvasnom a levelet, és akkor mélységesen megnyugodtam, mert kiderült, hogy a lágerben keringő hír, miszerint a magyarokat kitelepítették Kárpátaljáról – nem igaz. A háziak bezárták az ajtót, s nekem – közösen gyöngé orosz nyelvtudásunk mellett – el kellett mondanom, mit írt édesanyám. Nagyon meghatódtak azon, hogy engem négy testvér vár otthon, három olyan korú lány, mint ők, és van egy öcsém is, ezen kívül várnak a szüleim, és öreg nagyapám. Velem együtt ők is örültek, amint írta édesanyám, hogy Szolyva óta az én levelemből kaptak először hírt tizenkét beneiről, akiknek a nevét megírtam. Együtt sajnáltuk azokat is, akiről azt írta édesanyám, hogy meghaltak a lágerekben.

A kemence-barlangban aznap este a kétszázas égő alatt szorongott az otthoni hírekre kiéhezett, elkeseredett fogolysereg. Édesanyám levele kézről-kézre járt, mert mindenki a saját szemével akarta látni, olvasni az otthoni híreket, a rég nem látott magyar írást.

Az otthonról kapott levél híre eljutott más munkahelyen dolgozó társainkhoz is. Általában vasárnaponként jöttek látogatók hozzánk más csoportokból.” A sikeren felbuzdulva sorra írta haza a leveleket, mindegyik feladójaként **Lora Tobidzét** tüntetve fel.

A Kárpát-medencéből idehurcolt magyar állampolgárságú svábok, magyarok egy sor objektumot építettek fel Tbilisziben és a környékbeli településeken. Horváth László rangsorolása szerint „a láger húsz legerősebb, kiválógatott foglya” a Tbiliszi városvégi lágerbarakk „fölött levő hegyen dolgozott; alagutat fúrtak, amellyel a fennsíkon fekvő öt tavat szándékoztak összekötni, s azok bázisán üdülőövezetet kialakítani. Nehéz munkájuk volt, de jól kosztolták őket, néha még nekünk is hoztak némi megspórolt eleséget. Ők voltak a »legmódosabb« foglyok köztünk. A legszegényebbek pedig az útépítő és karbantartó brigád tagjai, akik a városon kívül dolgoztak, így nem volt lehetőségük se feketemunkát vállalni, se kéregetni. Az építőbrigád Munkács-környéki svábjai nem jártak hozzánk, ők zárt közösségbe tömörültek. A városban dolgoztak, különböző építkezéseken, javítómunkálatokon, tehát lehetőségük volt pénzért feketemunkát vállalni.”

Horváth László a szolyvai gyűjtőlágerben, menetközben, illetve Szolyva és a lengyelföldi Sanok közti útszakaszon, a Duklai-hágón áthaladva, Sanokból marhavagonban utazva Ocsemcsiri felé megtörtént sikeres és si-

kertelen szökési kísérletekről is beszámolt: „A lágerben sokszor azzal biztattuk magunkat, hogy a szabadságunkat elvehették, de jogunk a szökéshez megmaradt. Ami persze nem volt könnyű, többen sikertelenül próbálkoztak.” Például már Grúzföldre érve, „hárman is megkísérelték a szökést a vagonból, de egy ukrán vlaszovista besúgta őket. Mindhármójukat nagyon megverték, más vagonba helyezték.”

Elmeséli, hogy egy továbbszolgált jutási szakaszvezető, egy pesti újságíró igazi, klasszikus szökést hajtott végre. „A tengerparti homoklapátolás közben mindketten eltűntek a pár méterre húzódó, part menti sűrű erdőben. A második napon meghozták a két szökevényt, tépett rongyokban, véresre verve. Minket felsorakoztattak a drótkerítés mellett, s azon túl az örök felváltva ütötték, rugdosták a szerencsétleneket. A lágerparancsnok beszédet tartott, amelynek lényege az volt, hogy így jár, aki szökni próbál – agyonlövik, mint a kutyát. Ki is ásattak egy keskeny, két méter mély gödört, az alélt testeket annak szélére fektették. A parancsnok még megkérdezte, ki akar így járni, aztán pisztollyal a kezében mindkettőt bedobta a gödörbe. Lövés azonban nem dördült. Igaz, mindannyian azt hittük, hamarosan úgymint meghalnak a gödörben, mert a parancsnok szigorúan megtiltotta, hogy enni és inni adjanak nekik. Napokig hallottuk a nyöszörgésüket, amint munkára menet és onnan jövet elhaladtunk a közelikben.

Nem haltak meg. Kitaláltuk a módját, hogyan segítsünk rajtuk. Egy-két erősebb izmú társunk elment a latrinára, a többiek pedig a barakk bejáratánál hangos civakodással elterelték az őt figyelmét; ezalatt kenyér és cukor repült a gödörbe. Besegített a természet is: itt, a tengerhez közel naponta többször felszökött egy-egy kis felhő, bőséges záport zúdítva a vidékre; a gödörfogsággal megbüntetett szökevények így csillapították szomjúságukat, mosták sebeiket. Mindeközben a láger belső-tiszttségviselői, a Munkács-környéki svábok, akik beszéltek oroszul, s a parancsnok szívesen elbeszélgetett velük, folyton győzködtek őt, kegyelmezzen meg a két szerencsétlennek. Ő azonban nem hajlott erre. Egy este aztán amikor a munka végeztével éppen beszélgettek, hiába vezényeltek sorakozót vacsorára – senki nem ment. A parancsnok kérdésére, hogy miért, ezt válaszoltuk: engedje ki a rabokat a gödörből vagy löje őket agyon, különben másnap munkába sem megyünk. Kénytelen volt meghátrálni, a szökevényeket kiszedték a gödörből. Iszonyatos látványt nyújtottak: arcuk bedagadva, tele véraláfutásokkal, egész testükön nehéz bűzt árasztó gennyes sebek. Nem tudtak lábra állni, mozogni is alig. Társaink a vízcsap alatt tisztára mosták és bebugyolálták őket a be-

tegszobából hozott lepedőkbe. A lengyel szanitécek kategorikusan megtagadták ápolásukat, mondván: »nem fogjuk a bűzt szagolni – úgyszólván megdöglenek«. A mi barakkunk egyik sarkában helyeztük el őket, s napközben az ügyeletesek felváltva hajtották róluk a legyeket, naponta cserélték a lepedőket; szándékosan olyan fogoly lett az ügyeletes, aki legalább egy kicsit értett a betegápoláshoz. Mivel orvosság nem volt, a csongori kanász, Pali bácsi a folyópartról – ahol dolgozott – gyógyító füveket hozott, s azok főzetével mosogatták a sebeket. Közben némi pótkenyérrel, cukorral és tojással járultunk hozzá a gyógyulásukhoz. Meglepően hamar felgyógyultak. Az újságíró később velünk jött Tbiliszibe, a szakaszvezető – mint anyaországi illetőségű – ott maradt. Tbilisziben már senki sem foglalkozott a szökés gondolatával – beletörődtünk sorsunkba.”

Horváth László és Nagy Jenő munkatáborát 1946 május közepén számolták fel és a hazatérésre is megjött Moszkvából az NKVD-parancs. Ezzel befejeződött a „tizenegy hónapig tartó rabság” Tbilisziben. Beárnyékolta örömlenket az is, hogy földink, H. Béla örökre ott maradt egy jeltelen sírban a hegy tetején, kívül a temetőn. Még 1945 nyarán halt meg, saját szenvedélye végzett vele cukoradagját rendszeresen dohányra cserélte, alig evett, legtöbbször a lágeri lötytyöt. „Legyengült, végzetes székrekedést és gennyes bélfertőzést kapott. Orvosi kezelés nélkül, szörnyű kínok közt halt meg. Két szál deszkán mi, beneiek vittük fel négyen a meredek hegyre, amelynek sziklás talajában a sírásók két nap alatt csupán alig egy méter mély gödröt tudtak ásni, ráadásul az is rövidre sikerült – a halott két lába fennakadt. Estére járt már az idő, a gödör tágítása számításba sem jöhetett, a holttestet pedig nem hagyhattuk ott temetetlenül a sakálok miatt. Fekete képű, ferdeszemű kísérőnk mérgesen mutogatott valamit, de nem értettük, mit akar. Végül vette az ásót, kegyetlen szadizmussal, térdben eltörte a halott lábát, mire az beleesett a gödörbe. Így földeltük el – meztelenül, kifordulva az ég felé meredő lábakkal...”

Hazafelé menet a következő útvonalon haladtak át: Tbiliszi-Kaszpi-tenger melléki települések-Kubany-Don-Rosztov-Ukrajna déli része a romániai Jasi (Jászvásár–Máramarosziget). Itt kellett megvárniuk, amíg a „szemközti Aknaszlatinára megérkezik Ungvárról a bizottság, amely átvesz bennünket, illetve kiadja az elbocsátó igazolásokat. Várakozás közben orosz orvosok meztelenre vetkőztetve alaposan megvizsgálták bennünket, egyidejűleg az esetleges SS-múltra utaló tetoválásokat vagy azok nyomait keresve. A máramaroszigeti láger ugyanis tele volt német hadifoglyokkal.”

Innen futva siettek át a vasúti hídon Aknaszlatinára. „A bizottság már várt, tipikus orosz bürokráciával, azaz vérforraló lomhasággal munkához látott. Néhány fogoly kiment a vasútállomásra, megkérték az állomásfőnököt, addig ne indítsa el a vonatot, amíg mindannyian meg nem kapjuk az elbocsátó igazolást. Az állomásfőnök még régi magyar káder volt, megértette a helyzetet és a szerint cselekedett: arra hivatkozott, hogy a mozdonyvezető »hibát jelentett, azt bütyköli«. Végül is mindenki megkapta a noteszlapnyi igazolást, rajta a szöveggel: X. Y.-t elbocsátották a hadifogolytáborból, és állandó lakhelyére utazik. Ott állt a dátum is – 1946. június 6., valamint bizonyos Kusztyikov őrnagy, az UNKVD parancsnokának aláírása.

A túlsúfolt személyvonaton egész éjjel senki sem aludt, a vidám hangulat egyetlen percre sem hagyott alább. A mozdonyvezető sűrűn, jókat füttyentett, Királyházáig behozta a késést.

Vonatunk reggel hat óra körül futott be a benei kis megállóba, ahol 19 hónapig tartó raboskodás után, Isten segítségével végre hazai földre léphetett 12 szabadult fogoly.”

Megszemléltük a hadifoglyok által épített objektumokat is. Leverten vetjük tudomásul, hogy mindenütt felszámolták az egykori lágerhelyeket, a feltelezett temetőket. Ezekben a területeken nemrég épült lakóházak állnak.

Tbilisziiben már félig beépítésre került az Állami Egyetem épülete mögötti hadifogolytemető. Fejet hajtottunk és imádkoztunk halottjaink lelki üdvéért a „Zeemka” hadifogolytemetőben.

RUSTAVI

A grúz fővárost magunk mögött hagyva kísérőinket arra kértük, mutassák meg csoportunknak a történelmi nevezetességeken kívül Tbiliszi vonzáskörzetében – a túlélők által is emlegetett – GUPVI-GULÁG lágerhelyeket, és a hozzájuk tartozó hadifogolytemetőket is. Az írások szerint a fogva tartott internáltak és hadifoglyok, valamint a politikai elítéltek ezrei első-sorban utakat, vízelvezető csatornákat, vízierőműveket, ipari létesítményeket, lakóházakat építettek. Az ingyen munkaerőből bőven jutott az ipari üzemekbe és a mezőgazdasági szektorba is. A szűkös napi eledelért keményen dolgoztak, az NKVD által diktált munkatempót nem sokan bírták, a hajcsárok a gyengébbekre, a betegek, mint hullajelöltekre tekintettek, akiknek a sírok kiásása is nagy kihívást jelentett, hiszen mindenütt erősen köves volt a talaj. A térség kisebb temetkezési helyeit azóta felszámolták.

Egy nehezen megközelíthető domboldalon mégis találtunk egy gondozott német hadifogolytemetőt. Az információk szerint a német hadisírgondozók évekkal ezelőtt újjították fel.

A kegyeletteljes főhajtás után Grúzia délkeleti részében, Tbiliszitől 25 km-re, a Kura folyó völgyében elterülő Rustaviba is bérelt autóbusszal jutotunk el. A főiskolai történész ezt a helységet az ország legrégebb településeként mutatta be. Aztán az Alsó-Kartli régió kereskedelmi, kulturális központját a világhódító mongolok a tizenharmadik században földig rombolták. Mintegy hétszáz éven át puszta, elhagyatott, elátkozott hely volt, csak a szovjet megszállás időszakában, különösen a második világháború után, főleg német hadifoglyok ezreivel építették újjá. A Németországban leszerelt, teherszállító vagonokkal ide transzportált gyárakat – szigorú NKVD felügyelet alatt – német mérnökök közreműködésével újra összerakták, beüzemelték, a gépek, gyártósorok kezeléséhez szükséges munkaerőt betanították. Ekkor indult rohamos fejlődésnek az iparváros, területe meghaladta a 60 négyzetkilométert, lakosságát mintegy százezer főre duzzasztották fel.

Bejártuk a német, magyar foglyok által tervezett, épített városnegyedeket, ahol napjainkban grúz, orosz és más nemzetiségű családok laknak. A Szovjetunió összeomlása, illetve a rendszerváltás után a gyárak többségét bezárták, mert termékeik döntő többségét Oroszországban értékesítették. Újraindításuk is okafogyottá vált, miután kitört a grúz-orosz-abház háború, ennek tudhatóan a kereskedelmi, gazdasági kapcsolatok megszűntek, ezek váltak munkanélkülivé. A szakképzett mérnökök, munkások is családjaikkal örökre elhagyták a „bedőlt-iparú” várost.

A város több pontján szembetaláltuk magunkat – képletesen szólva – a szocializmus hagyatékával, az elenyésző csontvázaknak avanszált, lerobbant gyártelepekkel, amelyeknek az alapberendezéseit Németországból zsákmányolták.

A sorsukra hagyott gyár-objektumoktól úgy ötszáz méternyire vettük észre a német hadisírgondozók által felújított első német hadifogolytemetőt, amelyet a „Kaukázusi 181. számú főtábornak” tulajdonítanak, ide tartozott a rustavi város területén felállított 2., 3., 5., és a 6-os légerrészleg, ezeknek az összlétszáma 10 ezer fő körül volt. A 181-es számú főtáborhoz tartozott még a Bulacsauri Duseti körzetben felállított 4. számú légerrészleg, melynek temetőjében 11 magyar van elhantolva. Hogy hány német hadifogoly nyugszik Rusztaviban, arról nincs adatunk, viszont az egyik moszkvai levéltári dokumentumban 81 elpusztult magyar hadifoglyról – nevek felsorolása nélkül – tesznek említést.

A Rustavi munkatábor egykori lakója, a kenderesi **Barabás Elek**¹² írásos beszámolójából megtudjuk, hogy a tbilisi környéki, kopasz hegyek között felállított lágerben 1945 „júliusban már mintegy 2500-an lehettünk, de még mindig érkeztek újabb és újabb csoportok. Az orvosi ellátás nem volt megfelelő. Szerencsére a foglyok között orvosok is voltak, akik sokat segítettek a betegek gyógyulásában. Ilyen volt a két magyar orvos: dr. Bodó és dr. Klein orvosszakosok. A magyarokat 1948 november végén hazaengedték, de hatvan főt – köztük engem is – visszatartottak: nem közölték az okát! Először Rustaviba vittek ...”

Az idézett beszámoló szerint a munkatábor állományának egy része magyar volt és cáfolja azt az állítást, hogy a lágerben kizárólag német hadifoglyok tartózkodtak. A kérdés felvetésétől függetlenül fontosnak tartottuk a megemlékezést a sírkertben.

Hofnungstal-traubental. Rustavitol és a „kísértett-gyártelepeitől” elbúcsúzva, Tbiliszi felé, délutáni program-sorozatunk további helyszíneire siettünk. Útközben megtekintettük a *Hofnungstal-traubental* német polgári temetőt, elhagyatott, gondozatlan állapotban találtuk, ennek az a magyarázata, hogy a második világháború előtt Sztálin parancsára, az NKVD szervezésében, ebből a városkából is kitelepítették az etnikai németeket. A későbbiekben a túlélők közül néhány család visszatelepült, ám azóta az elhunytak hozzátartozói is kihaltak, egy részük viszont Tbilisziben telepedett le. Ezért nem találtunk németül beszélő lakost az egykor németek lakta városrészben sem.

A tbilisi németek központjában. A Grúziában letelepedett és ott élő német kulturális szövetség központi székházát – a pécsi Német Kör képviseletében előzetes bejelentkezés folytán – Tbilisziben felkerestük. Közben elbeszélgettünk **Anna Ardeleannal**, a Tbiliszi Városi Tanács nemzetközi kapcsolatokért felelős főosztályvezetőjével, és a „*Georgia Today*” angol nyelvű heti lap újságírójával.

Ezt a napot az itteni etnikai németeknek szenteltük, életvitelükkel, környezetükkel ismerkedtünk. Meglátogattuk Tbilisziben a *Neutiflis német városrészt*, ezekben a házakban főleg grúzok élnek. A városépítők csekély létszámú leszármazottjai a rendszerváltás után létrehozták a *Georgiai Németek Egyesületét* („*Einung*” – *Assoziation der Deutschen in Georgien*). A többfunkciójú székházban csoportunkat **Alexander Feldmaier**, az *Assoziation der Deutschen Gerorgiens* igazgató-helyettese fogadta. Ritkaságszámba menő eseménynek, megható találkozáson lehettem tanúja, krónikása, hiszen két független ország, két etnikai népcsoport érdekvédelmi egyesület-vezetői,

aktivistái találkoztak, osztották meg egymással a diaszpórában élő németek nyelv-, irodalom, nemzetiségi hagyomány, tudaterősítő akciók ápolásával kapcsolatos tapasztalataikat. Németül, oroszul, grúzul és magyarul társalogtunk. Az igazgató-helyettes általános tájékoztatóját **Walterné Müller Judit** tolmácsolta németről magyarra és fordítva.

Csoportunk vezetője, **Matkovitsné-Kretz Eleonóra** elnökösszony a magyarországi németekről szóló beszámolóját hol anyanyelvén, hol magyarul mondta el.

A papírra vetett gondolatok közül tetszett nekem az a kijelentés is, hogy a 19. század folyamán a német telepesek nem hódítóként, nem fegyverrel a kezükben érkeztek Grúziába, hanem kifejezetten az orosz cárok felhívására a Baltikumból, Bajorországból, Ausztriából, Svábföldről és más régiókból települtek ide az oroszokkal együtt. Lelkesen jöttek a különböző mesterségek birtokában, hogy a korábban a grúzokra erőltetett iszlám iránti kulturális irányultságot visszaszorítsák, hogy a grúzok nyugati mintára európaizálódjanak. Önzetlenül megosztották tudásukat a helyi lakossággal, a városokban házakat, gyárat építettek, mezőgazdasági javakat feldolgozó korszerű egységeket létesítettek stb. A későbbiekben európai arculatot adtak Tbiliszinek is.

Keserűen jegyezte meg, hogy a virágzó német telepesi közösségeket váratlan csapásként érintette Grúzia szovjetizálása, amely számos áldozattal járt. A második világháború kitörése idején és az azt követő években a német kolóniák felszámolása fokozódott. Sztálin nemcsak az Észak-Kaukázusban élő kisebb népeket (*csecsenek, ingusok, karacsajok, balkárok*) vádolta meg a náci németekkel való kollaborációval, hanem az etnikai német telepeseket is. Velük egyidőben elrendelte kitelepítésüket Szibériába, Közép-Ázsiába, legtöbbször a távoli Kazahföldre. Egyes családok csak a Sztálin-halála utáni években szivárogtak vissza eredeti lakhelyükre. Az igazgató-helyettes ezt a moszkvai intézkedést – a németek esetében is – népirtásnak minősítette. Például a közel százezres Tbiliszi német közösségből közel kétezren maradtak meg a városban. Napjainkban, kiemelten Németország Tbiliszi nagykövetsége, a németországi segélyszervezetek támogatásának köszönhetően különböző projektek realizálódnak, hogy a maradék német telepesek leszármazottjait egybetartsák és elindítsák őket az önszerveződés, a fejlődés útján. Például a székházban a Németországból érkezett voluntőrök segítségével a német gyökérű fiatalokat német nyelvre és kultúra-szeretetre tanítják.

***

Magyarország Nagykövetségén. Késő délután a Tbiliszit tanulmányozó utunk *Magyarország Nagykövetségén* fejeződött be. **Dr. Pető Szilvia** ideiglenes ügyvivő háziasszonyként a csoportunkat meleg fogadtatásban részesítette, fogadást rendezett tiszteletünkre. Mondván, néhány napos késéssel az államalapító Szent Istvánra is emlékeztünk, amelyen jelen volt a grúz értelmiség néhány kiváló képviselője, köztük történész kalauzunk is. Arra is emeltük pezsgős poharunkat, hogy már 25 éve létezik a magyar-grúz diplomáciai kapcsolat, felvételének időpontja: 1992. május 14. És 2008-ban hivatalosan is megnyitották Tbilisziben a magyar nagykövetséget. Azóta a kétoldalú kapcsolatrendszer politikai légköre baráti, megoldatlan kérdések nem terhelik.

Pohárköszöntők sora hangzott el. Ittunk grúz barátaink egészségére, országaink jó kapcsolatainak további kibontakozására és kiváltképpen Georgia függetlenségére, hogy azóta az oroszok halálos öleléséből kiszabadulva a képzeletbeli stafétabotot az Európai Unió és a NATO-n keresztül az USA vette át, hogy hamarosan az EU eltörli a grúz állampolgárok rövidtávú vízum korlátait¹³.

Ezekről a kérdésekről a grúz intelligencia és a magyar diplomácia képviselőivel nyíltan elbeszélgettünk, közvetlenül is megtapasztaltuk, hogy aggódnak saját jövőjükért, nemzeti kultúrájukat féltik és egyben büszkén ápolják azt. Mindezen túl a grúz-orosz-abház-oszét kapcsolatokat terhelő konfliktusok békés megoldására, rendezésére törekszenek.

Grúzia az új stratégia jegyében arra is törekszik, hogy a kaukázusi népek központja, szellemi világitótornya legyen. Ez a projekt egyelőre kulturális mezben jelentkezik, s hivatalos célja a „*kaukázusi civilizáció értékeinek megőrzése*.” Ezeket a projekteket egyelőre sikeresen fékezi Moszkva, de a grúz stratégia harmadik jelentős eleme, a nemzetközi konferenciák szervezése cserkesz ügyben eddig meglehetősen sikeresnek bizonyult. Többek között nemzetközi szinten is fölkarolta a *cserkesz mozgalom* ügyét. A cserkeszek ugyanis azt követelik Oroszországtól és a világ közvéleményétől, ismerjék el népiirtásként azt a mészárlást, amit 1864-ben, *II. Sándor cár* uralkodása idején hajtott végre ellenük a cári orosz kormányzat. A mai történészek 400 ezerre teszik a halottak és majdnem félmillióra az elűzöttek és deportáltak számát. Csak egy maroknyi cserkesz maradhatott Oroszországban. Tbiliszi tehát a cserkeszek ügye mellé állt, ami annyiban a naci-

onalista cserkesz értelmiségnek is tetszik, hogy mostantól Moszkva sem ignorálhatja a cserkesz problémát. 2011-ben a grúz parlament egyhangúlag elfogadta a cserkeszek álláspontját a népirtásról, ezzel Grúzia lett az első olyan ország a világon, amely ezt tette. 2012-ben a grúzok még tovább mentek: május 21-én felavatták a cserkesz népirtás áldozatainak emlékművét *Anakliában*, *Szocsitól* mintegy 200 kilométerre délre, és közvetlen szomszédságában a Kreml által támogatott szakadár Abháziának.

A grúzok részéről üdvözlendő és egybehangzó vélemény az is, hogy az EU felé vezető úton nagyra értékeli Magyarország támogatását, a két baráti ország további célja a gazdasági együttműködés, a grúz és magyar diákoknak szánt oktatási csereprogram, közös kulturális, tudományos projektek megvalósítása. Láttuk azt is, egyre több magyar turista – vízummentesen, érvényes útlevelemmel, legutóbb már magyar személyi igazolvánnyal, tranzitmentes repülőjáratokkal – utazik ide és szabadon csavarog az országban, strandol a grúz tengerparton.

Az est folyamán elégedetten állapítottuk meg, hogy Tbiliszi és Budapest testvérvárosi kapcsolata is jó irányban halad. E tekintetben néhány adat is elhangzott. Például a grúz nagykövetség részvételével 2011-ben Budapesten felavatták a híres 12. századi grúz költő, **Sota Rusztaveli** szobrát Hegyvidéken a Kút völgyi és a Virányos út kereszteződésében. A grúz-magyar barátság nevében a Józsefváros és a X. kerület határához közeli Vagon tér a fővárosi közgyűlés döntése nyomán 2013-tól a grúz főváros után a Tbiliszi tér nevet viseli. Georgia budapesti nagykövetségének adatai szerint a Magyarországon állandóan élő grúzok száma félszázra tehető és közel félszáz diák különböző felsőfokú intézményben tanul. Évről évre bővül a kulturális együttműködés. Például nemzetközi elismerés övezi a Magyarországon is vendégszerepelt *Kaukázusi Grúz Nemzeti Táncszínház* produkcióját, másnéven a *Georgian Storm – A grúz vihar* – illetve a „repülő grúzok” című tüzes temperamentumú, elsöprő energiájú előadást, a táncosok tökéletes képet nyújtanak a Kaukázus és Grúzia ősi kultúrájáról. Hasonló magyar népi táncprodukciók, különböző kiállítások kerültek Tbilisziben is bemutatásra.

Azzal váltunk el tbiliszi barátainktól, hogy a meglévő magyarországi IPU grúz-magyar tagozat kapcsolatépítő tevékenységének példáját követve, kezdeményezzék a *Grúz-Magyar Baráti Társaság* létrehozását, hogy a „népi diplomácia” gondolatkörének útján haladva, sokoldalú kapcsolatrendszer kiépítésére törekedjünk, hiszen érezhető rokonság van a magas kultúrával rendelkező, függetlenségéhez ragaszkodó két „büszke” nép kö-

zött. Azóta az első konkrét lépést – informális vonalon – megtettük. **David Jishkarini** történész, a Tbiliszi (SOVLAB), egyik főiskolai docense és **Marina Chaduneli** a tbiliszi magyar nagykövetség tolmácsa kérésére megküldtem a Grúz földre „malenkij robotra” elhurcolt **Nagy Jenő Megalázta-tásban** című, 1993-ban Ungváron sajtó alá rendezett emlékirat elektronikus változatát. Barátaim úgy döntöttek, hogy grúz nyelvre lefordítják, mert semilyen anyagaik nincsenek a Tbilisziben raboskodó magyarokról.

GORI, AHOL ŐRZIK SZTÁLIN EMLÉKÉT

Kutaiszi felé menet *Goriban* megálltunk, amely 54 ezer lakosú iparváros, autópályán 82 kilométerre nyugatra Tbiliszitől, és 150 kilométerre van Kutaiszitől.

A *Liakhvi* és a *Mtkvari* folyók találkozásánál felépült Gori többek között arról is nevezetes, hogy ezer évvel ezelőtt **Dávid** az építő grúz király alapította és hogy egy hetedik században épült várban is lehet gyönyörködni. Mindezt elhomályosítja, felülírja az a tény, hogy itt született **Joszif Dzsugasvili**, vagy ismertebb nevén **Joszif Visszarionovics Sztálin**, és ennek okán itt található a világ egyetlen Sztálin múzeuma. Érdekességként még az is megemlíthető Goriról, hogy az egyik testvérvárosa egyébként az ausztriai *Braunau*, ami pedig **Hitler** szülővárosa. Legutóbb a 2008-as dél-oszétiai háború során került be a nemzetközi hírekbe, amikor is az orosz hadsereg bombázóinak támadása miatt is sok ház megsérült a külvárosban, azóta a megrongált házakat helyreállították.

Személyesen, mint GULÁG-GUPVI kutatót, rendkívüli módon érdekelt, hogy miként tud a grúz nép szembenézni a minden bizonnyal legismertebb szülöttének az emberiség ellen elkövetett rémtetteivel, akinek nevéhez fűződik például a világ legnagyobb megsemmisítő tábor-rendszerének, a Lenin által létrehozott Gulágnak a kiterjesztése, milliók életének kioltása.

Az átjárható termék kiállítási anyagai Sztálin gyerekkorától a kommunista mozgalomban való részvételen keresztül a kiépülő személyi kultusszal bezárólag, a nagy vezér haláláig erősen dokumentált életútját mutatja be, mások mellett családját, küzdőtársát, Lenint és a „nem kegyvesztett elvtársait”. Külön teremben látható a Sztálint dicsőítő tárgyak (faliszőnyeg, festmény, szobor, számos kiadvány stb.) sokasága. Időrendben sorakoznak különböző ajándékok a kínai, magyar és más népektől, így tovább. A hatalmas múzeum egy ósdi vidéki helytörténeti kiállítás szintjén mutatja be a felsora-

kozottatott tárgyakat, melynek hangulata „államszocialista romantikát” ébreszt.

A múzeumból kitántorogva, elkeseredve állapítottam meg, hogy egyetlen egy levéltári iratot, képanyagot nem találtam a GULÁG-GUPVI áldozatok milliőről, akiket a diktátor parancsára, kedvenc hóhérainak közreműködésével öletett meg, csukatott börtönökbe, koncentrációs haláltáborokba.

A tárlatvezetőt is kifaggattam. Ezek szerint az idősebb korú grúzok többsége azért jön ide, mert nemzeti történelmi személyiségként tekintenek rá. Az orosz turisták (főleg veterán kommunisták) a legelvakultabban tisztelik Sztálint, mert győzelemre vezette a Szovjetuniót a náci Németországgal szemben, cselekszik ezt annak ellenére, hogy nevéhez fűződnek az eddig feltárt tömeggyilkosságok, a munkatáborok és a kollektivizálás. Egyébként a szovjet diktátor halálának évfordulóján minden esztendőben az orosz kommunisták virággal borítják be Sztálin moszkvai síremlékét és küldöttségük megkoszorúzza a Gori Sztálin-szobrot is, és az ortodox templomban gyertyát gyújtanak emlékére. A kíváncsi nyugati turistákat is láttam, akik közelebbről ismerkedtek meg a világ egyik legvéresebb kezű szovjet diktátorával.

A múzeum parkjában látható a grúz haza dicső fiának szülőháza orosz és grúz felirattal: „*Itt született és itt élt 1879-től 1893-ig a nagy Sztálin, a világ dolgozóinak vezére*”. Többek között megtekintettük a Szovjetunió generalisszimusza páncélozott vasúti kocsiját. Mivel „repülőgép-iszonya” volt, mindenhová ezzel utazott, a jaltai és a teheráni konferenciákra is, ahol aztán a világháború utáni újrafelosztásról döntött.

Csoportunk is csalódottan lépett ki a múzeumból, mert állandó tárlatából nem derült ki számunkra, hogy ki is volt valójában a szóban, írásban, képben, tárgyban egekig istenített „Vörös diktátor”. Erről töprengve eszembe jutott az egyik legismertebb kárpátaljai „*Láger ballada*”, ismeretlen szerzője az áldozatok nevében tömören fogalmazta meg a válaszáat:

*„Sztálin Jóska, te vad hóhér,
megfordulhatsz sírodban,
átok veri porcikádat,
nem pihenhetsz nyugodtan.*

*Álnok szavad, hazug szavad,
de sok népet ámitott,
megszenvetdék hatalmadat
az ártatlan magyarok.”*

A „*kaukázusi vad hóhér*” hatalmát mások mellett sok százezer ártatlan magyar is megszenvedte. Egyébként Gorin kívül Grúziában azért nem bálványozzák annyira Sztálint. A főtérről már 2010-ben eltüntették a hatalmas Sztálin-szobrot, amelyet *Miheil Szaakasvili* elnök rendelt el. Indoklásképpen egy minisztere azt nyilatkozta, hogy „*történelmi példaképként olyan emberekre kell emlékeznünk, akik normális, civilizált országot próbáltak teremteni. Egy ilyen vérszomjas hóhér nem lehet a példaképünk*”. A helyi emberek esetleges tiltakozását elkerülendő, az éjszaka leple alatt távolították el, és a Sztálin-múzeum közvetlen szomszédságában állították fel a szobrot. Ezzel egyidőben országsherte megkezdték a Sztálin nevét viselő utcák, terek átnevezését is.

TKIBULI

Kis kitérővel eljutottunk a „hegyek közé szorult” 15 ezer lakosú *Tkibuliba*, Észak-Grúzia szénbányászati központjába. A rendszerváltás után egy időre leállt a szénbányászat, ennek következményeként 10 ezer fővel csökkent a település lakossága. A szénkitermelést napjainkban a törökországi nagyvállalkozók működtetik. Híres a csepkőbarlang-rendszere, és a település határában lévő teaültetvény is, melyhez hasonló minőségű nincs több az országban.

A bányavárosban megszemléltük a németek által rendbe hozott hadifogolytemetőt. Itteni lelkes kísérőink már vártak minket, a fogadóbizottság tagja volt *Boris Gabriadze* önkormányzati képviselő, *Koba Giorgadze*, a város főépítésze és *Turziladze Tarijev* temetőőr.

Tkibuliban volt felállítva a hírhedt 518. sz. főtábor (sz. 243) 1. és 2. számú részlege, másnéven bányaláger, ahol a három barakkban kétezer főleg német hadifoglyot szállásoltak el. Köztük magyar rabok is voltak, valamennyien szemet bányásztak, követ fejtettek, házakat, utakat, vízierőművet építettek. Az 518-as hadifogoly-főtáborhoz tartozott a Csikauri 4. számú, a Zasztafani 5. számú és a Kvezani 6. számú részleg is, ahol főleg németeket dolgoztattak. Az 1945-1949 között fennálló tábor német halottjainak számáról nincs adatunk, az eddigi ismeretek szerint az 518-as hadifogoly-főtábor mind az öt részlegében 13 magyar fogolykatona hunyt el.

Georgia Tkibuli településén, a német állam támogatásával felújított német-magyar hadifogolytemetőben (az agyonhajszolt rabok 1945-1949-ben a helyi szénbányában, az építkezéseken stb. robotoltak) lebonyolított

megemlékezésen a magyarbarát grúzokkal együtt énekeltük a *Szuliko* mélabús grúz dalocskát, megkönnyeztük halottjainkat, hiába volt ez állítólag Sztálin Jóska, a vad grúz hóhér kedvenc nótája. **Berghoffer Róbert** internált túlélő is említést tesz emlékiratában, hogy itt Grúzföldön a munkás-század zenekara a munkatáborhoz közeli településeken a lágerparancsnokság engedélyével gyakran előadták ezt a dalt is. Mint írja: „*Rázendítettünk a Szulikóra. Pillanatok alatt megváltozott a hangulat. Rögön kinyílt a szemük, de a torkuk is...*”¹⁴

Szulikó

*Fájó szívem majd meghasad,
nem találom sírhantodat.*

[*: Űzött, hajtott bú-ú-ú-úm, bánatom.
Felelj, hol vagy szép Szulikóm? :*]

*Erdők mélyén, vén fák alatt,
piros rózsaszál most fakad.*

[*: Mint a rózsa hús hajnalon,
Úgy virultál szép Szulikóm.:]*
*Sűrű lombok közt fenn a fán
rejtőzött egy szép kismadár.*

[*: Kis madárka lány hangodon
Mondd meg, hol van szép Szulikóm?]*
*Rám borult az éj csendje már,
megszólalt a szép kismadár.*

[*: Csengő hangja szállt, úgy dalolt,
mintha mondaná, én vagyok.:]*

(Szerzője Akakij Cereteli, a zenét pedig Varenjka Cereteli szerezte, a keletkezés időpontja 1895.)

Közismert, hogy közel egymillió függetlenségért küzdő grúz értelmiségi vált a kommunista diktatúra áldozatává. Ez a dal most a rabok temetőjében a magyar-grúz szolidaritás jelképévé vált.

Az elhangzott dal kapcsán kalauzunk, **Koba Giorgadze**, a város főépítésze egy történetet mesélt el. 1910-ben a központi desztalinizációs intézkedésre, 2010-ben a főtér rekonstrukciójára hivatkozva Sztálin emlékművét eltávolították, amely ellen a helyi lakosok egy része hevesen tiltakozott. Ennek előzmé-

nye az volt, hogy először még Sztálin idején kapott a városban szobrot a grúz nép nagy fia, amit a 80-as évek végén lebontották, majd a 90-es évek közepén – a lakosok követelésére – Sztálin szobrát ismét felállították. Ezt a szobor-ügyet azóta is szégyenletes történetek közé sorolja, mivel az európeér gondolkodású grúzok döntő többsége a nyugati integrációra törekszik.

A helyi polgármesteri hivatal **Silva Garéidé** alpolgármesterükkel az élén, őszinte barátsággal fogadta a történelmi zárandokút résztvevőit. Beszélgetésünk idején kijelentette, hogyha kérjük, szívesen ad engedélyt egy magyar-német-grúz nyelvű emléktábla elhelyezésére a város területén.

Elutazásunk előtt újdonsült barátaink bemutatták a felújítás alatt lévő *Tkibuli Helytörténeti Múzeumot*, a lágeréltre vonatkozó töredékdokumentumokat. Nagy meglepetésünkre egy unikális olajfestmény is előkerült. A kép hátoldalán ez olvasható: „*Tkibuli 1848-ban*”, alkotója **Christian Dehler** stuttgarti hadifogoly. A német lágerfestő egykori munkahelyét, a szénbányát és szálláshelyüket, a hegyoldalban felállított barakkokat örökölte meg. A házigazdák megengedték, hogy lefényképezzük a múzeum féltve őrzött tulajdonát, a műnek felbecsülhetetlen művészi és kordokumentum-értéket tulajdonítanak.

KUTAISZI

Tbiliszitől 221 km-re van Grúzia második legnépesebb metropolisza, Kutaiszi, mint kiderült, Szombathely testvérvárosa, több mint 200 ezren lakják.

Ideérkező csoportunkat Kutaisziben **David Megrelishvili**, az önkormányzat nemzetközi kapcsolatokért felelős főosztályvezetője fogadta, aki nagyvonalakban bemutatta az ősi települést, amelyet 3300 évvel ezelőtt alapítottak. Egy ideig fővárosa volt az ókori Kolchisznak, a középkori és Imereti királyságoknak. Ez utóbbit Oroszország 1810-ben bekebelezte, és Kutaiszi székhellyel létrehozta a Grúz kormányzóságot. Mielőtt Georgia 1991-ben kivívta függetlenségét, Kutaiszi fontos ipari központ volt, napjainkban az ország legjelentősebb oktatási és tudományos központja. Például a Gelati Tudományos Akadémiát és a Gelati Kolostorkomplexumot a tizenkettedik századi grúz király, Dávid, az építő 1106 körül alapította. A huszadik század harmincas éveiben létrehozták az Akaki Tszereteli Állami Egyetemet.

Arról is nevezetes, hogy 2011-ben a decentralizáció szellemében új törvényt hoztak, a grúz Országgyűlést (Parlamentet) Tbilisziből ide költöztették, a hatalmas üvegpalotát közletről is megtekintettük. Idegenvezetőnk

megjegyezte, hogy ezt az impozáns, modern vonalú épületet 2012-ben egy lebontott szovjet emlékmű helyén építették fel.

Az idegenvezetőnkkel, **David Dishkarianival**, a Kutaiszi önkormányzat nemzetközi kapcsolatokért felelős főosztályvezető helyettesével először a város és környék nevezetességeit kerestük fel (Uqimerioni Erőd, Történeti Múzeum, St. Thekla templom, St. Elijah próféta templom, St. Cyprian és Jusztina templom, Fehér Híd, Motsametakolostor, Geguti Palota, helyi termelők által üzemeltetett piac, régi zsidónegyed, Prométheusz barlang stb.)

A nap második felében csoportunk kétfelé oszlott, a fiatalok elindultak felfedezni a *Szvanétihez* közeli kalandparkot, ami napjainkban Grúzia egyik leglátogatottabb hegyvidéki, vadregényes régiója.

A második világháború után Kutaiszi fontos ipari központ volt. Ennek fejlesztéséből a magyar hadifoglyok is bőven kivették részüket. A barakk-lágereket a külvárosban már nem találtuk, itt is felszámolták a rabtemetőket, a munkatáborok egykori telepeit, ahol például a Kolhida autógyár építésénél, majd a gyártási folyamatban 150 ezer munkás, sok ezer hadifogoly, köztük Érdről elhurcolt etnikai német férfiak is dolgoztak. A feljegyzések szerint Grúzföldön „*a meleg és erős napsütés kínozza inkább a foglyokat*”, lehetetlen volt innen megszökni, mert a helyi lakosok a szökevényeket feladták, ezért a lágerparancsnokságtól pénzzutalmat, élelmiszert kaptak. Az érdi Eszes Vendel túlélő szerint „*A lakosok jószívűek voltak. Igaz, ez már a harmadik évben volt, nem az elején.*”¹⁵

Láttuk a rabok által emelt lakónegyedeket, a Kolhida autógyárat, amely most felszámolás, átalakítás alatt van.

A rendszerváltás után a város ipargazdasága összeomlott, a gyárakat bezárták, ekkor a várost ezrek hagyták el, hogy a szomszédos országokban keressék a boldogulást.

MAGNETITI-UREKI

Az utolsó napon busszal jutottunk el Ureki és Magnetiti falvakba, ahol **David Robakidze** Guria régió kormányzóságának egyik helyi képviselője és **Sota Tavberidze** nyugdíjas idegenvezető úr közreműködésével felkerestük a Fekete-tenger melléki egykori lágerek, munkatáborok helyeit is.

A kutatóút fáradalmait a Kutaiszihoz közeli, 60 km-re lévő Fekete-tenger parti Ureki-Magnetiti unikális strandján pihentük ki, amelynek homokburkolata természetes vasporral, illetve vasérc-szemcsékkel van ve-

gyítve, csontjainkból egy-kettőre kiszívta a fáradságot. A jelentős forgalmat lebonyolító üdülőhely Tbiliszitől 300 km-re, Batumitól 42 km-re van. Helyrajzilag a közeli *Adzsaro-Guri* hegységből eredő *Natanebi* és a *Supsa* folyók közötti síkvidéken terül el.

A Kaukázusi hegyekből az évmilliók folyamán a vasport a közeli, tengerbe ömlő folyók hozták le. Kitermelése 1945-ben¹⁶ kezdődött, és főleg hadifoglyok ezreit dolgoztatták, több mint 20 barakkot építettek, a négyszög alakú munkatáborat bambusznád-kerítéssel vették körül. 1947-ben a baskíriai Oktyabrszkij városból ideszállítottak közel ezer magyar internáltat, illetve etnikai németet, férfiakat és nőket, akik kézi erővel gyűjtötték össze a vasszemcséket, amelyet magas minőségi tartama miatt a kőolajiparban hasznosították, ebből a vasporból 28 országba is szállítottak. Az 1946-1971 között létrejött munkástelepülésből fejlődött ki a gyógyüdülő városka, miután 1960-ban a moszkvai vezetőség leállította a vastartalmú homok-bányászatot. És 11 km hosszúságban a tengerpart üdülővezetéte lett nyilvánítva, ekkor indították el a picundai fenyők telepítését, mára erdsáv övezi a tengerparti tájegységet. Az ureki központi gyógyüdülőben évente 25 ezer ember fordul meg, akik a mágneses mező gyógyhatásait kihasználva, komplex egészségügyi szolgáltatásban részesülnek. Például a helyi lakók nem ismerik a vérnyomást.

A kutatóterület helyszíni vizsgálatánál budapesti barátom, **Berghoffer Róbert Tabu**¹⁷ című emlékiratára támaszkodtam. Őt és rabtársait a baskírföldi Oktyabrszkijből vasúti szerelvényen indították útnak. Így búcsút intettek Szibériának, Baskírföldnek, a komisz lágerüknek és az itt meghalt 174 honfitársuknak. További útvonaluk a Volga mente-Szaratov-Sztálingrád–Szocsi-Szuhumi-Supsa. Mint írja: „*Ötszázan szálltunk le a vagonokból*”. A tengerparti Szupsza település közeli láger-együttesbe kerültek, melyet az itteni grúz olajvállalat (GRÚZNYEFTPROMOSLENNOSZTY) épített.

Az ötszáz internáltból 160 magyarországi német származású nő volt, új parancsnokuk örmény származású **Zaharov** kapitány lett. A férfiak lakótáborának őrnagy parancsnoka megengedte, hogy a házaspárok és az élettársi kapcsolatban lévők külön pavilonban összeköltözzenek. **Berghoffer Róbert** is itt lépett párkapcsolatba egy szentmártoni **Margit** nevű lánnyal.

A fogvatartók párnapos pihenő, tengeri fürdés után valamennyijüket 10-12 tagú munkabrigádokba osztották. Berghoffer brigádja is *magnetit vaspor* kitermeléssel foglalkozott, és ez a folyamat az aranymosáshoz ha-

sonlított. A vasport elsősorban a hagyományos olajfűrés esetében hasznosították. A túlélő leírása szerint: „*amikor a forgó fej elérte az olajsíntet, mellé beöntik a vasport, ami itt kiválóan keveredik az olajjal, és a fogó fűrésfej körbeprései a furat falára ezt a képlékeny anyagot, ahol ez úgy megszilárdul, mint egy vascső. Ezután már nincs más hátra, mint egy elzáró fejjel ellátni a kutat, és már jöhet is fel rajta az olaj.*”¹⁸

Berghoffert egy ideig erdőirtásra vezényelték, este pedig a zenekarban játszott. Egy ízben a favágáskor balesetet szenvedett és a Batumi kórházban ápolták törött vállcsontját. Felerősödése után a vaspor mosókhoz került. Leírása szerint „*lapátolták be a homokot a teknőbe és egy speciális kis falapáttal, miközben folyamatosan folyt a víz a homokra, a vízzel keveredő homokból kimosták a vasport. Egy mosónak, a tíz lánynak a napi teljesítménye négy tonna tiszta vaspor volt. Hatalmas mennyiségű homokot kellett a mosókhoz szállítani, ugyanis a homokban a vaspor mindössze tíz-tizenöt százaléknyi volt. Ez a munkafolyamat a tűző napon kemény fizikai megterhelést jelentett számukra. Sokan még a műszak befejezése előtt kidőltek.*”

A férfiak közül egyesek ezt a munkatempót nem bírták, inkább a szökést választották, azonban itt is kiderült, hogy a szökni vágyó hadifogoly nem jutott messzire, mert elfogták. A fogvatartók először a Józsi nevű szökevényt kegyetlenül megkínózták, vermet ásattak vele és egy hétig fél liter vízen hagyták szenvedni. Szabadulása napján ki kellett húzni a veremből, egy hétig ápolták, mire újra talpra állt. Ebből okulva, többé senki sem próbálkozott szökéssel. Szerencsére a 1862. sz. láger többi tagja szabadon mozoghatott, az ügyeletes tisztnél be kellett regisztrálnodni, ha hetente egyszer el akartak menni a szupszai piacra élelmiszerért.

A kemény munkás hetek, hónapok váltották egymást, végül 1947. augusztus 25-én felsorakoztatták őket és a lágerparancsnok ünnepélyesen kijelentette, hogy „*a Szupszai 1852. sz. mobilizált munkatábor lakói – (nem elhurcoltak!) – befejezték a megbízatásukat*”¹⁹. Ezzel véget ért a sok szenvedés, hazamehetnek. „*Sokan kötöttek jó barátságot a környék lakóival, akik most kívül a kerítés drótyjánál állva búcsúztatták a hazautazó hadifogoly barátaitak...*”²⁰

A 1852. sz. felszámolt mobilizált munkatáborból „*A lányokat valamilyen meg gondolásból a kis ZIL-ek hozták ki a vasúthoz. Ennyit igazán megérdemelték. Ők voltak a telep valós hősei.*”²¹ A magyarországi internáltak szerelvényei Szocsi-Kutaiszi-Tbiliszi-Baku-Groznij-Rosztov-Odessza útvonalon jutottak el a romániai Foksány gyűjtőtábor területén lévő külön

vasúti vágányok egyikére. Ezután következett az orvosi vizsgálat formalitása. Három év után érkeztek a magyar földre, Debrecenbe a szűrőállomásra, ahol a Szovjetunióból visszatérő hadifoglyokat, internáltakat is ellátták a megfelelő igazolásokkal.

Az emlékirat befejező részéből a következő gondolatot emelem ki: „*Benniüket a német hangzású nevünkért internáltak, ezért a »bűnünkért« már megbűnhődöttünk, csak remélni tudtuk, hogy azért marad még hely számunkra is ebben az országban, ami azért a mi hazánk is.*”²²

Berghoffer Róbert *Tabu* című emlékiratát Magnetiti-Urekibe is elhoztam, hogy a leírtakat, látottakat ehhez a Fekete-tenger parti tájhoz köthessem, ahol szenvedéstörténetük stációja véget ért.

A vasporos tengerparton mi is sütkéztünk, szuvenírként ásványvizes üvegekbe vasport gyűjtöttünk, hogy a ritkaságszámba menő anyagot az otthonmaradottaknak is megmutassuk. Belegondolni is nehéz, hogy a huszoneves internált fiúknak, lányoknak, illetve a 12 főből álló brigádnak napi négy tonnányi vasport kellett kitermelni. A legnehezebb időszak a nyári hónapok voltak, 35-40 fokos melegben is dolgoztatták a rabokat, akik közül sokan kidőltek, őket a közeli polgári temető melletti külön parcellában hantolták el.

Mivel a fejfák is eltűntek, egyik társunk nemzeti szalagot kötött a névtelen sírokra boruló faágakra. Nyugodjanak békében.

Ma tízezrek keresik itt a vasporos strandon a gyógyulásukat, a grúzok nagyrabecsült nemzeti kincsei közé sorolják.

Másnap Kutaisziből, a modern nemzetközi repülőtérrel felszállva, Wizz Air-el irány haza Budapestre, szerencsésen megérkeztünk.

***

Összességében elmondhatjuk, hogy a Csecsenföldön, Azerbajdzsánban és Grúziában lebonyolított történelmi zárandokút jól sikerült. Kitűzött feladatainkat maradéktalanul megvalósítottuk.

A felkeresett helyszíneken több egykori, második világháborús kényszermunkatábor, hadifogoly-temetőt azonosítottunk, dokumentáltunk, amelyek Magyarországról, illetve a Kárpát-medencéből (Erdély, Délvidék, Felvidék, Kárpátalja) „malenkij robotra” elhurcolt civilek, hadifoglyok itteni sors történetével, illetve egyéni sorsok tragédiájával kapcsolatosak.

A katonatemetők – hol magyar civil internáltak, honvédek is nyugsznak – gondozása, példás felújítása eddig kizárólag Németország Tbiliszi

nagykövetsége, az illetékes német hadisírgondozással foglalkozó szervezetek adományának jóvoltából valósult meg. A temető-projektek gyakorlati kivitelezéséhez a grúz hatóságok, az érintett települések helyi lakosai, a német kör aktivistái önzetlen segítséget nyújtottak.

A Német Kör látogatása alkalmával ismét felmerült, hogy a II. világháborút követően a mai Georgia területén elhunyt magyar hadifoglyok emlékére emlékművet állítsunk Tbilisiziben. Erre vonatkozóan 2015 elején az itteni Védelmi Minisztérium és a Honvédelmi Minisztérium között megállapodás jött létre. A Nagykövetség tudomása szerint a programot magyar részről a HM Társadalmi Kapcsolatok és Háborús Kegyeleti Főosztálya koordinálta.

Az emlékműállítás eddig nem történt meg.

JEGYZETEK:

¹ Ma az Európa Tanács, a Fekete-tengeri Gazdasági Együttműködés, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, a WETO tagja és integrációra törekszik az Európai Unióval, valamint a NATO-val.

² Lásd: TARDY Lajos: *Kaukázusi magyar tükkör – magyarok, grúzok, cserkeszek a kezdetektől 1948-ig.* (Körösi Csoma Kiskönyvtár), Akadémiai Kiadó, 1988.

³ PÉTERFALVI János István: Grúzia és Kolchisz /magyar vonatkozásai/. In: Magyar megmaradásért, 2017.03.37.

⁴ KENESEI István: Kinek a teája? In: Magyar Nemzet, Magazin melléklet, 2011. augusztus 13.

⁵ **Zichy Mihály** (oroszul: Михаил Александрович Зичи) (Zala, 1827.10.14. – Szentpétervár, 1906.03.01.) festő, grafikus, az illusztrálás és a magyar romantikus festészet kiemelkedő alakja és úttörője. Az orosz cárok udvari festője, húszéves korától – néhány éves párizsi és rövid hazai megszakítással – haláláig, negyvenkilenc évig dolgozott Oroszországban. A Kaukázusban is többször megfordult. Baráti kapcsolatban állt **Ilja Csavcsavadze** - az új grúz irodalom megalapítójával.

⁶ Lásd: https://www.honvedelem.hu/cikk/35864_gruzia_a_magyar_reszvetel_tapasztalatai_a_bekemissziokban

⁷ SZILASSY Sándor - Budapest HH 1995/5.

⁸ H. A. - Békéscsaba HH 1994/2.

⁹ VÁMOSI Ferenc – Homokszentgyörgy HH

¹⁰ KISS István - Budapest HH 1994/2.

¹¹ DARÁNYI Dénes: A kaukázusi hajnal csodái. HH 19.

¹² BARABÁS Elek - Kenderes HH 1995/9.

¹³ Grúzia számára 2017. március 28-a országos örömműnnp volt, mert hatályba lépett az EU döntése.

¹⁴ BERGHOFFER Róbert: *Tabu. Élet a fehér pokolban. Leben in der weissen Hölle.* Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár, 1910. 127. old.

¹⁵ TIMÁR Edit: Érdiek a szovjet hadifogolytáborokban. Tárolt változat: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Erd/pages/013_erdiek_a_szovjet_hadifogolytaborokban.htm

¹⁶ prof. Shukri TAVARTKILADZE, prof. Archil KHANTADZE és más szerzők: Ureki. Unikalnij kurort. 2016. 91 old.

¹⁷ BERGHOFFER Róbert: *Tabu. Élet a fehér pokolban. Leben in der weissen Hölle.* Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár, 1910.

¹⁸ Berghoffer: Tabu, 109. old.

¹⁹ Berghoffer: Tabu, 132. old.

²⁰ Berghoffer: Tabu, 136. old.

²¹ Berghoffer: Tabu, 133. old.

²² Berghoffer: Tabu, 136. old.

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

(2019. ÁPRILIS – MÁJUS)

ELISMERÉSEK

* Idén az **Alen Panov** által 2014-ben létesített első ukrainai magánparkban megtartott ünnepségen, a beregszentmiklósi vár megmentéséért, kulturális-művészeti központtá alakításáért, a középkori történelmi építmény újjáélesztése terén végzett sokéves tevékenységéért az ötödik *Mária Terézia-rendjelet* **Bartos Józsefnek** adományozták.

* Május 4-én méltatta az Ungvár Rotary Klub és az Uzshorod-Szkala megalapításának 90. és a mozgalom újraindításának 25. évfordulóját. Ebből az alkalomból ünnepséget tartottak, melyen *Paul Harris-díjat* adományoztak **Tetyana Literátinak**, az *Elvesztett Ungvár* sorozat szerzőjének, ismert újságírónak.

* A Kiemelkedő Tudományos Teljesítmény kategóriában idén két tudóst díjazott az MTA. **Cserniczkó István** nyelvész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontjának vezetője, a Kárpátal-

jai Magyar Akadémiai Tanács alelnöke *Arany János-díjban* részesült.

* Idén a magyar költészet napján **Vidnyánszky Attila** Kossuth-díjas rendező, a Nemzeti Színház igazgatója vehette át Ferencváros József Attila-díját Bácskai Jánostól, a IX. kerület polgármesterétől.

* Május 29-én az MMA közgyűlésén átadták a Magyar Művészeti Akadémia állandó díjait. **Matl Péter** szobrászművész a Nagydíjat vehette át **Vashegyi Györgytől**, az MMA elnökétől. A művészt **Jankovics Marcell**, az MMA alelnöke laudálta.

* Doktori fokozatot szerzett **Kész Barnabás** néprajzkutató, történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) oktatója. A kutató április 10-én *summa cum laude* minősítéssel védte meg doktori disszertációját a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában. A doktori értekezés témája: A paraszti életmód tükröződése az ugoicsai magyarság tárgyi kultúrájában.

* **Szabó Sándort**, a Kárpáti Igaz

Szó sportrovatvezetőjét a Magyar nyilak örmény tegezben című írásáért Nívódíjban részesítette a Magyar Sportújságírók Szövetsége. Az elismerést **Szöllősi György** régi-új elnöktől és **Novotny Zoltántól**, az MSÚSZ tiszteletbeli elnökétől vehette át.

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

ÁPRILIS

* A budapesti Pódium Színház kárpátaljai turnéja során bemutatta a közönségnek a *Szeretem magát* című zenés játékot. Az eseménynek a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház adott otthont.

* Budapesten, a Petőfi Irodalmi Múzeumnak helyt adó Károlyi palota dísztermében is bemutatták **Shrek Tímea** beregszászi író *Halott föld ez* című novelláskötetét. Az ünnepélyes könyvbemutatót az Előretolt Helyőrség Íróakadémia szakmai háttérrel keretében szervezte meg.

* A magyarországi Előretolt Helyőrség Íróakadémia által szervezett irodalmi karaván a *Mesés Kárpátalja* címmel tartott felolvasókörtut Kárpátalja több intézményében, ahol az íróakadémia pályakezdő hallgatói –

Izer Janka, Kertész Dávid, Marcsák Gergely, Regós Mátyás, Shrek Tímea szerzők és **Nagygéci Kovács József, Smid Róbert** kritikus – kaptak lehetőséget munkásságuk bemutatására. A karaván első napján Beregszász (Beregszászi Városi Könyvtár), Jánosi, Harangláb, Gát és Zápszony településeket látogatták meg az akadémia tagjai, a második napon pedig a Bótrágyi Községi Könyvtárban, a Csapi 2. Számú Középfiskolában és a nagydobronyi Irgalmas Samaritanus Református Gyermekotthonban láthatták a fiatal tehetségeket az érdeklődők.

* Magyarország Beregszászi Konzulátusának szervezésében **Borisz Kuzma** kárpátaljai festőművész alkotásaiból nyílt kiállítás a konzulátus Gulácsy Lajos kiállítótermében.

* Elkezdődött a Versmaraton Budapesten, a Petőfi Irodalmi Múzeumban (PIM). A költészetnap rendezvényen 60 kortárs költő 12 órán át szaval *Az év versei 2019* antológiából. Szerzők, illetve a versfelolvasók között van Kárpátaljáról **Vári Fábrián László, Lőrincz P. Gabriella** és **Marcsák Gergely** költő is. A Versmaraton az M5 kulturális csatorna és a Kossuth Rádió is közvetítette.

* A magyar költészet napján a Rákóczi-főiskolán különleges műsorral készültek az I. és II. évfolyamos magyar és angol szakos diákok,

amelyet a Főiskola Esztergom termében mutattak be. A darabot **Mónus Dóra**, a II. RF KMF tanára rendezte. A műsor befejeztével kihirdették a főiskola Magyar Tanszéki Csoportja által meghirdetett szépirodalmi pályázat eredményeit. Összevont próza kategóriában **Fekete Kristóf** (II. éves MSc magyar szakos hallgató) meséje lett az első helyezett. Líra kategóriában **Nagy Tamás** (II. éves MSc magyar szakos hallgató) versei bizonyultak a legkiválóbbnak. Ezen kívül különdíjban részesült **Kontos Ferenc** fantasy regényrészletével. **Csordás László**, a II. RF KMF tanára felajánlásával a pályázaton eredményesen szereplők írásai megjelenhetnek az *Együtt* irodalmi, művészeti, kulturális folyóiratban. Az eseményt **Beregszászi Anikó**, a Rákóczi-főiskola tanára zárta, aki köszönetet mondott az előadás létrejöttéért.

* A magyar költészet napja alkalmából a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet ötödik alkalommal rendezte meg a *Vers a téren* című kulturális eseményét. A hagyományokhoz híven az érdeklődők együtt szavalták Ady Endre *Fölszállott a páva* című versét. Kárpátalja különböző szegletéből közel félszáz iskola képviseltette magát, és megközelítőleg ezer résztvevő gyűlt össze.

* A magyar költészet napja alkalmából az Erdélyi Irodalmi Karaván

keretében Kárpátaljára látogattak az Erdélyi Magyar Írók Ligájának tagjai: **Karácsonyi Zsolt** József Attila-díjas költő, a kolozsvári *Helikon* irodalmi folyóirat főszerkesztője és **Csuszner Ferenc** író. A Határon Túli Magyar Irodalmi Napok Kárpátalján rendezvénysorozat szervezője a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI). Az előadókörút első állomása a Nagyberegi Református Líceum volt, ahol rendhagyó irodalomóra került sor. A Kolozsvárról érkezett irodalmárokhöz csatlakozott **Füzesi Magda** József Attila-díjas költő, a település szülőtte is.

* Az erdélyi irodalmi karaván második állomása a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium volt. A házigazdák nevében **Szabó Árpád** igazgató köszöntötte a vendégeket, majd **Dupka György** moderálásával rendhagyó irodalomóra következett. Szó esett a magyar költészet napjáról, általában a költészetről, versekről. A szerzők **Karácsonyi Zsolt és Csuszner Ferenc** felolvastak műveikből. Az élő irodalomóra után a vendégek az intézmény diákjaival és tanáraival együtt megemlékeztek az erdélyi **Dsida Jenő** költőről, aki egykor szintén a beregszászi gimnázium diákja volt. Emlékét az épület falán elhelyezett domborműves márványtábla őrzi.

Az előadókörút negyedik állomása a Nagydobronyi Református

Líceum volt, ahol a diákok rendhagyó irodalomóra keretében ismerkedhettek meg a Kolozsvárról érkezett irodalmárok munkásságával. A moderátor **Dupka György**, a KMMI igazgatója volt. A rendezvény végén **Gál Erika** igazgató köszönte meg a tartalmas és hasznos előadást. **Dupka György** az Intermix Kiadó által megjelentetett kötetekből álló ajándék könyvecsomagot adott át a tanintézmény könyvtára számára, **Karácsonyi Zsolt** saját verseskötetét, valamint a *Helikon* folyóirat néhány példányát, **Szemere Judit** pedig a Kárpátaljai Hírmondó legfrissebb számát ajánlotta a diákok figyelmébe.

Április 11-én délután az irodalomkedvelők a beregszászi Európa–Magyar Házban ünnepelték a magyar költészet napját. A találkozón bemutatkoztak az erdélyi *Helikon* és kárpátaljai *Együtt* című irodalmi folyóiratok jelen lévő szerzői (**Shrek Tímea**, **Lengyel János** és mások). Az eszmecesterén részt vett **Beke Mihály András**, a Beregszászi Konzulátus első beosztott konzulja, aki egyben az Erdélyi Magyar Írók Ligájának tagja is. A rendezvény résztvevői köszöntötték a születésnapját ünneplő **Dupka Györgyöt** is.

* Először mutatkozott be Beregszászban *A Hetedik* című budapesti irodalmi folyóirat; a rendezvénynek a Beregszászi Járási Központosított

Könyvtár adott otthont. **Lengyel János** író köszöntötte a folyóirat szerkesztőit, majd átadta a szót **Nagy Imre** főszerkesztőnek, aki megismertette a közönséggel az irodalmi orgánusot. A folyóiratban helyet kapnak pályakezdők és többkötetes alkotók művei is. **Ferencfi János**, a folyóirat alapítója hozzátette, hogy a 2016 óta megjelenő, határon túli szerzőket is szívesen befogadó lap értékközvetítő szerepet vállalt fel.

* A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet *Határon Túli Magyar Irodalmi Napok Kárpátalján* címmel rendezvénysorozatot szervezett. Ezúttal a Felvidéki Irodalmi Karaván – 2019 keretében a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának tagjai tartottak kapcsolatépítő író-olvasó találkozókat, rendhagyó irodalomórákat. A program résztvevői: **Hodossy Gyula** író, szerkesztő, könyvkiadó, a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának elnöke, **Juhász Katalin** költő, újságíró, szerkesztő, a *Szörös Kő* című irodalmi és művészeti lap egyik alapítója, később főszerkesztője, **Nagy Erika** prózaíró, szerkesztő, a SZMIT titkára.

Érkezésük napján az írócsoport az ungvári Múzeum-Kávézóban találkozott a kárpátaljai alkotók egy csoportjával (**Csordás László**, **Dupka György**, **Marcsák Gergely**, **Fuchs Andrea** és **Varga Nikolett**). Az íróvendégek másnap rendhagyó

irodalomórát tartottak a Munkácsi Állami Egyetem Humán-Pedagógiai Koledzse magyar tagozatának diákjai számára. A vendégeket **Kótun Jolán** magyar nyelv és irodalom szakos tanár fogadta és köszöntötte.

Ezt követően író-olvasó találkozóra került sor az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézetében. A házigazdák nevében **dr. Zékány Krisztina**, a Magyar Filológiai Tanszék vezetője üdvözölte a vendégeket. A Bercsényi Könyvtárban lezajlott találkozót **Dupka György** moderálta.

Végezetül a találkozó-sorozat az Ungvári Járási Központi Könyvtárban (Téglás) fejeződött be. **Hodossy Gyula** költőt, **Juhász Katalin** és **Nagy Erika** prózaíró, valamint az irodalomkedvelő olvasókat **Szabó Tibor** és **Károly Erika** könyvtáros köszöntötte. A kárpátaljai és a felvidéki magyarság mai helyzetéről, az elvándorlásról és a szülőföldön való maradásról, az élhetőbb kisebbségi létről, a jogokról és a megszorításokról, a kulturális élet támogatottságáról és más aktuális kérdésekkel kapcsolatosan élénk eszmecsere alakult ki az az olvasók és az írók között. A felvidéki írók hazautazásuk előtt megismerkedtek a szlovák-ukrán határvonalon „kettézárt” Nagyszelmenc-Kisszelmenc község magyarságának tragikus helyzetével, Ungvár történelmi nevezetességeivel is.

* Az 1950-ben alapított *Alföld*

folyóirat látogatott el Beregszászba a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Magyar Tanszéki Csoportjának meghívására. A lapbemutatón **Szirák Péter**, **Lapis József** és **Herczeg Ákos** szerkesztőkkel beszélgetett **Csordás László**, a főiskola oktatója.

* A Kárpátaljai Néprajzi és Népi Építészeti Múzeumban került sor a „Hímes tojások világa” elnevezésű kiállítás-vetélkedő megnyitójára. A rendezvényt már ötödik alkalommal szervezték meg a húsvét előtti napokban az ungváriak és a város vendégeinek nagy örömeire. A MÉKK Munkácsy Mihály alkotóegyesület öt tagja: **Turák Angéla**, **Klisza Krisztina**, **Tóth–Vaskovics Beáta**, **Lőrincz Katalin** és **Bartosh Tatjana** részt vett az ungvári Néprajzi Múzeum kiállítótermében megrendezésre kerülő hagyományos Húsvét előtti hímes tojás festők kiállításán.

* Ismét megszervezte az immár hagyományos *Ihletés...* kulturális programsorozatot a Kárpátaljai Magyar Diákok és Fialat Kutatók Szövetsége (KMDFKSZ, elnök: **Bencze Norbert**). Az eseményeknek az ungvári Váraljai múzeum-kávézó adott otthont.

Az est vendége a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság (KVIT, elnök: **Csordás László**) volt, akikhez csatlakoztak a II. Rákóczi Ferenc Kár-

pátaljai Magyar Főiskola Magyar Tanszéki Csoportja által meghirdetett szépirodalmi pályázat helyezettei.

* A Szlovákiai Magyar Írók Társaságának meghívására a Kárpátaljai Irodalmi Karaván képviselőjében **Csornyij Dávid, Dupka György, Lőrincz P. Gabriella** Dunaszerdahely, Nagymegyér és Somorja településeken író-olvasó találkozókra vett részt. A megérkezés estjén **Hodossy Gyula** SZMIT-elnök adott munkavacsorát, amelyen a kárpátaljai alkotók társaságában **Fellinger Károly** költő, **Jakubecz Márta, Száraz Pál** író és **Zirig Árpád** költő, író vett részt, akik legújabb könyvüket dedikálva nyújtották át kárpátaljai kollégáiknak. A kárpátaljai szerzők rendhagyó irodalmi órát tartottak Nagymegyeren, a Szlovák és Magyar Tannyelvű *Kereskedelmi* Akadémián, amelyet **Hodossy Gyula** KMIT-elnök vezetett. A nap második felében a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet szerteágazó tudományos tevékenységével ismerkedtek meg. Végül a somorjai Mozi Clubban irodalmi estet tartottak a kárpátaljai szerzőkkel, **Tóth László** felvidéki író moderálásában.

* Délelőtt a kárpátaljai írók el látogattak a Dunaszerdahelyi Magángimnáziumba, ahol **Kiss László** igazgató és **Szabó B. Csilla** igazgatóhelyettes, magyar nyelv és irodalom szakos tanár fogadta őket, majd **Dupka György, Lőrincz P. Gab-**

riella és Csornyij Dávid Nagy Erika moderálásában rendhagyó irodalomórát tartottak.

* A 26. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon a dedikálók között kárpátaljai irodalmárok is megjelentek. A program szerint az első nap délutánján **Lőrincz P. Gabriella** költő *Átszállás előtt* című verseskötetét dedikálta. A második napon **Finta Éva**, beregszászi származású költő dedikálta *Ötkönyv* című kötetét, késő délután pedig az olvasók **Shrek Tímeával** találkozhattak, aki *Halott föld ez* című novelláskötetét dedikálta. Ugyanitt dedikálta *Fekete-Tisza* című első verseskötetét **Marcus Gergely** költő.

MÁJUS

* Magyarország Kormányának megbízásából, a Külgazdasági és Külügyminisztérium közreműködésével a Méry Ratio Kiadó jelentette a Borovszky Samu *Magyarország vármegyéi és városai* című, 26 kötetből álló monográfiásorozat hasonmását. A nagy értékű könyvadomány ünnepélyes átadására került sor az Ungvári Nemzeti Egyetem Rektori Hivatalának konferenciatermében. **Buhajla József** ungvári főkonzul közlése szerint „a Kárpátaljára eljuttatott könyvcsomag gazdagítja a megajándékozott szervezeti egységeket, intézményeket, könyvtárakat, egyetemet. Nehéz fel-

adat volt kiválasztani a címzetteket, mert korlátozott mennyiség állt rendelkezésre, de Magyarország Beregszászi Konzulátusával közösen megpróbáltuk úgy elosztani a csomagokat, hogy olyan helyekre kerüljenek, ahol minél több ember számára válnak elérhetővé. Egyébként Beregszászban hasonló módon 20 szervezeti egység kapja meg.”

* Magyarország Beregszászi Konzulátusa és a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház bemutatta az *Aurora Borealis – Északi fény* című filmet. (A 2017-ben készült alkotást **Mészáros Márta** rendezte, a főbb szerepekben **Törőcsik Mari** és **Tóth Ildikó** látható.)

* A Litera - irodalmi portál KILÁTÓ c. sorozatában három kárpátaljai fiatal irodalmár – **Shrek Tímea**, **Marczák Gergely** és **Kertész Dávid** válaszolt **Fehér Enikő** kérdéseire a kárpátaljai magyar irodalom jelenéről és a Kovács Vilmos Irodalmi Társaságról.

* Május 4. **Marczák Gergely** és **Shrek Tímea** nagy napja, egyben irodalmi életünk egyik jeles eseménye volt, ugyanis ekkor kötött házasságot Beregszászban a két kiváló alkotó. A makkosjánosi Helikon Hotelben szervezett esküvői mulatságon az *Együtt* irodalmi folyóirat szerkesztői, szerzői, a KVIT tagjai és az Előretolt Helyőrség Íróakadémia képviselői is részt vettek.

* A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Szolyván megrendezte a szórványban élők szavalóversenyét.

* Az *Ablak* című előadását mutatta be a Láthatáron Csoport a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színházban. **Bethlenfalvy Ádám**, a darab rendezője és fordítója egy Edward Bond brit drámaíró tollából származó történetet dolgozott fel.

* A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) megtartotta 191. Közgyűlését Budapesten. Más kárpátaljai tudósok mellett a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont vezetője is részt vett a Közgyűlésen, illetve az annak keretében május 7-én, kedden sorra kerülő Külső Tagok Fórumán. Az MTA külső tagjainak fórumát Lovász László, az MTA elnöke nyitotta meg, és **Vékás Lajos**, az MTA alelnöke, valamint **Kocsis Károly**, az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság elnöke vezette. A Külső Tagok Fórumán **Csernicskó István** *Két példa – sok kérdés: kutatói etika és politikai meggyőződés a társadalomtudományokban* címmel tartott előadást.

* A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Márványtermében megrendezésre került „*A nemzetiségi és vallási jogfosztottság a Kárpát-medencében*” c. nemzetközi konferencia, melyet **Farkas Márta**, a Budavári Német Nemzetiségi Önkormányzat

elnöke nyitott meg. Előadást tartott mások mellett a Kárpátalján végbennt egyházüldözésről **dr. Dupka György**, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára. A GULÁG-GUPVI kutatók budapesti konferenciáján elindítottuk az aláírásgyűjtést az önálló GULÁG-GUPVI Dokumentációs, Kutató- és Emlékközpont (GGDKE) létrehozásáért.

* A szórványban élők szavalóversenyét második alkalommal az Aknaszlatinai Bolyai János Középsiskolában bonyolították le a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség szervezésében.

* Az Édes anyanyelvünk nyelvhasználati vetélkedőt Beregszászban, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség szervezésében tartották meg.

* A „GENIUS” Jótékonysági Alapítvány ötödször rendezte meg a *Szól a fülemüle* elnevezésű népzene- és néptánc tehetségkutató versenyt Kárpátalján. A döntőre Beregszászban, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán került sor.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának szervezésében mutatták be *A történelmi egyházak – Modern társadalom* című kiadványt. A szerkesztők nevében **Dr. Várhegyi Krisztina**, az Éltestő Lélek Ala-

pítvány titkára foglalta össze annak a határokon átnyúló közös kutatásnak az eredményeit, amelynek célja a történelmi egyházak társadalmi és gazdasági szerepvállalásának felmérése volt Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Kárpátalja magyarlakta területein. Ezt követően a kötet szerzőiként a Rákóczi-főiskola munkatársai ismertették tanulmányaikat. **Darcsi Karolina** általános képet adott a kárpátaljai kutatás folyamataról. **Dr. Radvánszky Ferenc** (lelkész, tanár, II. RF KMF) a kárpátaljai református egyházzól, míg **Dr. Molnár Ferenc** (kutató, II. RF KMF LTTK) a Beregszászi Magyar Esperesi Kerületről tartott előadást. A hozzászólásokat követően, a könyvbemutató **Dr. Csatáry György** igazgató zárszavával ért véget.

* A magyar állam Munkácson megvásárolta az egykori Osztrák-Magyar Bank impozáns, a város egyik legemblematikusabbnak számító épületét, amelyben a felújítást követően a helyi magyar közösséget szolgáló Munkácsy Mihály Kulturális Központ kap helyet – jelentette be **Grezsa István** miniszteri biztos hétfőn a kárpátaljai városban, miután megbeszélést folytatott a helyi magyar politikai, civil, egyházi és oktatási szervezetek, valamint intézmények vezetőivel. A miniszteri biztos azt is elmondta, hogy tervezik az egykori banképület nagy

alapterületű udvarának turisztikai célú hasznosítását. Ugyancsak a Magyar Ház előtti téren állítják majd fel Munkácsy Mihály életnagyságú szobrát, amelynek a gipszből készült mintája a festő halálát követően elkészült ugyan, de az államváltások miatt soha nem sikerült bronzba önteni és méltó környezetben elhelyezni.

* Az ilosvai járási Drágabártfalván (Drahobratovo) magyar kormányzati támogatásból épült hősi emlékművet avattak. Az emlékmű az érintett országok címereivel díszített márványtábláira külön-külön vésték fel az 1848–1849-ben honvédként elesett öt hős, valamint az első és a második világháború magyar, a Csehszlovák Hadtest és a Vörös Hadsereg hősi halottainak, illetve öt drágabártfalvai hős nevét. A márványlapokra ugyanakkor a holokauszt idején elhurcolt és elpusztult hetvenhárom helyi zsidó lakos neve is fölkerült. Külön emléktáblát kapott Margareta Bobinec drágabártfalvai származású, 1944-ben Európában légi csatában életét vesztő amerikai pilóta neve is, akit Franklin D. Roosevelttel posztumusz hősi érdemrenddel tüntetett ki.

* Idén harmadik alkalommal szervezték meg a Szülőföldemen magyarul konferenciát Nagydobronyban, melynek keretében felavatták a Hatrác patakon átívelő új hidat és a Nagydobronyi Tájházat.

* Az NMI Művelődési Intézet a *Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás EFOP-1.3.1-15-2016-00001 kiemelt projekt keretében – Partnerségben a közművelődéssel* címmel a Lakitelek Népfőiskolában kétnapos, nemzetközi tudományos konferenciát rendezett konzorciumi partnereivel, a Szabadtéri Néprajzi Múzeummal és az Országos Széchenyi Könyvtárral együttműködésben. Többek között a 4. szekcióban (Széchenyi terem) **Tölcser Tímea** vezetésével a határon túli magyar intézmények képviselői léptek fel, köztük dr. **Dupka György**, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet igazgatója is. A konferencia munkájában részt vett **Marcusák Gergely** költő, a KVVIT alelnöke és **Shrek Tímea** prózaíró, a KVVIT titkára.

* A Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozata májusi ÉLŐFOLYÓIRAT sorozatában a Múcsarnokban bemutatta a beregszászi *Együtt-et*, a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportja folyóiratát. Az irodalmi est házigazdája a **Vári Fábrián László** költő, szerkesztő, az MMA rendes tagja volt. Közreműködött: **Csordás László**, szerkesztő, **Kopriva Nikolett** költő, a Kárpát-medencei Tehetséggondozó Nonprofit Kft. (KMTG) tagja, **Bálint Márta** Kossuth-díjas színművész, **Legerski Attila** színművész és **Dinyés József** daltulajdonos.

* Az Erdélyi Magyar Írók Ligája meghívására a Kárpátaljai Magyar Irodalmi Karaván tagjai, a KMMI képviselőjében **Dupka György** író, történész, **Marcusák Gergely** költő, a KVVIT alelnöke és **Shrek Tímea**, a KVVIT titkára, prózaíró tartott felolvasást Közép-Erdély több intézményében **Demeter Zsuzsa** irodalomtörténész, a *Helikon* folyóirat szerkesztője moderálásában. Az első nap délutánján író-olvasó találkozóra került sor Magyarország Kolozsvári Főkonzulátusa dísztermében. A második nap délelőttjén rendhagyó irodalomórán vettek részt a bánffyhungyadi Octavian Goga Elméleti Líceumban. Délután felkeresték a szamosújvári Kemény Zsigmond Elméleti Líceumot, ahol a felolvasást követően az erdélyi és a kárpátaljai irodalmi élet jelenlegi helyzetéről is elbeszéltek. A jelenlévők érdeklődéssel fogadták **Marcusák Gergely** *Fekete-Tisza* című verseskötetét és **Shrek Tímea** *Halott föld ez* című novellagyűjteményét, amelyek a budapesti KMTG kiadásában jelentek meg. Tisztelegtek Kemény Zsigmond író mellszobránál. Az esti órákban ellátogattak a *Helikon* című folyóirat szerkesztőségébe.

* Immár tizenharmadik alkalommal rendezték meg a Kárpátaljai Tudományos Diákköri Konferenciát (KTDK). Az esemény a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) és a „GENIUS” Jó-

tékonyági Alapítvány közös szervezésében, a HTDK – TDK Határok Nélkül szakmai partnerségével valósult meg a Rákóczi-főiskolán.

* A Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színházban idén is megszervezték a kárpátaljai gyermekszínhátszók találkozóját. Az eseményen 4 színhátszó csoport vett részt, a csoportok előadásait háromfős zsűri bírálta el. A találkozón részt vett a sárosoroszi Kököresin, a dédai Csaj-raj színhátszócsoporthoz, valamint a Beregszászi Színház Ficseri Gyermekstúdiójának kis- és nagycsapata.

* A Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége, a Somi Általános Iskola és a Somi Községi Könyvtár az Írók a pulpituson program keretében köszöntő ünnepséget szervezett a 70 éves NAGY ZOLTÁN MIHÁLY József Attila-díjas író, a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának rendes tagja tiszteletére. Az intézmény dísztermében üdvözlő beszédet mondott **Popovics Nikoletta**, a Somi Községi Könyvtár vezetője, aki egyben köszöntötte **Beke Mihály Andrást**, a beregszászi konzulátus első beosztott konzulját, **Fülöp Andreát**, az Ungvári Magyar Főkonzulátus konzulját, **Matl Péter** munkácsi szobrászművészt, **Halász Lászlót**, a járási közgazgatási hivatal művelődési főosztályának főosztályvezetőjét, **Varga**

Évát, a beregszászi járási központi könyvtár igazgatóját, az *Együtt* című irodalmi folyóirat megjelent szerzőit. Ezt követően a rendhagyó író-olvasó találkozón **Nagy Zoltán Mihály** és olvasóinak beszélgetését **Dupka György** moderálta. A program második felében a tantestület és a könyvtárosok felköszöntötték a Bereg-vidék neves szülöttét, aki április 8-án ünnepelte 70. születésnapját. **Dupka György** a KMMI-oklevelét, **Matl Péter** a Vereckei-hágón felállított emlékművének makettjét nyújtotta át. A rendezvény befejező részében az író tiszteletére rendezett két kiállítás megnyitására is sor került. **Matl Péter** *Ötösével/Po pjaty* című, a „malenkij robot” sztálini légervilágát, az elhurcolt magyar emberek szenvedéstörténetét felidéző pasztell kiállítását mutatta be.

* Második alkalommal rendezték meg Tiszapéterfalván a Kárpátalja Gyöngyszemei Népdalénekesek találkozóját. A találkozót **Kokas Erzsébet**, ének-zene népi énektanár, a Kokas Banda népzenei együttes szólistája szervezte meg. A program során bemutatkoztak a fiatal énekesek, a tiszabökényi Tisza Csillag asszonykórus szatmári népdalokat adott elő, **Illyés Margit** tiszabökényi lakos a lánykorában énekelt dalokkal ismertette meg a közönséget, a nagypaládi Kokas testvérek juhász nótákat énekeltek, a talpalávalót a

Kokas Banda húzta. A résztvevők a program során megtekinthették a fertősalmási **Botos Magdus** varrottasait, kézzel horgolt futó csipkéit és legelső varrógépét. Megismerhették **Kokasné Marozsi Rozália** és **Kokasné Gajdos Rozália** pokrócszövő technikáit, valamint az **id. Kokas Erzsébet** által készített népviseleteket, illetve a Rákóczi-év tiszteletére készült Rákóczi-mintás keresztiszemes övet is.

* *Magyarellenes megnyilvánulások Ukrajnában* címmel mutattak be dokumentumfilmet az Uránia Nemzeti Filmszínházban. A film alapjául szolgáló anyagot a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség megbízásából a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola bázisán működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont állította össze. 2014 és 2018 között 426 magyarellenes esetet dokumentáltak. Az ötéves intervallumot felölelő kutatás eredményeiből a TV21 Ungvár stábjája készített filmet. A vetítésre ellátogató kárpátaljai és anyaországi érdeklődők ingyen vehettek részt az eseményen. A filmbemutatót kerekasztal-beszélgetés követte, amelynek moderátora a TV21 Ungvár felelős szerkesztője, **Sterr Attila** volt. **Dr. Szilágyi Péter Ferenc**, a Miniszterelnökség nemzetpolitikai államtitkárságának miniszteri biztosa a kutatómunka szakszerűségét méltatta és a

téma feldolgozásának hiánypótló jellegét emelte ki.

* A kárpátaljai magyarok gondjairól is beszélt a magyar köztársasági elnök az új ukrán államfővel hétfőn, **Volodimir Zelenszkij** beiktatása után Kijevben. **Áder János** azt javasolta ukrán partnerének, hogy minél hamarabb állítsanak fel egy közös bizottságot, amelyben az összes vitás kérdést nyugodt légkörben tudják megbeszélni és megoldani. A javaslatot **Zelenszkij** helyeslően fogadta.

* Európa-napot rendeztek az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció tanszék szervezésében. Mások mellett előadást tartott **Kuti László**, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának első beosztott konzulja, **Dolinai Zsuzsa**, **Józsa Attila** tanárok.

* Kolozsváron, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Hunyadi Mátyás dísztermében a „Történelmi Filmklub, a GULÁG-GUPVI emlékévkben készült filmek bemutatása” következő vetítésére került sor, ahol a *Kárpátaljai tragédia* c. filmet tekintették meg. A film bemutatása után interaktív beszélgetés zajlott a közönség bevonásával, a rendező-forgatókönyvíróval, **Hajduk Mártával**, a projekt felelősével, **Matkovits-Kretz Eleonórával** és a téma erdélyi törté-

nész szakértőivel dr. **Murádin János Kristóffal** és **Benkő Leventével**.

* Az Anyanyelvápolók Szövetsége és a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága konferenciát rendezett Badacsonyan *Határtalan magyar irodalom* címmel. A konferencián a határon túli és a diaszpórában élő magyarság irodalmának helyzetét tekintették át. Mások mellett **Zékány Krisztina** *Kárpátaljai írók és költők vendégként a MOZAIK-ban, A magyar irodalom gyermekszemmel (egy kárpátaljai magyar tannyelvű középiskolák számára meghirdetett kreatív irodalmi verseny alapján), A kárpátaljai magyar irodalom helye a középiskolai és egyetemi oktatási programban, Lőrincz P. Gabriella* *A lágerballadák keletkezése és jelenléte, Marcsák Gergely* „... roskad az erkölcs, bomlik a kéve”... - *verseszmény és múltidézés Vári Fábrián László költészetében, Csordás László* *A kulturális különbségek játéka Berniczky Éva Szerencseyökér című novellagyűjteményében, Dupka György* *Irodalmi élet Kárpátalján az ezredforduló után* címmel tartott előadást.

* **Zsigmond Dezső** magyarországi filmrendező megható dokumentumfilmben mutatja be Aknaszlatina múltját és tragikus jelenét.

ÚJ KÖNYVEK 2019

Magyarországon megjelent könyvek:

* **Marcsák Gergely:** *Fekete-Tisza*. Versek. Előretolt Helyőrség Íróakadémia (KMTG), Budapest, 2019.

* **Shrek Tímea:** *Halott föld ez*. Novellák. Előretolt Helyőrség Íróakadémia, (KMTG), Budapest, 2019.

* **A kárpátaljai magyarság a 21. században**. Esszék, tanulmányok. Magyar szemhatár. Sorozatszerkesztő: Pusztay János. A kötet összeállító szerkesztője: Zékány Krisztina. Szerzők: Bacsó Róbert, Balogh Csaba, Bence Norbert, Bocskor Szedlakovics Zita, Dunda György, Kovács Péter, Nagy István, Pogány István, Pusztay János, Revalló Nikoletta, Rezes József, Spenik Sándor, Zékány Krisztina, Zubánics László. Nap Kiadó Kft., Budapest, 2018.

* **Vári Fábián László:** *A kakukknővér* (76 ruszin és ukrán népballada – műfordítások) MMA Kiadó, Budapest, 2019.

Kárpátalján 2019-ben megjelent könyvek:

* **Lengyel János:** *Feltámadás Beregszászon. Mitracsek úr visszatér. Egy különös történet különleges folytatása*. Kárpátaljai Magyar Könyvek 277. – Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2019.

* **Czébely Lajos:** *Jelek egy félszigetről*. Tanulmányok, cikkek, emlékbeszédek válogatott gyűjteménye. Kárpátaljai Magyar Könyvek 280. – Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2019.

* **Weinrauch Katalin:** A múlt évek útján. Elbeszélések, karcolatok. Kárpátaljai Magyar Könyvek 278. – Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2019.

* **Nagy Zoltán Mihály:** *A sátán fattya*. Kisregény. Ötödik kiadás. Kárpátaljai Magyar Könyvek 285. – Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2019.

* **Szabó Pálóczi Attila:** *Varrat-szedés*. Versek. Kárpátaljai Magyar Könyvek 284. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2018.

* **Tízéves a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet**. Összeállította: Dupka György és Zubánics László. KMMI-Füzetek XXIII., Beregszász-Ungvár, 2019.

* **Rákóczi turulmadara**. A Nagyságos Fejedelem és kora a nép emlékezetében: történeti mondák, legendák, emlékhelyek Kárpátalján. Összeállította: Dupka György és Zubánics László. KMMI-Füzetek XXIV., Beregszász-Ungvár, 2019.

ELŐKÉSZÜLETBEN

Dupka György: *Emlékút a magyar rabok nyomában (Oroszország, Baskíria, Csecsenföld, Kaukázus,*

Ázsia régióiban). (Munkacím) Kárpátaljai Magyar Könyvek 265. – Ungvár-Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2019.

Stók Lajos: *Vadásztörténetek az Erdős-Kárpátokból*. (Sajtó alá rendezte: Czébely Lajos). Kárpátaljai Magyar Könyvek 279. – Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2019.

Horváth Sándor: *Hatvan: 30 vers és 30 elbeszélés*. (Munkacím) Szerkesztő: Szemere Judit. Kárpátaljai Magyar Könyvek 286. A kiadvány megjelenését a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatta. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2019.

Összeállította: *Dupka György*

SZERZŐINK

BARTHA GUSZTÁV – 1963 (Nagybereg)
DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény)
CSEH SÁNDOR – 1949–2013 (Beregszász)
FINTA ÉVA – 1954 (Sárospatak)
KALITICS ERIKA – 1987 (Ungvár)
MARCSÁK GERGELY – 1990 (Kincseshomok)
KÁSA CSABA – 1963 (Karcag)
NÉMETI ANETT – 1984 (Stolberg)
OLÁH JÁNOS – 1942–2016
ORTUTAY PÉTER – 1942 (Bélapátfalva)
ORTUTAY MÁRIA – 1945 (Budapest)
SHREK TÍMEA – 1989 (Beregszász)
SZÖLLŐSY TIBOR – 1940 (Nyírmada)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári)
ZELDA FITZGERALD – (1900–1948)

Lapszámunkat Kalitics Erika munkáival illusztráltuk.